türkiye defteri

aylık edebiyat-siyaset dergisi

nisan75

SELÂHATTİN HİLÂV'la konuşma

- KEMAL TAHİR ve TARİH NOTLARI HAKKINDA
- ŞARK MESELESİ
- BİR DERGİNİN İLKELERİ NE OLMALIDIR?
- GYÖRGY LUKACS ve TARİHİ ROMAN
- ALTILI (hikaye) FATMA ÜLKE

18

türkiye defteri

Sayı : 18 Nisan'75

SAHİBİ ve SORUMLUSU /
Çelik Berksoy
YÖNETİM YERİ /
Ankara Cad. 43/4 Cağaloğlu - İstanbul
YAZIŞMA ve HAVALE /
P.K. 39 Teşvikiye - İstanbul
SAYISI / 10 TL.
YILLIK ABONE / 100 TL.
DIŞ ÜLKELERE / 200 TL.
DİZGİ - BASKI / Yenibahar Matbaası
İstanbul Dağıtım / DER-DA
Ankara Dağıtım / ULUSAL DAĞITIM
Son Baskı Tarihi: 5/4/1975

18. SAYI DOLAYISIYLA

Türkiye Defteri, elinizdeki bu sayısıyla 18 inci ayını tamamlamış oldu. Üç hacımlı cildi oluşturan birbuçuk yıllık çalışma toplamına dönüp baktık.

Gördük ki, **Türkiye Defteri** sürekli olarak şu düşünce ve sanat anlayışının savunmasını yapmaya çalışmıştır. Bu anlayış öncelikle, sanatla siyasetin ayrılmazlığından hareket eder. Aynı zamanda güçsüzlüğünü gündelik siyasal çıkarlara koşularak gizlemek isteyen sözde sanatın gerek o siyasete ve gerekse kendine yarar sağlamayacağını ileri sürer. Bu anlayış, pasifizmin her türüne karşıdır. Bu anlayışın kaynaklandığı «gerçekçilik», durmaksızın değişen ve oluşan gerçek'in değişmez sayılmasını, artık devrimci doğrultuyu yitirmiş, eylemsiz kalmış sayar... Buna karşılık, durumların tespitiyle kalmayan, hakikaten ileri bir tavrın, bu gerçekten nasıl yararlanabileceğini tartışır. Tarihsel kitabi aldatmacanın, «ilerici», «devrimci» terimlerini bile ne idüğü belirsiz hale getirmiş bütün memur «ideoloji»lerin doğrudan bir eleştirisini öngörür.

İşte **Türkiye Defteri** bu düşünce ve sanat anlayışının ışığında hep sordu, hep araştırdı:

Türkiye gerçeklerini, bizim gerçeklerimizi biliyor muyuz? Bizim gerçeklerimize yönelmiş miyiz? Yönelmişsek, yönelindiği kadarıyla biz bunu faydalı kılabiliyor muyuz? Hareketimizi ona göre ayarlayabiliyor muyuz?

Ve Türkiye gerçekliği kavramını sık sık tanımlayarak, onun doğrultusunda geniş boyutlu araştırmalara yer verdi. En kabasından Türkiye gerçekliği kavramıyla, Batı topumlarına benzemeyen, kendine has tarihî, toplumsal ve ekonomik şartların bütünü olan; insan anlayışı, devleti, görüş tarzı, değerleri, geleneği, dini vb. kendine has olan özgün ve bütünsel bir gerçekliğin altı çizilmeye çalışıldı. Türkiye gerçekliği adı altında toplanan tarihî ,ekonomik, toplumsal ve insanî bütünlük, yaşanan toplumsal hayatın ileriye dönük bir çözümüne yönelik her hareketin oturacağı ilk temel ve bu yöndeki her girişimin ön şartı olduğu tekrar tekrar söylendi.

Türkiye Defteri, Batılaşmacı Görüş Tarzının hakim cumhuriyet ideolojisi tarafından nasıl memleket ve Türkiye halkına karşı işletildiğini duyurmak için tekrardan kaçınmadı. Genel olarak emperyalist dünya politikasına ve cumhuriyet ideolojisine, özel olarak emperyalist kültüre ve içerdeki yoz memur ideolojisinin köhnemiş kültürüne karşı mücadele vermekten kaçınmadı.

Türkiye Defteri, Anadolu insanının gerçek benliğini yoketmeye yönelik, onun bağımsız yaşama dinamiğini, tarihî direnme gücünü zayıflatıp körleten, yozlaştırıcı, afyonlayıcı emperyalist kültürle her alanda mücadeleyi öngördü. Emperyalist kültürün taşıyıcısı her çeşit kuruma, örgüte karşı bilinçli mücadele vermeye çalıştı, emperyalist kültürün sinsi bir biçimde işlediği sözde ilerici kurumları yayınevlerini, basın organlarını teşhir etti. Emperyalist kültürün sahte «gerçek» ine karşı, demokratik bir muhteva taşıyan ve sosyalist bir yönelim plâtformunda geliştirilebilecek tarihsel boyutlu kendi millî «gerçek»imizi çıkarmak için kendi cephesinde savaşmaktan kaçınmadı. Ortaya çıkışından bu yana, siyasî iktidarı elinde bulunduran yönetici sınıfların resmî kültürü durumunda bulunan ve günümüzde emperyalist kültürle dolaylı olarak bütünleşen tam Batıcı sahte milliyetçi, lâyik hümanist kültürle her alanda mücadeleyi kendine şiar edindi. Bu kültürün hangi sınıfların hizmetinde olduğunu teşhir etmekten çekinmedi.

Türkiye Defteri çoğu zaman aylık bir derginin üstlenebileceği yükten fazlasını omuzlarında taşıdı. Geniş okur kitlesine açık sayılı yazar kadrosuyla başlattığı mücadelesi henüz sürmektedir. Geçmişteki hata ve sevaplarıyla, eksik ve fazlalarıyla 18 aylık çalışmaların ürünü **Türkiye Defteri**, okurun yargısına açıktır.

Parasal zorlukların yanısıra aylık bir derginin seviyeli mutevasını koruyabilmek için harcanın fikir gücü, okuyucu ilgisiyle karşılığını bulmuş mutlu dergilerdendir **Türkiye Defteri.**

Türkiye Defteri, önümüzdeki sayıdan itibaren, vermekte olduğu mücadeleyi daha kararlı daha geniş cephede sürdürecektir. Kültür ve genel siyaset konularında yeni arkadaşlarımızın dergiye katılmasıyla daha ağırlıklı olmaya çalışacaktır.

Metin Eloğlu

R

Ömer Faruk Toprak'a

Düze dolanık dağların kıkırdağında dirhem sinir yok
Tünek hiç, karga kümeslerinde..
İçin/için'liğimizi al/aşağı ediyor yoz karanlık,
Bir av bitimi çayıra serilmiş papatya seslerinde..

Çümçürüklüğe hışırca bitişen o uçsuz halat;
Tatlı anahtarların uymadığı bir ekşi kilit...

V

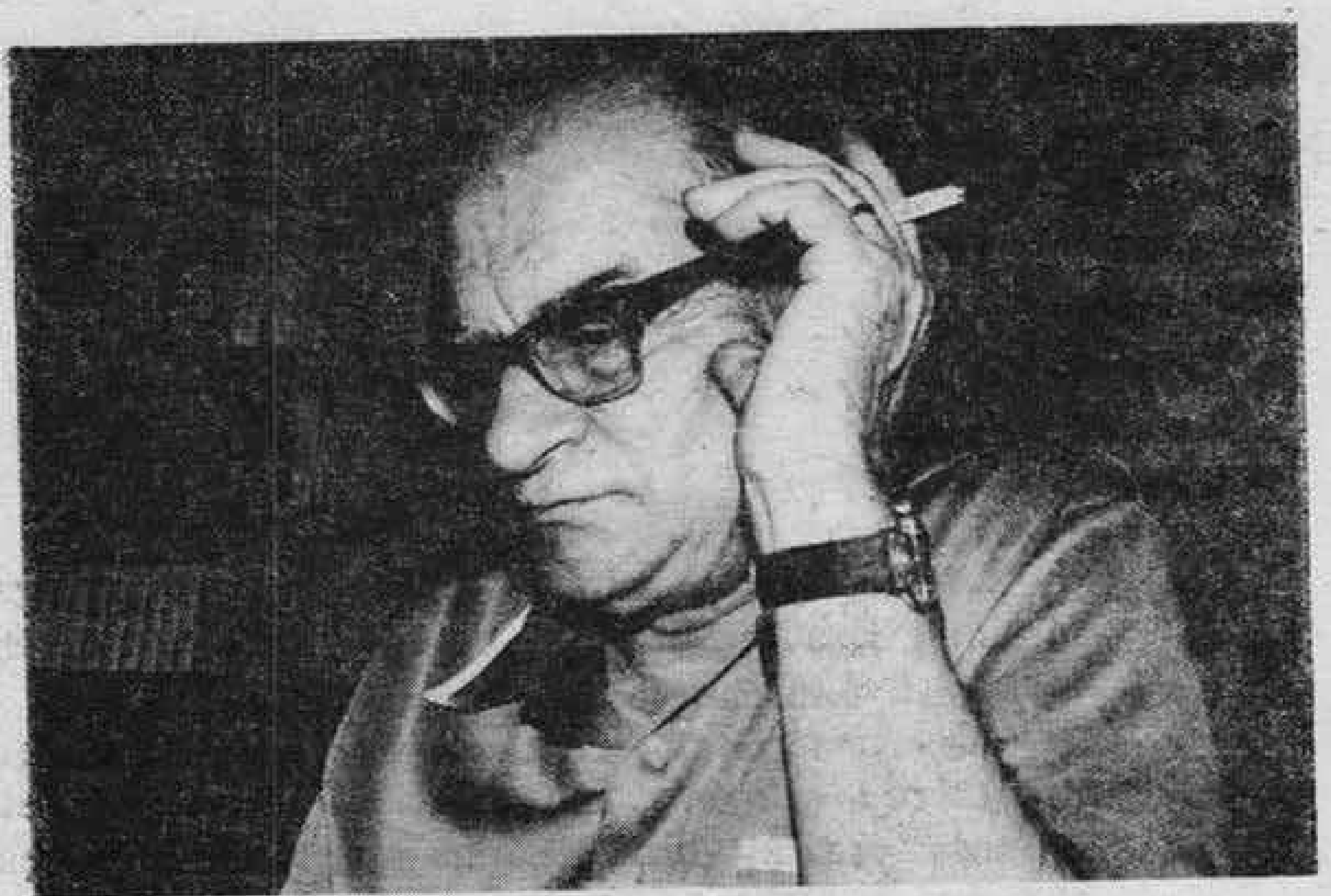
Gaye'yle Jak'a

Kişi payına düşen ne şu deniz yumağından;
Bir tuz ipliği mi, örgü örgü kulaç mı su yağından?

Y

Arif Damar'a

Siperde bir erim ve kaç öğündür sancaksızım;
Kafa/kol yontukluğum, pusatlar ölçeğinde..
Çamur—Altın kargaşasının mantar çiçeğinde,
Şusuz/busuz'luklarımla varoğluvar'ım!

Kemal Tahir ve Tarih Notları Hakkında

Kemal Tahir'in ölümünden bu yana iki yıl geçti: Bu süre içinde yazdığı romanıyla iletmek, duyurmak istediği düşüncesi iyice somutlaşarak geçerliğini korudu.

Türkiye insanına, Türkiye halkına olan bağlılığıyla sosyalist tavrını sağlamlaştırmış, tarihsel gerçekliği şiar edinmiş bu usta yazarın, henüz bütün eseri günışığına çıkmamıştır. Yılların getirdiği birikimi sanatsal bir endişeyle özümleyen Kemal Tahir, sağlığında ancak 15 kadar kitap yayınlayabilmiştir. Oysa o çok daha geniş bir perspektivin peşindeydi. Şimdi geride kalan binlerce sayfa, Türk yazarının, Türk sosyalistinin ve halkının belli başlı hammaddesi olma durumundadır.

Ancak Kemal Tahir'in yerleşmiş kalıpları, kağşamış kafa yapılarını kırmak, sarsmak için belki sık sık başvurduğu abartma payı, özümlemede hiç bir vakit gözden uzak tutulmamalıdır.

Onun temellendirmeye çalıştığı Türkiye gerçeklerinden kaynaklanan sosyalist tavır, Kemal Tahir boyutlarını aşmış, kişi meselesi olmaktan çıkarak yepyeni bir konuma doğru gelişmektedir. Şimdi durulan yer, Türkiyeli insanın, Türkiyeli halkın tarihsel gelişimine ve bugünkü asıl meselesine açıklık getiren hakiki tabandır.

BİR DERGİNİN İLKELERİ NE OLMALIDIR ve MESELELER

Kemal Tahir

Kemal Tahir, 1970'lerde bazı yazar arkadaşlarıyla birlikte bir aylık dergi çalışmalarına katılmıştı. Bir takım nedenlerle gerçekleşemeyen bu tasarı üstüne, Kemal Tahir'in saptadığı ilkeleri, günümüzdeki dergi çeşitliği ortamında yararlı olacağı düşüncesiyle yayınlıyoruz.

1 — KATİYEN bir amatör dergisi havası vermemelidir. (Bu da ancak sürekli yazarlar üstünde bir kişilik tutturmakla mümkündür.)

2 — SÜREKLİ yazarlarının tekelinde etkisi vermemeli, bütün yazarlara derginin kendi görüşü değişmez kalmak şartıyla açık bulunmalıdır.

3 — FİKİR kavgası yapmalı, fakat katiyen saldırgan olmamalıdır.

4 — DERGİ kavgacılığını, görüşlerini sebatla savunmakla, en küçük ayrıntıları görmezden gelmemekle göstermelidir.

5 — DERGİNİN sürekli yazarları polemiklerde mümkün mertebe nazik (kibar), kesinlikle dürüst olmalı, bilhassa çok haklı oldukları konularda, genellikle bütün yazılarında, gelişi güzelliğe kaçmamalı, var güçlerini harcadıklarını okurlarına her yazılarında duyurmaya çalışmalıdırlar.

6 — İNSANLARLA alay etmeye çok zor baş vurmalı, alayı, katiyen her fırsatta kullanmamalıdır.

7 — DERGİ kendi ana görüşü dışında, misafir yazarların fikirlerine karşı mümkün olanın son boğumuna kadar hoş görür davranmalı, fakat bunu bazı kurnaz-ukalâ dergiler gibi, bir marifet gibi yutturmaya çalışmamalı, bir gösteri konusu haline getirmemelidir.

8 — DERGİNİN sürekli yazarları, her çeşit sanatçı kaprislerini (hele bunların geçici olanlarını) derginin tertibinde, yazı yayını sıralarında ve geri bırakılmalarda gemlemek zorunda olduklarını (birliğin sürekliliğini sağlamak bakımından) unutmamalıdırlar.

9 — AYKIRI fikrin yazılış tarzından çok, yazılış maksatları üzerinde durulmalıdır. Bu suretle tarzı doğru görünenlerin aldatıcılığına kolay kapılmamak mümkün olacağı gibi, iyi maksadın lâyık olduğu, saygılı ilgiyi görmesini de kolaylaştırır.

10 — DERGİDEKİ sürekli yazarlar, imlâ ve dil birliğini mümkün mertebe sağlayabilmek için gayret göstermelidirler. Dergi için faydalı gördükleri her fikri henüz ne kadar ham olursa olsun arkadaşlarına hemen ulaştırmalı, bu fikrin arkadaş tartışmaları, incelemeleriyle olgunlaşmasını böylece mümkün kılmalıdırlar.

11 — İLK bakışta en saçma görünen fikirler bile bir başka arkadaşın işini kolaylaştırabilir, küçük bir yardımla çok ilgi çekici ve faydalı hale gelebilir. Bu nedenle arkadaşlar, bütün düşünce kırıntılarının işe yarar kılınır olduğunu akıldan hiç çıkarmamalıdırlar. Bunun gibi, okuduklarından, gördüklerinden dergiyi yararlandırmak ödevinde olduklarını unutmamalıdırlar.

12 — DERGİNİN sürekli yazarları, dağıtımın, ulaştırımın yeterli ve zamanında olup olmadığını her fırsatta araştırmalı, dergi okurlarıyla karşılaşınca dergi hakkındaki fikirlerini herhangi bir tartışmaya girmeden dikkatle dinlemeli, (yani önce okuru bol bol konuşturmalı) sonra gerekirse aydınlatmalara girişmelidirler. Bu olayların sonuçları dergiye hemen ulaştırılmalıdır.

13 — DERGİ, toplantıları mümkün olduğu kadar izlemeli (sözgelimi Millet Meclisi, sendikalar, açık oturumlar, seminerler, sorulu konferanslar, açık hava toplantıları) bu arada, memleketin ekonomik, sosyal, tarihsel, politik meseleleriyle ilgili fikirler, bunları söyleyen tarafından özetleniş biçimine bağlı kalmak şartıyla «Ayın Fikir İncileri» başlığı altında toplamaya çalışılmalıdır. Bu arada gündelik gazetelerde, dergilerde, gazetelere verilen demeçlerde de bu taramalar mümkünse yapılmalıdır.

14 — KURUMLARIN, fakültlerin ve diğer yayın yapan kuruluşların okurlara duyurulamayan yayınlarını mümkün mertebe tam olarak, öncelikle derginin ana konularıyla ilgili olanlarını, okurlara iletmeye çalışmalıdır.

15 — BELLİ bir tarihten bu yana, üniversitelerde yapılmış tez çalışmaları üzerinde araştırmalara girişecek arkadaşlar bulmalı bu tez konuları üzerinde durmalıdır.

16 — DERGİYE gelen okuyucu mektuplarıyla çok yakından ilgilenmeye çalışmalı, oradaki fikirler dikkatle, saygıyla belirtilmeli, böylece okurların daha çok yazmaları sağlanmalıdır.

MESELELER:

I) DIŞ güçlerle boğuşma. Dış güçlerin içteki yerli ve yabancı örgütlerinin ve ajanlarının devleti, hükümeti, diğer resmî ve özel kuruluşları denetlemesi, sevk idaresi ve uzak yakın etkilemesi önüne kesinlikle geçilmeden —yani Türk Türke daha doğrusu yerli yerliye kalmadıkça— hiç bir köklü tedbirin alınmayacağı, alınacak tedbirlerin ise müsbet sonuç vermeyeceği...

II) İÇTE bütün tabularla, tabulaşmaya yeltenen iç ve dış kandırmacılarla boğuşma. Bu boğuşma sürekli olmalı. Hiç bir gündelik çıkar için savsaklanmamalı...

III) ESKİ değerleri ve yeni değer kılığına sokulmak istenen aldatmaları, saptırmacıları açıklamak, yeniden inceleyip kaynaklarına ışık tut-

mak. Başlangıçlarından günümüze kadar gösterdikleri çeşitli, ibret alınacak değişiklikleri aydınlatmak...

IV) TARİHİMİZLE ilintimizi kesmemizin nedeni? Bunun kimin işine yaradığı, ilerde yarayacağı, (bir toplumun yolu, geleceğinde değil, tarihinde kesilir)... Bir toplumu tarihsiz bırakmak, onu modern silâhlarla silâhlıyor görünerek kesinlikle silâhsız bırakmak demektir. Tarihten yararlanmak toplumların var olma şartlarından biridir. Tarih bir toplum için aleyhe işliyor görünüyorsa tarihten yararlanmak dış düşman ajanların eline geçmiş, tersine çevrilmiş demektir. Tarihi tekerrürden ibaret saymak yobazlıktır. Bu yobazlığın hiç bir çıkış yolu olmadığı için esasta önemli bir zararı da dokunmaz. Bunun gerçek zararı ancak bunu izleyen alıklar içindir. Bunu göstererek, yeni kuşakları tarihten uzak tutmak, dış düşmanların oyununa gelmektir...

V) OSMANLI değerlerinin üzerinde durmak meselesi...

VI) ÜÇ büyük yanılgının aydınlanması: (a) Doğuda vurgun toplum, (b) genel kölelik, (c) despotluk yanılgıları...

VII) OSMANLI İmparatorluğunun Batı fikir ve bilim hayatındaki yeri. Neden Osmanlı etrafında gayet kalın bir unutturma duvarı çekilmiştir. Bu duvar bugün bile mümkün olduğu kadar kalınlaştırmak istenmektedir...

VIII) YAKIN tarihimizde, tersine çevrilmiş gerçekleri.

IX) TARİHTEN kopuşumuzu, ona tekrar dönmeyi önlemek için tutulan yollara bakarak, dil, harf devrimi denilen bilgisizlikler, dünya fikir ve edebiyat değerini dilimize çevirirken tarihimizdeki yazılı değerlerin bilgisizce, düşüncesizce, insafsızca görmezden gelinişi...

X) OSMANLI—Türk ilintileri. Bu ilintiye verilen yanıltıcı anlam. Türklerin Osmanlı despotluğundan kurtulmaları, ya da kurtarılmaları aldatmacası. (Başka bir Osmanlı milleti varmış gibi.)

XI) GEREK Balkanlarda gerek Ortadoğu'da, milli kurtuluş ve bağımsızlık hareketi gibi görünen davranışların aslında birer parçalayıcı emperyalist plânının uygulanmasından başka bir şey olmadığı gerçeği...

XII) OSMANLI edebiyatı, şiir (divan, tekke, halk) düzyazı, (nesir) musiki, yazı, tezhip, resim, mimarlık üzerindeki aldatmacaların foyasını meydana çıkarmak...

XIII OSMANLIDA halk hareketleriyle devlet ilintisine yeni bir açıdan bakılması gereği. (Bilhassa tekkeler, aleviler, ahiler, aşiretler meselesi)...

XIV) İMPARATORLUĞUN tasfiyesi işinin yeniden gözden geçirilmesi.

XV) BATILAŞMANIN saraydan geliş nedenleri? Buna karşı Osmanlılığı sırtında taşıyan halkların haklı reaksiyonları...

XVI) ÖĞRETMEN ve öğrenci meselesi (Yüksek Okul Öğrencisi): Politika yapmak ve gerçekleri görebilmek için, (a) gündelik gazeteleri izlemenin, taraf tutmanın yetmediğini, her zaman eski kalıplarla yetinen, ya-

zılarının yüzde onundan artığını dış olaylardan alan dergilerin kolayca kaçma —tembellik yöntemi — beslemekten başka bir işe yaramadığını anlatmak, öğretilen ve kabul edilen fikirlerin yaşamada ve mesleğini yapmakta kolaylaştırıcı mı, yoksa zorlaştırıcı mı olduğunu gözden uzak tutmayı hatırlatmak, (b) Gazete fıkracılarıyla ölülerini gezdiren tükenmiş yazarların yazdıklarına değerince önem vermeyi, bunların çoğu zaman hiç bilmediklerini, bilir gibi yazdıklarını, bildiklerini de, yaşama şartları derbeder olduğu için ve doğru yazmadıklarını, genellikle en büyük gazetelerin ikinci sayfa allâmeliklerinin katiyen kolay sanılmaması gerektiğini, böylece basılmış yazının aldatma etkisine karşı savunuya geçmelerini, (c) Meslek arkadaşları arasında, meselelerimizi gerçekten tarihsel oluşları içinde araştıranlarla, gündelik gazetelerin temelsiz palavralarında kalanların madrabazlıklarını iyi ayırt etmelerini, böylelerini bir tek yoldan lâyık oldukları yere koyabileceklerini, bu yolunda artık gerçekten okuyorlar mı yoksa, kitapları şöyle bir süzüp, ya da, kulaktan duyduklarıyla okumuş görünerek mi bir çeşit fikir dolandırıcılığına, bilgiçlik numarası yapmaya kalkıyorlar, bunu erkenden ayırt etmeli, lâflarına lâtife değerinden fazla önem vermemelerini sağlamalı, okuma güçlerini yitirmiş fosiller için okuma güçlerini, gerekli zamanlarını boş yere harcamamalarını anlatmalı, (e) Böylelerinin hayatlarında, zamparalığın, kâğıt oyunlarının, içkinin yerine bakarak, okuduklarını ileri sürdükleri kitaplardan ayrıntılar üzerinde sorular sorup sınava çekerek zararlarını aza indirmenin mümkün olduğunu, (f) Hayatını yakından tanımadıkları adamların başlarından geçmiş gibi anlattıkları olayları örnek gösterlerek gündelik sonuçlar çıkarmalarına, ya da kendilerini önemli kişi göstermelerine pabuç bırakmamak gerektiğini öğretmeli, (g) Hepsinden önce okuttukları derslerin kitaplarında, Türk insanının dünya görüşünü, yaşamakta başarılı olmasını, millî meselelerle değil, yabancı ideolojilerle ilgilenmesini sağlamak için bilir bilmez sokuşturulmuş fikirleri, görüşleri, propogandaları, büyük ve açık yanlışları, hemen tesbit edip açıklamaları gerektiğini aralıksız hatırlatmalı, (h) Devletçe basılacak tek kitap sistemine gidilmesinin aralıksız istenmesi lüzumunu savunmalarını aralıksız söylemeli.

KEMAL TAHİR ve TARİH NOTLARI HAKKINDA

Naci Çelik

Kemal Tahir ölümünden bir iki yıl önce uzun yılların birikimi olan, çeşitli konularda kümelenen notlarını bir araya getirmeyi düşünmüştü. Eski yazı tutulmuş notlar daktilo edilip dosyalandı. Kemal Tahir'in sağlığında iki kalın dosya olmuştu. Notların daktilosuna romancının ölümünden sonra da devam edildi.

Gerek romancının sağlığında gerek ölümünden sonra, «notları» sıralayıp hazırlama görevi bana aralıklı iki kere verilmişti. İlkinde Kemal Tahir'le beş ana başlık tespit edip, notları bu sınıflamaya göre ayırmaya başladık.

I — Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlılığın Doğuşu,

II — Osmanlılığın Gelişimi ve Dünya İmparatorluğu Haline Gelişi.

III — Gerileyiş ve Batılaşma,

IV — Yıkılış,

V — Cumhuriyet,

Kemal Tahir bu beş maddede toplanan «notları» gözden geçirerek, birçok yerini yeniden yazmayı ve beş ayrı defter şeklinde yayınlamayı düşünüyordu. Ölüm bırakmadı.

Ölümünden sonra yapılacak fazla bir şey yoktu. Sınıflandırma sürdürülecek, daktilo ve okuma yanlışları düzeltilebilecekti ancak. Asıl metinler olduğu gibi kalmak zorundaydı.Hiç bir tasarruf yapılamazdı.

«Notların» şimdiki durumunu bilmiyorum. Sanırım üstünde çalışılıyor ve bir an önce günışığına çıkması için hazırlıklar yapılıyordur.

Ben burda, «notların» mahiyetini, gördüğüm, okuduğum kadarıyla anlatmayı ve yer yer örnekler vermeyi yararlı sayıyorum.

Bir çoğu tarihli olan «notlar», Kemal Tahir'in okuduğu, etkilendiği kitaplardan çıkarılmış alıntılarla yorumların; güncel olayların —siyasî, sanatsal— çalıştığı roman konularının getirdiği meselelere yönelik açıklamaların; sosyalizm meselelerinin; yakın ve uzak Türk tarihi üstüne değişik tespitlerin; ve günlük yaşamının, günlük etkilenmenin doğurduğu coşkunluğunun dile geldiği toplamdır.

Sistematik incelemelerin yanısıra, Kemal Tahir'in o kendine has konuşma uslûbuyla kaleme aldığı kısa tespit ve yorumlar, «notların» asıl bölümünü oluşturmaktadırlar. Bu kısa yazılarda görünen ve yazı diline uymayan üslûp, sanırız romancı tarafından yeniden yazımda düzeltilecekti. Ancak o üslûp ve güncel olaylara bakıştaki bu ilk coşku, hakiki romancı tavrının ortaya çıkardığı dürüstlüğün tanığı olmaktadır. Sözgelimi aşağıdaki örnek bunun somut bir kanıtıdır:

—SULU gözlü, yufka yürekli değilim. Eline silâh alanın silâhla öldürülmeyi peşin peşin baştan kabullendiğini bilirim. Böyle işlerde sürgit aldatılmaya da inanmam. Bunlara silâha sarılın diyen olduysa, bu yol çıkmazdır, daha da kötüsü onurlu insana yaraşmazdır diyen de olmuştur. (...) Bu oğlanlar ortaya çıktıkları zaman kendilerinden önce buralarda silâhla sokaklara çıkmış bir sürü rezil vardı. Bunların bir bölüğü sabah namazı kılarak vatandaş kesmeyi istiyor, bir bölüğü kanlı pazarlar düzenliyordu. Tiyatro basanlar, toplantı basanlar, gösteri dağıtanlar, öğrenci dövüp, işkenceye koyanlar, yurtlarında azınlıklardan haraç alanlar, polis hüviyeti göstererek eşkiyalık edenler, başbuğ diye hırıldıyarak talimlere çıkanlar, kazanlar kaynatıp çorba içenler kıyamet gibiydi. Rezil temizlemeye gelenler rezillerin yarısını temizlediler mi öteki yarıyla beraber olduklarını meydana koymuş olurlar. Pis olan, iğrenç olan budur.

«Notlar» üstüne daha genel bir fikir edinebilmek için, yazıların başlıkları da açıklık getirebilir. Sınıflandırma için teker teker not aldığım arabaşlıklar sıradan şöyle gidiyor:

Osmanlılık ve Tekkeler (Bâtınilik) / Osmanlılık ve Hilâfet / Kuvayı Milliyenin Kafkasya Politikası / Ne Güzel Emperyalist Kavga / Batılaşma ve Osmanlılar / 31 Mart Olayı / Eskiciyan Yazması / Batılaşma ve Emperyalizm / Osmanlılık, Tatarlar ve Ruslar / Din ve Devlet İlişkisi / Osmanlı Emperyalizm İlişkisi / Devlet Halk İlişkileri / Osmanlılık ve Türklük / İttihatçıların Devrimciliği / Ordu ve Politika / Cunta Rezaletleri / Mustafa Kemal Meselesi / Millî Kurtuluş ve İstiklâl Üzerine / Yıkılış ve Osman Oğulları / Anadolu Halkları / Batı Çıkmazı / Geri Kalmışlık / Osmanlılık Üzerine Bazı Düşünceler / Türk Çıkmazı / Osmanlı Halkları ve Devlet / Kaytarmacıklarımız / Politika ve Hergelelik / Türkiye'de Burjuvazi ve Sınıf Kavgaları/ Batılaşma Çilesi / Sosyalizm / Temel Mesele ve Aktüel Baş Mesele / Bizans ve Osmanlılık / Osmanlılık ve Millî Kurtuluş Hareketi / Çıkar Yolların En Kabataslağı / Kürdistan Meselesi / Köy Enstitüleri / Anadolunun Osmanlılaşması / Batı Kıyameti ve Bağımsızlık / Batı Uygarlığına yetişmek / Kılık Kıyafet Devrimindeki Amaç / Umut ve Yaşamak...

Kemal Tahir'in 12 Mart öncesi hareketlere bakışı, o sıralar onunla görüşenlerce gayet iyi bilinir. Evine her gelene, gittiği her evde, soluğunu tüketircesine durmadan anlatırdı. Yazarından, okuruna, öğrencisine kadar çok değişik kesimden kişilere hep anlattı Kemal Tahir. Konuşarak geliştirdiği bu düşüncelerini kâğıda aktarmış:

—1972'DE şehir eşkiyalığı bahanesiyle Türk aydınlarını

Türk üniforması giymiş bazı askerler vasıtasıyla teröre düşürmek aslında Türkiye içi bir meselenin soygun ve despotizmin rahatça yürütülmesi düşüncesiyle başvurulmuş bir iş değil, doğrudan doğruya dış emperyalistlerin yakın bir gelecekte Türkiye tarafından zorluklara uğramasını önlemek için, Türkiye aydınlarını sersemletmek amacıyla girişilmiş bir baskın hareketidir.

— 1965'DEN 1971'e kadar hazırlanan eylem ortamı yani emperyalist kaynaklar ve bu kaynakların yerli adamları tarafından hazırlanmış sağ ve sol çetelerle sağ ve sol yazarların vuruşturulması komplosu sonucu gerçek Türk aydınlarını yakın bir gelecekte yerli ve yabancı emperyalist ajanlara karşı yeni bir davranışa geçmelerini önleme plânı uygulanmıştır. Bu açıdan bakılırsa sol eylemci yazar geçinenlerin göründükleri gibi bir ikinci küçük rütbeli asker cuntasının çığırtkanları olmayıp doğrudan doğruya Amerikan parasıyla yazan Amerikan ajanı ya da bu ajanların kandırdıkları aletler olduğu anlaşılır. Çünkü 1971'de ortada bir tek cuntadan başka cunta yoktu.

— BAZI vatan hainleri de, yetişme özellikleri yüzünden kendilerini samimi olarak vatansever sayabilirler. Ortada böyleleri varken ve kötülük etmek gücü böylelerinin eline geçmişken vatanın göreceği fenalık kat kat artar.

Memleketler iktidardan uzak hainlerden değil, nasılsa iktidarı ele geçirmiş namussuzlardan fenalık görürler.

— BAZI bunaltılı dönemlerde vatanı kurtarmak ile batırmak hemen hemen aynı görüntüdedir.. Tarafsızları aldattıkları yer burasıdır. Yalnız aldattıkları değil, farkına varmadan namussuzlara yardımcılık ettikleri yer...

Adam öldürmeler başladı mı, bu cinayetleri işleyenler arasında kimin kârlı çıkacağını derin derin, dikkatli dikkatli düşünüp tekrar tekrar hesaba vurmalıdırlar. Çünkü öldürmekte pişmanlık yoktur. Sonunda namussuzların çıkarı için elini kana buladığını anlamak ayrıca kendimize karşı da suçlu düşmemize yol açar.

Toplumlar bazı bedelleri kanla ödemeye, rahat dönemlerde meydanları namussuzlara bıraktıkları için mecbur kalırlar. Buraya nereden, nasıl, hangi dürtüşlerle getirildiklerini de uzun süre bilemezler. Bu bilgisizlik şaşkınlıklarıyla beraber kan bedeli ödemelerini sürdürür. (15/2/1972)

Kemal Tahir'in bu aşırı öfkesi, 1971 öncesi gelişen olayların ilk patlayışında, vahim sonucu önceden görüp bu konuda etkili olamamanın, uyarıcılık görevini yapamamasının, eli kolu bağlı kalmanın getirdiği durumun haklı bir tezahürü olarak görülmelidir.

Kemal Tahir, hangi bahaneyle gelirse gelsin, baskı rejimlerine asla tahammül edemez ,buna sebep olanları her fırsatta lânetlerdi. İşte Kapalı Rejim için hemen günü gününe yazdıkları:

—İKTİDARDA bulunanlar kapalı rejim isterler. Akılları sıra halkı boğuntuya getirecekler de, kendilerini bunaltan rezilliği sürdürecekler.

—REZİL iktidarların eline düşen halklar da, açık rejim, hürriyet ve demokrasi isterler. Bunların rezil elinden kurtulmak için başka çıkar yolları yoktur.

—REZİL iktidarların kapalı rejim istedikleri sıralarda, bazı rezillerin «iyi niyetle» olursa olsun kapalı rejimden yana olmaları, kırbaçlı namussuz istemeleri kimlere hizmet ettiklerini açıkça meydana koyar.

—ŞURASI kesinlikle bilinmelidir ki eli silâhlı düşmanlar yere serildiği anda iktidara geçen sosyalizm için herşey mümkün olur, yalnız halkı baskı altında tutmak rezilliği mümkün olmaz.

—HÜRRİYETİN gerekli olduğu dönemde kavga açmak, düşman aldatmacasıyla yenilgisi kesin kavgaya sürüklenmek şuurlu halk düşmanlığından yani, düşmana satılmışlıktan gelmiyorsa, namussuzluk eğiliminden,ya da kudurgan aptallıktan gelir.

Baskı rejimlerinin açık bir görüntüsü sayılabilecek Cuntalar için de, ne kadar haklı sebeplere dayanırlarsa dayansınlar son hesapta yurt çıkarlarının aleyhine yönelmiş hareket olmaktan öte olamadıklarını vurgulamaktadır.

—CUNTALAR her memlekette hangi iyi niyetle kurulmuş olurlarsa olsunlar, son hesaplaşmada birer dolandırıcılık aletidirler. Bir iş yerinde dolandırıcılar için barınma ve kazanma imkânı varsa orada dolandırıcılık yapılmak isteniyor demektir ve dolandırıcılık yapmak mümkündür demektir.

—SÜREKLİ olarak doğru iş yapanların yanına dolandırıcılar ya hiç uğrayamazlar ya da uğrasalar bile uzun zaman katiyen barınamazlar.

— TÜRK Ordusunun bugünkü gerçek vatanseverlik, milletseverlik ödevi, Türkiye'yi NATO, CENTO çizgisinde tutmak değil, tarihsel gelişmemize uygun bir halkçı—sosyalist (ilerici) doktrin aramaktır.

Kemal Tahir'in «notlar»ında yer yer fantaziler de yer almaktadır. O işlek zekâsıyla meselelerin gülünç, aslıda traji komik yanlarını çizmeden geçemez.

—TARİHİMİZDEKİ bütün paşalar arasında, yani (paşalarımız) İkinci Murat'ın lalası Beyazıt Paşa ile Fatih'in hain de-

diği büyük veziri Çandarlı Halil Paşa arasında; Evliya Mahmut Paşa, Otranto fatihi Gedik Ahmet Paşa ile Habeş fatihi Hadım Süleyman Paşa; makbul oğlan İbrahim Paşa ile Sokullu Mehmet Paşa; Öküz Ahmet Paşa ile gündüz ortası sis basınca ordusunu şaşıran Hafız Paşa; Baltacı Mehmet Paşa ile Büyük Reşit Paşa; Ali Paşa ile Mahmut Nedim Paşa; Enver Paşa ile * * * *; İsmet Paşa İnönü ile Sunay Paşa; Madanoğlu Paşa, ilerde Paşa olacak nice nice Teğmen Paşalarımız arasında hiç bir fark yoktur. Bunların büyükleri arasında hiç bir fark olmadığı gibi büyükleriyle küçükleri, ciddileriyle komikleri ,namuslularıyla namussuzları, vatan hainleriyle vatan perverleri, ümmileriyle okumuşları arasında da kesinlikle hiçbir fark yoktur. Çünkü arada fark olmasına bizzat paşalık -yani zenaat- engeldir. (Paşalık bir Paşanın öteki Paşadan çok ileri olmasına engel olduğu kadar çok fazla geri kalmasına da engeldir. Çünkü bu bir cins özelliği meselesidir.)

Bu baskı dönemlerine bir başka yazısında da sistematik olarak yaklaşacak, 19...'lerden sonra başlayan istibdat çağının panaromasını verdikten sonra, meseleyi günümüze getirecektir:

— 1965'DE başlayıp 1972'de örfi idarelerle sürdürülmüş yeni soygun dönemi de aynı metodlarla hazırlanmış, yürütülmüştür. Buradaki fark sadece Kürtlerin yerine bu kez kandırılmış bazı Türk delikanlılarının —birkaç üniversite çocuğunun— kullanılmış olması, sonunda bu çocukların gaddarca öldürülmesi.

— MESELELERE bu açıdan bakılırsa birtakım millet düşmanı yazarların bu oyunu kolaylaştırmak için ileri sürdükleri «albayların cuntası», «ordudaki sosyalist genç subaylar» lâfları baştan aşağı yalan olup, 12 Mart'tan sonra kurulan örfi idare düzenini getirmek için uygulanan soygun plânının bir parçasından başka birşey değildir. Kapalı rejimin kime yaradığı araştırılırsa bu gerçek bütün açıklığıyla ortaya çıkar. Nitekim bu yazarlar —şimdilik— tutuklanıp salıverilmişlerdir. Bu yazarların suç delilleri yazıları iken bu açık delillerin üzerinde durulmaması ibretle göz önünde tutulması gereken bir garip olaydır.

Kemal Tahir, romanlarında ve çoğu yazılarında bir dış dinamik olarak ve onun zorunlu bağıntısı iç dinamik de sayılabilen Batılaşma meselesini asıl konu edinmiş ve bunun mücadelesini vermiştir. «Notlar»da da tabii bu konu ağırlık taşımakta ve yukarda gördüğümüz başlıklardan da buna nasıl önem verildiği anlaşılmaktadır.

— BATILI soygun sistemi, ilk zamanlar —ilk kapitalist sermaye birikimi döneminde— İngiltere'de korsanlardan, lordlardan, Fransa'da yol kesicilerden kontlar yaratabildiği halde,

bizim sistemimiz, sürekli olarak beylerden, paşalardan sefil soyguncular yetiştirmiştir. (Bir Batılı yazarın dediği gibi, Batıda kapitalist burjuva karakteri gösteren sermaye, Osmanlı sınırını atlar atlamaz hemen tefeci-soyguncu sermayesine dönmektedir.)

— KAPİTÜLASYONLAR aslında, devletin emperyalizme teslim olduğunu değil, sonuna kadar direndiğini ispatlayan bir araçtır. Bir toplumda emperyalistler kapitilasyonların kaldırılmasına karşı iseler, o toplumda emperyalizme direnç canlı olarak durmakta demektir. Nitekim, eğer aynı emperyalistler aynı toplumda uzun bir boğuşma sonucu kesin yenilgiye uğramadan kapitülasyon haklarından vazgeçmiş görünüyorlarsa, aslında yeni idare eski ve yeni kapitülasyonlar için toptan çalışıyor demektir. Böyle toplumlarda, bütün dış görüntüler gelişme gibi göründüğü halde ekonomik durum kötüden daha kötüye gider ki, o toplumun nasıl bir kurtuluşa tekerlendiğini bu hal her şeyden daha iyi ispatlar.

— BATI uygarlığı demek, «soyguncu uygarlık» ya da «uygarlığı soygunda kullanmak» demektir. Bu açıdan «Batı uygarlığına yetişmek» hattâ «Batı uygarlığını geçmek» lâfı, aslında «Batılıdan daha namussuz soyguncu daha rezil insan düşmanı olmak» demektir. Geri kalmış ve az gelişmişlik de bu anlama gelir. Bir Türk insanına Batılı örneği göstererek, «aman az gelişmişlikten, geri kalmaktan kurtulmaya çabala» demek, namuslu bir öğretmen emeklisine bir kerhaneciyi örnek göstererek «haydi sende bunun gibi ol da az gelişmişlikten, geri kalmışlıktan kurtul» öğüdü vermektir. Hem de hangi dönemde, artık kerhaneciliğin Batılı ustalarına da hiç bir şey kazandırmaz olduğu kesatlık döneminde...

— BATININ kurtuluşu gerçek sosyalizmdeydi. Onu da sömürü aracı haline getirmekten çıkar umarak bu son şansı da kaçırdı. Batı proleteryası silkinip tarihsel ödevini yerine getirmezse, soyguncu burjuvalarıyla beraber pislik çukuruna batıp gidecektir.

— BİZİ yalnız Batılaşma değil, içimize yerleşen Batı ajanı düşman örgütler güçsüz düşürmektedir. (Batılaşmanın bizde şimdiye kadar uygulanan biçimi, aslında halk kitlelerimizi zehirlemeye güç yetirememiştir.) Buna karşılık bizde, Batıya açıldığımızdan bu yana hiç bir millî idare bu yabancı örgütlerle gerçekten boğuşmayı göze alamamıştır. Hattâ, böyle bir zorunluğu idrak edememiştir. Osmanlılıkta yerleşen gizli—açık düşman örgütler Cumhuriyette büsbütün azgınlaşarak millî güçlerimizi törpülemeyi sürdürmüşlerdir.

Aslında «notların» gerçek önemi, Kemal Tahir'in sosyalizm anlayışı ve ona bağımlı getireceği tekliflerin sistematik açıklamasında olsa gerek:

— BİZ kendi kurtuluşumuzla beraber başkalarının kurtuluşuna yardımcı olma gücüne sahibiz. Bu ayrıca bizim kurtuluş gücümüzü kat kat arttıran özelliğimizdir.

— İNSANOĞLU gerçek onurlu kurtuluşa haklarını arayarak gidebilir, haklarından vazgeçerek değil.

—ASLINDA sosyalizm ölüme mahkûm Batılıları —sömürücüleri— gerçek ölüme sürüklerken, Doğululara kurtuluş getirmiştir. Buradaki sosyalizm Batı için düşünülmüş, bir bakıma sömürüyü bir zaman daha sürdürecek sosyalizm değildir. Gerçek sosyalizm her çeşit sömürüyü gerçekten kaldıracak sosyalizmdir.

— TÜRK milleti, kendilerini Batılaştırmaya kaptırarak ölüme mahkûm eden, bunun içinde artık karamsarlıktan kurtulmayacağa benzeyen idareci kadrolarını hızla uyarmalı, uyarmazsa silip süpürerek kendisine geleceğe umutla bakan idareciler bulmalıdır.

— BUGÜNKÜ durumda Türk halkı ilerici ve ilerde, idarecileri bilinen ve bilinmeyen bir sürü sebeplerle bunun çok gerisinde kalmış bulunmaktadır. Bunaltılarımızın nedeni, gerçeği burada aranmalıdır.

Evet, «Tarih Notları» üstüne verilebilecek ilk bilgiler bunlar.

— Emir aldım mollalar, itaat etmiyeni kılıçtan geçireceğim bilmiş olun...

Mollalar Asker

*** HİKÂYE ***

Yazan: KEMAL TAHİR

Bekçiler gerek medresede tahsil etmekte olan ve gerekse halen mezun olmuş bulunan cümle mollaların askere alınacağını mahalle aralarında davul çalarak bağırmaya başlayınca, İstanbul hop oturdu, hop kalktı.

Padişahı cihanın büyük misafiri Almanya İmparatoru memleketine daha geçen ay gitmişti.

Ne oluyordu? Ortada yine neler dönüyordu? Sakın Şıpkada dövüşen Gazi Etem paşa ordusu bozulmuş muydu? Bozulmadı ise bunca yıllık âdatı islamiyenin hâk ile yeksan edilmesinin, yani ilmiye sınıfının askere çağrılmasının sebep ve hikmeti ne idi?

Aman halifei rüyi zemin zihnine hiffet mi getiriyor Zaten evhamlı bir sultan olduğu evveldenberi dillere destan. Sakın kıvrık bıyıklı Vilhelm ile konuşunca büsbütün tozutmasın?

Fatih medresesi ilmi mantık müderrisi Elhaç Hüsamettin Fırıldakî efendi, bu havadisi postnişîni olduğu Rüfaî dergâhında duyunca az daha sol yanına damla inecekti. Daha henüz gençti. Otuz yaşını yeni doldur-

muştu. Cümle mollalar, hacegân haydi askere dendi mi, muhakkak bayraktarlık kendisine düşecekti. Gördünüz mü felâketi bir kere?

Elhaç Hüsamettin Fırıldaki efendi, bu gayretle yelyepenek, yelken kürek yola çıktı. Mübarek alınlarından nohut taneleri gibi ter dökerek Zeyrek yokuşuna sardı. Sadakor cübbenin etekleri havada, lâpçin kunduralar tozu dumana katmada, kocaman vücut var kuvvetini sarfedip eğri büğrü Arnavut kaldırımlarını gergi gibi arşınlamada idi.

İlk ağızda müderris efendinin, mescidin birine dalıp vaâz vereceğini zanneden musalli mahalle karıları arkasına takılmışlardı ama müderris efendi birine yüz vermeyip cümlesini:

— Bre hatunlar varın işinize gidin. Benim vaâz edecek zamanım mı şimdi?

Diye azarlamış, aldırmadıklarını görünce ayaklarını açıp hatuncukları birer birer geride bırakmıştı.

İşte bu hızla medreselerin iç avlusuna girdiği vakit, zaten epeydir dehşetli azıtmış olan talebei ulumu korkunç bir feveran halinde buldu.

Kocaman aş kazanları protesto makâmında ters çevrilmiş, rahlelerle beraber tepetaklak edilmişti.

Medrese, allak bullaktı. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

— Susun beni dinleyin, bu rezalet padişahı cihandan habersiz icra kılınmıştır. Padişahımız bu işte yeni doğmuş kuzular misillû bigünahtır. Varıp o serasker olacak hainin kellesini istiyelim.

—Evet, evet! İlmiye sınıfının askerliğini mesele yapan o sakalından asılası kâfirdir.

—Şeyhülislâmın parmağı yok mu sanırsınız? Fetva vermese böyle iş olur mu hiç? Bize gayri böyle nabekâr gerekmez.

Hüsamettin efendinin müheykel ve müşekkel vücudü görününce sesler birdenbire kesildi. Hazretin ne cebbar, ne celâdetli, en müstebit olduğu cümlece malûm ve müsellem. Bakalım bu çikagelişin sebebi ne? Meseleden haberdar mı? Yeni havadisleri var mı? Yoksa, işi bir takım fitne fücur ashabı şeyh efendiye yanlış aksettirmesinler? Olur ya, talebe yine ayaklandı. Halbuki ortada fol yok, yumurta yok. Bıktık bu gürültüden! Gayri illâllah! Demedikleri ne mâlum.

Hüsamettin efendi bir yandan terini silerken, bir yandan söze girişti:

—Maslahati fakirhanede duydum, buraya nasıl yetiştiğimi rabbim bilir. Biz buna zinhar!..

Sözünü daha bitiremeden kapıdan içeri kılıcını şıkırdatarak genç bir zabit girdi. Alaydan yetişmediği, mektepli olduğu kıyafetinden belli. Softaları iki yana yararak hocaya yaklaştı. Önüne gelenlere merhamet etmiyor, saz benizli mollacıklara, yere yıkacak gibi yükleniyordu. Talebe şaşırmıştı. Bu da neyin nesi idi? Acaba mabeyinden kararın geriye alındığına dair ferman mı getiriyordu.

Hoca Hüsamettin de zabiti görmüş, fakat oralı olmamıştı. Sade sesini keserek yaklaşmasını bekledi.

Müderrisin karşısına dikilir dikilmez zabitin ilk sözü:

— Bana bak hoca, bu baldırı çıplakları ayaklandıran sen misin, değilsen kimdir, sen necisin?

Diye gürlemek oldu.

Aman buna da ne oluyor? Eyvah! Zavallı oğlan kimin karşısında olduğunu bilemedi muhakkak!

Şaşkınlık geçince mollalar haykırıştılar:

— Bu ne çeşit idarei kelâm?

— Bu ne denlu saygısızlık?.

— Galiba müderris efendiyi biliş çıkaramadı?

— Tez ağzının payını verelim.

— Defolup gitmezse pare pare edelim.

Genç zabit bu tehditlere pabuç bırakacak soydan olmamalı ki, hiç oralı değil. Durmuş müderristen cevap bekliyor.

Fakat bu arada asıl apışıp kalan Hüsamettin Fırıldakî efendi oldu. Hazret doğdu doğalı çıkmazın bu nevine hiç düşmemişti. Şimdi ne demeli? «Mabeyin» nin ne vaziyet aldığı meçhul olunca ne söyliyebilir? Aşağıdan alsa da talebeler muvaffak olsa, namü şanı bir paralık olacak. Yukardan alsa da yenilseler, yürüdüğü gün.

İşi icabına göre tutmadı mı, iki şekilde de gayri kumda oynasın Hacı Hüsamettin, artık tantuna maymun avlamıya gitsin. Kendi kendine:

— Tekkeden fırlayıp buraya koşacak ne vardı, hay mankafa?

Derken, sabırsız zabit tekrar diklendi:

— Söylesene be sakallı? Yüzüme bel bel ne bakıyorsun? Nedir bu kepazelik?

Daha fazla susmak olmaz. Çaresiz cevap verilecek. Müderris efendi söze başlıyacak oldu:

— Kepazelik ne demek? Din ve şeriat namına hareket eden...

—Molla senin din, şeriat dediğin kazan kaldırıp rahle devirmek mi? Memleket düşmanla boğuşurken bu rezalete bir de sıkılmadan din, şeriat mı diyorsun?

Talebe daha fazla dayanamadı. Onlar böyle nice nice kabadayıları yuhaya çekmişler, ters mers geldiği yere göndermişlerdi. Müderrise fırsat vermeden hep beraber haykırdılar:

— İstemeyiz, defolsun, dinsiz kefere...

Zabit bu avazelere de aldırmadı. Kılıcını şöyle bir şakırdattı. Sonra sükûnetle:

— Mollalar terbiyesizliği bırakmazsanız topunuzu kılıçtan geçiririm. Emir aldım. Dışarısı askerle doludur. Beni dinleyin gürültünün lüzumu yok, dedi.

— Ne? Bu da ne demek? Aman sahi olmasın? Sakın hakikaten dışarısı askerle çevrilmesin? Eyvah...

Eyvah ki eyvahtı. Dışarısı hakikaten askerle çevrilmişti. Hattâ kapıdan kafasını çıkaranlara bir takım imansızlar kasatura tersile girişmiye bi-

le başlamışlardı.

Sapsarı kesilen kalabalığın içinde kendisini ilk önce toplıyan yine müderris efendi odu. Vaziyeti artık anlamıştı. Gürültü para etmiyecekti. Kararını verince sesini perde perde yükselterek söze girişti:

— Sen bana baksana zabit efendi, sen karşındakileri ne zannettin? Bunun burasında toplanan cemaat, devlet millet yoluna can baş vermiş heriflerdir. O senin dediğin serkeşliği, Galatalılar yapar. Biz emir kuluyuz. Biz buraya serhadde gidip resmen gaza etmek için toplandık.

Talebe bu sözleri duyunca dona kaldı. Hele Hüsamettin efendi:

— Öyle değil mi ummeti Muhammet?

Diye sorunca, çaresiz cevap verdiler:

— Öyle ya, elbette öyle.. Başka türlü olmasını zanneden kim? Çıksın meydana er ise..

Zabit belli ki pek dehşetli bir zabitti. Bu kuru gürültüye de pabuç bırakmadı.

— Fazla lâf istemez mollalar, dedi, haydi manga kolile kışlaya marş marş.

Mollalar çaresiz manga koluna benzer bir sıraya dizildiler. Önlerine de Hüsamettin efendi geçti. «Ey Gaziler...» şarkısını söyliyerek yola çıktılar..

Fakat talebei ulûm talime başlıyalı sekiz gün olmadan Yunanın bozulduğu havadisi geldi. Vatan, millet, din şeriat namına gaza etmiye and içen mollalara bu haber evlât acısı gibi dokunmuş göründü. Hepsi de sözüm ona müteessir olmuşlardı.

Şeyh Hüsamettin efendi ,bu vak'adan yüzü ak çıktı. Halifei ruyi zemin efendisi şeyhin gösterdiği büyük feragati unutmadı. Bir yıl sonra Hüsamettin Fırıldaki efendi şeyhülislâm saltasını sırtlamış babı meşihatte harıl harıl fetva yazar olmuştu. Artık dostlarını etrafına toplayıp eski günlerden bahsederken ne yapıp yapıyor sözü Yunan harbine getiriyor ve koltuklarını kabartarak:

— Dinim rabbena hakkı için hilafım yok diyordu ben Fatif Medresesini kışlaya götürdüğüm zaman daha talebei ulumûn askerliği padişahımız efendimizden başka bir kimsenin aklına gelmemişti... Baktım ki din tehlikede, gaza haktır dedim yürüdüm.

(YEDİGÜN, 11 AĞUSTOS 1937)

BATILAŞMA DÜŞÜNCESİNE BAŞLANGIÇ TASLAĞI

Selahattin Bağdatlı

GİRİŞ:

Yakın tarihimizde Batılaşma hareketleri olarak ortaya çıkan ve halen devam eden olgular ve Batılaşma düşüncesi üstüne gerçeğe yakın değerlendirmelerde bulunabilmek için bu olguları ve düşünceyi oluşturan maddi (ekonomik) şartların öncelikle ele alınması gerekecektir. Ancak bu maddi şartlara geçmeden önce Batılaşma hareketlerinden ve Batılaşma düşüncesinden ne anlaşılması gerektiğine değinmek istiyoruz. Batılaşma hareketleri 1800'lerde III. Selim ve II. Mahmut devirlerinde başlatılan, ilk defa Tanzimat Fermanı ile hukuki bir form kazanan ve bazı ara vermelerle günümüze kadar devam eden bir olgudur. Batılaşma düşüncesi (ideolojisi) Batı kapitalizminin Türkiye ile ilişkisinden doğan ve bu ilişkinin yarattığı bir değerler sistemidir. Batı kapitalizminin Türkiye'de tek taraflı olarak yarattığı bir ideolojidir. Bu ideoloji Batı düşüncesinin kendisinden biraz farklıdır. Bizim Batılaşma düşüncemizin maddî muhtevası, ona hayatiyet veren, oluşturan tarihsel ve sosyal şartlar yoktur. Batı düşüncesinin kaynakları sayılan Grek ve Lâtin kültürü ile Hristiyan dininin tarihimizde hakim unsur olarak yaşanmışlığı olmamıştır.

BATILILAŞMA DÜŞÜNCESİNİ OLUŞTURAN MADDİ ŞARTLAR VE YANSIMALARI

Tarihimizde 1800'lerden önce, söz gelimi Kanuni devrinde Batılaşma diye bir problemin olmadığını görüyoruz. Böyle bir problemin ortaya çıkması ile Batı kapitalizminin gelişmesi ve kendi millî sınırlarını aşması arasında bir paralelliğin var olduğu kuşkusuzdur. Osmanlılar, Batı karşısın daki ilk yenilgilerinde Batı'ya ilgi duymaya başlamışlardır. Ancak Batılaşma'nın ortaya çıkışını bu ilgiden çok Batı kapitalizminin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki ilgilerinde aramak tarihi gerçeklere daha uygun olur. «Tanzimatla iyice açığa çıkan Batılaşma hareketi bir dış müdahale aracı olarak ortaya çıkmıştır.» (T. Çavdar, **Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu**, Ant Y. 1970/S.36)

Ondokuzuncu yüzyılın başlarında Avrupa ülkeleri yeni kurdukları sanayilerini korumak için sıkı bir gümrük rejimi uygulamaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu ise İngiltere ile imzalamak zorunda kaldığı 1838 tarihli meşhur sözleşme ile yabancı mamul mallara kapılarını alabildiğine açmakta, bu mallar için geniş bir pazar ortamı yaratmaktaydı. Sonraları buna benzer sözleşmeler değişik Avrupa ülkeleri ile imzalandığı gibi 1838'den önce de Batı sermayesi Osmanlı'yı etkilemeye başlamıştı.

«1838 Ticaret Andlaşması yapılmadan önce, Batı'nın makineli sanayi ürünlerinin dünya piyasalarını, bu arada özellikle Osmanlı vs. pazarları etkilemeye başlamasıyla Osmanlılarda o zamana kadar yaşayagelmiş imalât sanayii kesimlerinde işsizlik ve bunun ardından da tezgâh ve atelyelerde azalma başlamıştı.» (İ. Küçükömer. **Düzenin Yabancılaşması**, Ant Y. 1969/S. 66) Fakat 1838 tarihli sözleşme Osmanlı ekonomisi için ilk kesin darbe olmuştur. (Bu sözleşmenin imzalanmasında büyük etkinliği olan Mustafa Reşit Paşa bir yıl sonra Tanzimat Fermanı denilen ilk ilericilik (!) belgemizin yayımlanmasına ön ayak olan Büyük (?) Reşit Paşamızdır.) İngiliz Ticaret Sözleşmesine dönüp sözleşmenin niteliğini belirlemeye çalışalım: «İç ticaretteki tekel (yed-i vahit) usulü kalkacak, İngiliz tüccarı ülkenin her yanında her çeşit tarım yahut sanayi ürününü alıp satabilecekti. Ödeyeceği vergi ve resimler en imtiyazlı İslâm tebaadan fazla olmayacaktı. İngiliz tüccarı memleketten mal götürüken Osmanlıların ödedikleri vergilerin yerini tutmak üzere %9 resim ve %3 ihraç vergisi ödeyecek, dışarıdan getirdiği için ise %3 gümrük resmine tabi olacaktı.» (İ. Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi** Cem Y. 2. baskı S./201) «Bu gümrük esareti... sanayileşmeyi engellediği gibi mevcut sanayiin de yok olmasına yol açmıştır.» (D. Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Y. 3. baskı / S. 53)

Batı ile bu tür ekonomik ilişkilere devam edildiği, aradaki bazı direnme çabalarına rağmen nice 1838 anlaşmalarının imzalandığı bilinen bir gerçektir. Bu ilişkilerin günümüzdeki görüntüsü biçimsel bir degişmeyi ifade edebilir ancak. (Ortak Pazar, Konsorsiyumlar vs.) Batı ile olan ekonomik ilişkilerde niteliksel bir değişmenin, gerçekleşebildiğini iddia etmek güçtür. Bu ilişkilerin zaman içindeki seyrini, tikel olayları incelemek bu yazının kapsamını aşar. Onun için geniş zamanda (1800'lerden bu yana) büyük bir niteliksel değişme göstermeden günümüze kadar geldiğini belirtmekle yetiniyoruz.

Osmanlı ekonomisine Batılaşma ile yapılan müdahalelerin üst yapıdaki görüntüleri, müdahale eden Batı'lılar ve onun içerideki işbirlikçileri açısından tam bir kamuflajı, gerçekte yapılmakta olanları örtmeyi, Osmanlı aydinları açısından bilinçsiz bir hayranlığı, ifade eder. Geniş halk kitleleri «Batı'nın yenileşmesiyle, medeniyetle eş anlamda tutulması nice namuslu Osmanlı ve Türk aydınının **Garplılaşmayı** savunmasına yol açmıştır... Çoğu aydının tutkusu olan soyut bir **İlericilik** hem onun görüş açısını daraltmış hem de halk arasındaki köprüyü yıkmıştır.» (İ. Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi,** Cem Y. 2. baskı/S. 306) Geniş halk kitlelerinin Batılaşmaya karşı tavrı; ilgisiz kalmak, çok değişik bir biçim içinde direnmek ve karşı koymak şeklinde ortaya çıkar.

İngiliz Ticaret Sözleşmesinden bir yıl sonra 1839'da ilân edilen Tanzimat Fermanı'nın temel fonksiyonu Batı kapitalizminin Osmanlı mülkünde işlerini kolaylaştırmak, onun çıkarlarını resmî teminat altına almaktır. Bu ekonomik müdahalenin anlaşmalarla hukukiliği sağlanan ilişkilerin pratikte (ticarî hayatta, günlük ilişkilerde) işlerliğini teminata bağlamak-

tır. Bu Ferma'nın aynı zamanda Türk toplumunda burjuva hukukunun yerleşmesine «icazet» vermek gibi bir misyonu da vardır. Nitekim bu tarihlerden sonra arka arkaya Batı'dan kanunlar aktarılmış. toplumsal şartlara bakılmaksızın olur olmaz kanunlaştırma hareketlerine girişilmiştir. «Batı'dan aktarılan hukuk, Batı ve Türk burjuvazisi arasındki nitelik farkından ötürü, geri kalmışlığın yenilmesini değil, kökleşmesini kolaylaştıran bir fonksiyon yerine getirmiştir.» (İ. Cem, a.g.e. S./306)

Batılaşmanın yarattığı edebiyat ve fikir ürünleri de topluma yabancı kalmışlığın ve takliçiliğin belgeleridir. Türk düşünce dünyası henüz tam anlamıyla bu yabancılaşmayı aşamamış, taklitçilikten kendini kurtaramamıştır. Batı, her yaptığımız işin bir kriteri, ölçüsüdür. Doğrunun araştırılması, yerini Batı'ya uygunluğa bırakmıştır. «Hiç bir gerçek felsefi ihtiyaca karşılık olmayan ve sadece taklitçilikle şu ya da bu fikri Türkiye'de tanıtmakla yetinmek yani fikir ithalâtçılığı yapmak bizim kültür hayatımızın temel özelliklerinden biridir.» (S. Hilâv, **Felsefe El Kitabı** Gerçek Y. 1970/S. 167) Bu ürünlerin bir özelliği de iki dünya arasında kalmış olmanın şaşkınlığını, fakat bu hayatın bilincine ulaşılmışlığı göstermiş olmalarıdır. Bu bölünmüş ve parçalanmış hayatın bilincine ulaşılsaydı özgün eserler ortaya çıkabilirdi.

SONUÇLAR ve KEMAL TAHİR

Bu kısa sergilemeden sonra, yakın tarihimizin bize öğrettikleri ile değerlendirmelerde bulunacak olursak Batılaşmacı görüşün, Türk toplumunun somut problemlerini yanlış aksettirdiğini kabul etmek zorundayız. Batılaşma düşüncesi, toplumun somut verilerini, olan'ı çarpık bir şekilde yansıtmıştır, tesbitleri yanlıştır. Bu tesbitlerden hareket ederek doğru sonuçlara ulaşmak imkânsızdır. Hareket noktası, veri olarak alınan yanlış olursa doğru sonuçlar çıkarılmaması doğaldır. Gerçekten en iyi niyetli ve yetenekli yaklaşımlar sığ bir yerde takılıp kalmıştır. Türk toplumunun sosyo—ekonomik yapısını, tarihen yaşanmışlığını dikkate almayan girişimler, toplumu ve içindeki insanları çarpıtmaktan başka fazla bir işe yaramamıştır. Burjuvası olmayan bir topluma burjuva dünya görüşünü, ideolojisinin enpeksiyonu ne bir burjuva sınıfı yaratabilmiş ne de burjuva dünya görüşünü bütün boyutlarıyla yerleştirmek mümkün olmuştur. Toplum kendine yabancılaştırılmış, ekonomik yapısında zorla meydana getirilen çarpıklıklara uygun, fakat tarihsel ve sosyal gelişimine yabancı bir ideolojiyi taşımaya mahkûm edilmiştir. Devrine göre soyut olarak daha ileri bir dünya görüşü gibi kabul edilen burjuva ideolojisi, ekonomik yapıdaki zorlamalar toplumun temelini alt üst etmiştir. «Türkiye'nin ve Türk halkının gerçeklerine hiç ama hiç uymayan bir ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki düzeni ona zorla kabul ettirmeye uğraşmak, günümüzdeki bütün tutarsızlıkların varoluşu nedeni ve «temeldeki bozukluk» şeklinde belirtmektedir.» (İ. Cem, a.g.e. /S. 308).. Batılaşma, ekonomik yapıya yapılan müdahalelerin, sömürünün yani asıl yapılanın üstünü ört-

meye yarayan bir şal'dır. Burjuva ideolojisinin, bizim Batılaşmacı görüşün en etkin silâhlarından olan Hümünizma düşüncesi de başka bir şey değildir. Kemal Tahir'in deyimi ile «Hümanizma dünyanın en namussuz sömürüsü olan burjuva sömürüsünü ört-bas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesidir.» (**Türkiye Defteri** /Sayı: 6) (Burjuva ideolojisinin insani bir türevi olamaz. Bu onun ana felsefesine aykırıdır.)

Batılılaşmacı ilericilik (!) Türk düşüncesini nereye götürmüştür? Bugünkü düşünce dünyamız, alt yapıdaki çarpıklığı bütünü ile yansıtan bir görüntüdedir. Ekonomik yapıdaki sahtelik, ahlâkta, hukukta, sanatta.. bütün üst yapı kurumlarında gözlemlenebilir. Söz gelimi Türk sol düşüncesi uzun bir süre Humanizm, Feminizm, Yunan mitolojisi, lâiklik vs. uzantısında şematize olmuştur. N. Ataç bir süre ve halen ileri (!) bir edebiyat ve sanat görüşünün sözcülüğünü yapabilmiştir. Bugün kendini sosyalist sanan pek çok kişi idealist dünya görüşü ile, pozitivizmle maddeci felsefenin diyalektik materyalizmin. işçi sınıfı ideolojisinin sözcülüğünü yapıyor gözükebilmektedir. Pratikte, hâkim sınıflarn payandalarına, bu sınıfa karşı tavır alma çağrıları, bundan işçi sınıfının kurtuluşunu görme gibi gariplikler.. Sonunda büyük kahrolmalar vs. Trajik sonların bir sebebi de bu şartlanmışlıklar, yabancılaşmalardır.

Batılaşmacı düşüncenin Türk toplumunu ileri götürür niteliğinin böyle bir muhtevasının bulunmadığı anlaşılmaz bir şey değildir. Sahtedir bir defa, bir basamak, tez olma niteliği yoktur. Bir yabancılaştırma unsurudur. «Batıcı akımın en önemli yanı, gerçek bir tezin çıkmasını önleyen bir akım olarak gözükmesindedir.» (İ. Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması** /S. 9)

Bir toplumun kültürel ve fikri yapısını o toplumun ekonomik alt yapısının belirlediği, alt ve üst yapılar arasındaki karşılıklı etkilemelere rağmen nihai tayin edicinin ekonomik alt yapı olduğu bilinen bir gerçektir. Söz gelimi, önce eğitim ve kültür kurumları kuralım, insanları eğitelim ve bu yolla toplumu ileriye götürelim şeklindeki düşüncelerin geçerliği kalmamıştır.

İmdi Tanzimatla başlatılan üst yapı değiştirmelerinin toplumu ileri götürür bir niteliğinin bulunmadığını kabul etmek zorundayız. Batılaşma hareketlerinin bu niteliği toplumsal olaylara, tarihe bilimsel açıdan yaklaşan yazarlar tarafından iyice açığa çıkarılmıştır. Yeni yeni ortaya çıkan bu bilimsel gerçeklerin Türk düşünce dünyasında, dirençle karşılaşması kolay kabul edilmemesi de anlamlıdır. Genellikle bugüne kadarki çoğu fikir ürünleri ve hareketler bu yeni gerçeğe aykırı bir görüşün ifadeleridir. Ve bu yeni gerçek karşısında iflâsın eşiğine gelmiştir. Söz gelimi ilericilik—gericilik dinsel bir görüntüden ekonomik bir muhtevaya ulaşmıştır vs.

Kemal Tahir, yukarıda değinmeye çalıştığımız çarpıklıkları, yabancılaşmaları aşan bir yazardır, Ona gelene kadar bu işin farkına varan yaklaşımlar, fikir ürünleri şüphesiz ki vardır. Ancak ilgi alanını olanca gücü ile buraya toplayan ve bu ilginin en sahih ürünlerini veren düşünür

ve sanatçı Kemal Tahir'dir. Sanatçı olarak, belirli bir dünya görüşünü büyük bir ustalıkla roman formu içinde eritebilmiştir. Geçmişte yaşanan, halde devam eden ve yarını belirleyecek temel gerçeği yakalayıp, bu eksen etrafında sanatını oluşturmuştur. Şartlanmışlıkları ve yabancılaşmaları aşmış, marksist metodun Türk toplumunda ve kültür dünyasında ne işe yarayabileceği somut örneklerini vermiştir. Eserleri, belli bir dünya görüşünün ezberlenmesinin değil anlaşılmasının ve kullanılmasının göstergeleridir. Bu dünya görüşünün ve metodun gevezelikleri değil, somut şartlardaki, uygulanmış haldeki görüntüleridir ortaya koydukları. Ürünleri, tarihen yaşanmışlığın ve somut gerçeğin kendisidir. Bazı eserlerinde gördüğümüz ve bize abartılmış gibi gelen kısımları biraz da kendi şartlandırılmış düşüncemizde aramalıyız.Ayrıca bu abartma genel uslûbuna uygun bir form meselesi olarak düşünmek daha gerçekçi bir yaklaşım sayılır. Hiçbir abartması gerçeği saptırır nitelikte değildir çünkü.

Ona şiddetle karşı duranların yanlışlarında onun doğruluğunu arayan bir yöntemle yaklaşmıyoruz. Bir yanlışın tam karşıtı her zaman doğru olmayabilir. Fakat karşı koyuşlardaki hırçınlıklar hiç de anlamsız değildir. Türkiye'de adı sol'a çıkmış bazı düşüncelerin ne kadar sığ bir yerde olduğunu, doğmatik ve şematize durumunu belirler.

Kemal Tahir sentezinde Batılaşmacı görüşün, tez—antitez niteliği yoktur. Çünkü bu düşünce yapaydır. Kitlenin, toplumun maddi hayatını, yaşanan gerçek hayatı yansıtmayan bir düşünce nasıl var olabilir? Maddi gerçekliği olmayan bu düşünce sadece taşıyıcılarının kafasında vardır. Ve bunun topluma uygulanması olayı vardır. Hatta zaman zaman büyük bir iyi niyetle Türk toplumunun problemlerinin çözümünde bile kullanıldığını kim inkâr edebilir? Kemal Tahir, bu iyi niyetle «yanlış tedavi»ler arasındaki çelişkinin doğurduğu dramı sık sık ortaya koyan bir sanatçıdır.

Kemal Tahir'i Batılaşmaya karşı dogmatik bir tutum içinde görmek her şeyden önce onun düşünce yapısına, gerçekçilik anlayışına aykırıdır. Çünkü ona göre, **gerçek, kendini zor teslim eder, çünkü canlıdır, değişkendir. Canlı ve değişken olduğu için de bir kere teslim alınınca sürgit elimizde kalamaz. Bu sebeple gerçekle girişilecek savaşın sonu yoktur. Bu savaşın zaferi ancak süreklilifindedir.** Gerçeği ele alış tarzı görüldüğü gibi dogmatik değil, diyalektiktir.

«Yüksek Gerilim» ÜZERİNE NOTLAR

Hilmi Yavuz

İki yıl önce yayımlanan **«Ölmeye Yatmak»** adlı romanıyla cumhuriyet ideolojisinin belirli toplumsal yapılardaki çelişkilerini somutlaştırarak eleştirel gerçekçi Türk romanının, hiç kuşkusuz, en başarılı birkaç örneğinden birini veren Adalet Ağaoğlu **«Yüksek Gerilim»**deki hikâyeleri ile (1), bu kez, eleştirel düzeyi aşan toplumcu bir sorunsallıkla (**problematik**'le) çıkıyor okur önüne. Ağaoğlu, artık, gerçekliği çarpık ve tek yanlı görünüşleriyle ortaya koyan ideolojik çelişkiler karşısında eleştirel bir tavır almakla yetinmiyor; bu çelişkileri **aşarak** gerçekliği, bütünselliği içinde kavrayan bir dünya görüşü doğrultusunda temellendirme işini üstleniyor. Şöyle de diyebiliriz: **«Ölmeye Yatmak»**ta Adalet Ağaoğlu cumhuriyet ideolojisinin çelişkilerini yaşayan **tip**'leri anlatmıştı; **«Yüksek Gerilim»**deki hikâyelerinde ise, gerçekliği bir bütün olarak kavrayan **durum**'ları anlatıyor.

Adalet Ağaoğlu'nun **«Yüksek Gerilim»**deki hikâyelerinde ortaya koyduğu sorunsallıkta, **tip**'lerden **durum**'lara görülen bu aşma, eleştirel gerçekçi düzeyden toplumcu gerçekçi düzeye geçişi belirleyen bir kesinti ('coupure') niteliğindedir. Tip'lerin değil, durum'ların vurgulanması, toplumcu gerçekçi edebiyatın belirgin özelliklerinden biri, giderek, başlıcasıdır. Friedrich Engels ,Minna Kautsky'ye yazdığı bir mektupta (26 Ka-

sım 1885) belirli bir yönsemeyi içeren edebiyatın (**'tendenz—literatur'**), şematizmin tuzaklarına düşmemesi için şu yolu önerir: yönseme (ya da, yazarın 'yan tutması'), **«durumdan ve eylemden kendi kendine doğmalı»**dır. Ağaoğlu'nun kitabındaki hikâyelerin tümü, bu türden durum'lar ve eylemler üzerine kurulmuştur. İnsan tip'lerinin vurgulanması bilerek, arka plânda bırakılmış, buna karşılık insanların karşılıklı gerçek ilişkilerini vurgulayan **durum**'lar ve **eylem**'ler ön plâna çıkarılmıştır. Başka bir deyişle, eleştirel gerçekçi edebiyatın insan tip'lerini temellendirmede ulaştığı en son aşama yâni, insanı bir **kendinde-son** ('fin en soi') ya da bir amaç gibi temellendirmeye yönelmiş metafizik kavrayış aşılmakta ve insan, bir durumun belirlenmesine ya da bir eylemin gerçekleştirilmesine pratik yaşam etkinliğiyle katkıda bulunan bir araç niteliği kazanmaktadır. Adalet Ağaoğlu'nun **«Yüksek Gerilim»** deki hikâyelerinin sorunsallığı bu olguya dayanır.

'Tip-hikâyesi' yerine **'durum ve eylem hikâyesi'**ni getiren bu sorunsallık, yazarı, genel olarak, anlatımı artistik düzeyde geçerli kılacak biçimler aramaya götürmelidir. Bu biçimler hikâyelerin allegori'ler ya da simgelerle anlatılmış olmasıdır. Allegori hikâyede eğretileme (**'metaphor'**) düzeyi ile sözcük (**'literal'**- düzeyi kesiksiz bir biçimde süregider (sözgelimi, Orwell'in **Hayvan Çiftliği**'nde olduğu gibi); simgeci hikâyede ise bu iki düzey sürekli olarak birbiriyle çakışmaz. Ağaoğlu **«Yol»** hikâyesinde allegoriyi, buna karşılık **«Duvar Öyküsü»**'nde ise simgeyi bir anlatım aracı olarak kullanır. **«Yol»** ile birlikte kitabın en iyi hikâyelerinden biri olan **«Duvar Öyküsü»**, sözcük düzeyinde ('literal level'), yaşlı bir duvarın içine girerek onu çökerten küçük bir andız tohumunun masalsı hikâyesidir. Eğretileme düzeyinde ('metaphorical level') ise, doğa diyalektiğinin süreçleri içinde, tarihin diyalektiğini ortaya koymaya yönelir. Burada şu noktayı önemle belirtmek gerekiyor: aslında, doğal süreçleri simgesel olarak kullanıp bununla tarihsel bir süreci temellendirmeye (ya da, Engels'in Minna Kautsky'ye yazdığı mektuptaki deyişiyle, **'toplumsal çatışmaların gelecekteki tarihsel çözümlerini anlatma'**ya) yönelmek, içinde büyük tuzaklar taşıyan bir artistik anlatım biçimidir. İnsan tarihindeki süreçleri, doğal süreçlere indirgenmiş gibi gösterme sakıncasını birlikte getiren bu yaklaşım ,doğal süreçlerin simgesel kullanımını, bu sakınca dolayısiyle, bilim açı-

sından geçersiz kılabilir. Ama Adalet Ağaoğlu, **«Duvar Öyküsü»**'nde bu tuzağa düşmemiştir. Bu hikâyenin son bölümleri, tarihin diyalektiğinin, doğa diyalektiğinden farklı olarak, insanın pratik yaşamdaki maddi etkinliği ile belirlendiği konusunda uyarıcı ve aydınlatıcı açıklamalar getirmektedir. **«Duvar Öyküsü»**, **«bir tohumdan daha devingen olduğunu bilmenin güveniyle»** insanın, bu etkinliğin bilincine varmasıyla biter: «yolcu, kazmasını toprağa saplayıp bir an durdu. Ağacın tutsaklığına baktı. Düşündü. Sonra dallardaki paçavraları, iplikleri, bez parçalarını düğümlerinden teker teker çözmeye koyuldu. Her bir parçayı birbirine dolaştırmamaya ve ağacın yeni sürgünleri ucundaki sarı çiçeklerin döl yataklarını incitmemeye özen göstererek çözmeye koyuldu. Çözdükçe parçaları, parçaların dokundukları iplikleri daha yakından tanıdı.

Böylece, bu ipliklerin dokunduğu parçaları, bu parçaların ördüğü duvarı yıkmak için o da, kendi kavgasının yollarını öğrendi. Kulağı, yuvarlak ve yumuşak yaprakların esen yelde usul usul anlattığı duvar öyküsünde ve bir tohumdan daha devingen olduğunu bilmenin güveniyle eğildi toprağa; kazmasını sırtladı.»

Bu hikâyede yolcu, 'ağacın tutsaklığı' ile simgelenen doğanın durallığı karşısında, insanın pratik yaşam etkinliğini ortaya koyan devingenliğini belirtir. Ama bu devingenliğin bilincine varabilmesi için, deyim yerindeyse, uzun bir yolu izlemesi gerekir insanın; bu «yolu»da, insan toplumlarının tarihsel evrilme şeması çizer.

«Duvar Öyküsü» üzerinde bu kadar uzun uzadıya durmamın nedeni, Adalet Ağaoğlu'nun bu hikâyede John Cruickshank'ın Albert Camus'nun **«Veba»** sı için söylediği gibi, «somut ile soyutu organik olarak zorunlu bir ilişki biçiminde» birleştirmiş olmasıdır. Artstik bir anlatım biçimi olarak simgeyi, soyut içeriğiyle, belirli bir dünya görüşü çerçevesi içinde bu ölçüde bağdaştıran hikâyeler, Türk edebiyatında çok azdır. Cruickshank Camus'nün **«Veba»**sı için şöyle diyordu: «hem sözcük düzeyi, hem de eğretileme düzeyinin birbirine iyice girmiş olması, her iki düzeyin de okuyucu tarafından hemen anlaşılmış olduğunu ve her ikisinden de ayrı ayrı haz duyduğunu gösterir. Hikâyenin kendisi sürekli bir allegori ile işlenerek aşırı derecede gerilmemiştir. Okuyucunun simgeyi yorumlaması kesintisiz bir süreç değildir. Bir düzeyden ötekine geçiş,

ancak kesik kesik olur. Hikâyenin sözcük anlamı dışında kalan yönü daha inandırıcıdır. Çünkü bu yön her zaman değil, ancak aralıklarla ortaya çıkar» (2). Bu çözümleme **«Duvar Öyküsü»** için de geçerlidir.

Adalet Ağaoğlu roman, hikâye ve oyunlarının devrimci bir sorunsallık taşımasına ne ölçüde önem veriyorsa, bu içeriğin belirli anlatım teknikleriyle uyumlanmasına da o ölçüde önem veren, sayılı birkaç yazarımızdan biridir. Belirli bir durum'u somut ve nesnel bir biçimde yansıtmak için, anlatım temposunu yavaşlatıp çabuklaştırarak, gerilimler ve gevşemeler yaratarak kullanmaktadır. Sözgelimi, **«Gün Üç Dakika»** hikâyesi sabırsızlıkla beklenen bir haberin (af haberinin) getirdiği duyusal tedirginliği bu duruma uyumlanan kesik ve bilerek kullanılmış **staccato** bir anlatım temposuyla işlemiştir. Ama, öte yandan da, sözgelimi **«Bileyci»** hikâyesindeki o ağır, kapanık ve belirli bir sonuca ('bileycinin müteahhidi öldürmesi') doğru gittiği belli olan olayların bağlantısı, kesiksiz ve yavaş yavaş sertleşen bir tempoyla verilir. Denebilir ki Adalet Ağaoğlu, edebiyata önce oyun yazarlığıyla girmiş olmanın getirdiği dramatik tempo bilinciyle, anlatımı yapı ve teknik olarak en uyumlu bileşimlere vardıran bir yazarımızdır. Bu açıdan bakıldığında **«Yüksek Gerilim»**, son yılların en iyi, en başarılı (ne yazık ki, sayıları çok az!) hikâye kitabından biridir.

(1) Yüksek Gerilim, hikâyeler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1974,
(2) Albert Camus and the literature of revolt, Oxford Üniversity Press, London 1960, sayfa: 168.

DEVRİMCİYLE KONUŞMALAR

TSİP

Türkiye Defteri'nin Aralık 1974 sayısında, okurlarımızca olumlu ve yararlı bir çalışma olarak nitelenen «Devrimciyle Konuşmalar» dizisi, ülkemiz sosyalizminin oluşumunda hatalarıyla sevaplarıyla yer almış, teorik ve pratik açılardan etkili olmuş yazarların, eylem adamlarının bugünkü konumunu okura iletmek amacını güdüyordu. Türkiye Defteri bu amacından vazgeçmiş değil. Tespit edilen kişilere ya da gruplara sorular hazırlanmakta, onlara iletilmekte ve onlardan geliş sırasıyla yayımına çalışılmaktadır. Bugüne kadar, sayın Muzaffer Erdost'tan başka sayın Behice Boran'a, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'ne ve Aydınlık dergisine başvurduk. Sayın Behice Boran'dan henüz bir karşılık gelmedi. TSİP'den gelen cevabı aşağıda yayınlıyoruz. Aydınlıkla konuşma ilerdeki sayılarımızda yayınlanacaktır.

SORULAR :

1 — Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik ve sınıfsal yapısı, sizce hangi özelliklerinde dışlaşıyordu? Bu özelliklerin bugüne etkileri neler olmuştur?
2 — Yakın tarihimizdeki iktidar değişimleri, (1908, 1923, 1950, 1960) hangi sınıfsal tabandan kaynaklanıyordu? Bu değişimlerin iç ve dış dinamikler açısından son tahlilde ne nitelikte olduğunu belirtir misiniz?
3 — 1960'lar öncesi ve sonrası Türk solunun örgütlenme biçimleri hakkında eleştirileriniz var mı? Bugüne etkileri ne olmuştur?
4 — Genel olarak, başlangıcından bugüne, özel olarak da 1960'lardan günümüze Türkiye solundaki bölünmelerin
 a) Objektiv
 b) Sübjektiv nedenleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
5 — Gerek bugünkü egemen sınıfların bir türlü «iktidar» oluşturamamaları, gerek iktidar boşluğunu faşist uygulamalarla doldurmaya çabalamaları ve gönüllerindeki düzen doğrultusunda giriştikleri baskılar karşısında, Türkiye solunun durumu nedir? Ne olmalıdır?
6 — Son zamanlarda yeniden sözü edilen «cephe» politikası, geçen dönemlerdeki teorik ve pratik veçheleri hatırlanırsa, bugün hangi ilkelerden kaynaklanmalıdır?

7 — Türkiye solunda «özeleştiri» mekanizması, gereğince işlemekte midir? (Karşılığınız olumsuzsa, nedenlerinden söz eder misiniz?)
8 — Çeşitli kanat ve çevrelerce eleştirilen, TSİP'nin kuruluş tarzı hakkında söyleyecekleriniz var mı? Bu eleştiriler, sizce hangi somut kökenlere dayanmaktadır?
9 — Kültürün siyasetle bağlantıları açısından, hangi fikir mirasını inkâr etmeli, hangi fikir mirasını üstlenmeliyiz?
10 — Bugünün Türkiye kültür hayatında görülen belli başlı sapmalar nelerdir?
11 — Genellikle sanat ve özellikle edebiyatın devrimci mücadele içinde esas konumu ne olmalıdır? Kitlelere bilinç taşıma, kadroların bilincini derinleştirme vb. görevler konusunda sanat ve edebiyatımız ne ölçüde etkin olabilmektedir? Bu etkinliğin daha da artırılması konusunda ne önerirsiniz?

CEVAP

Sayın Türkiye Defteri,

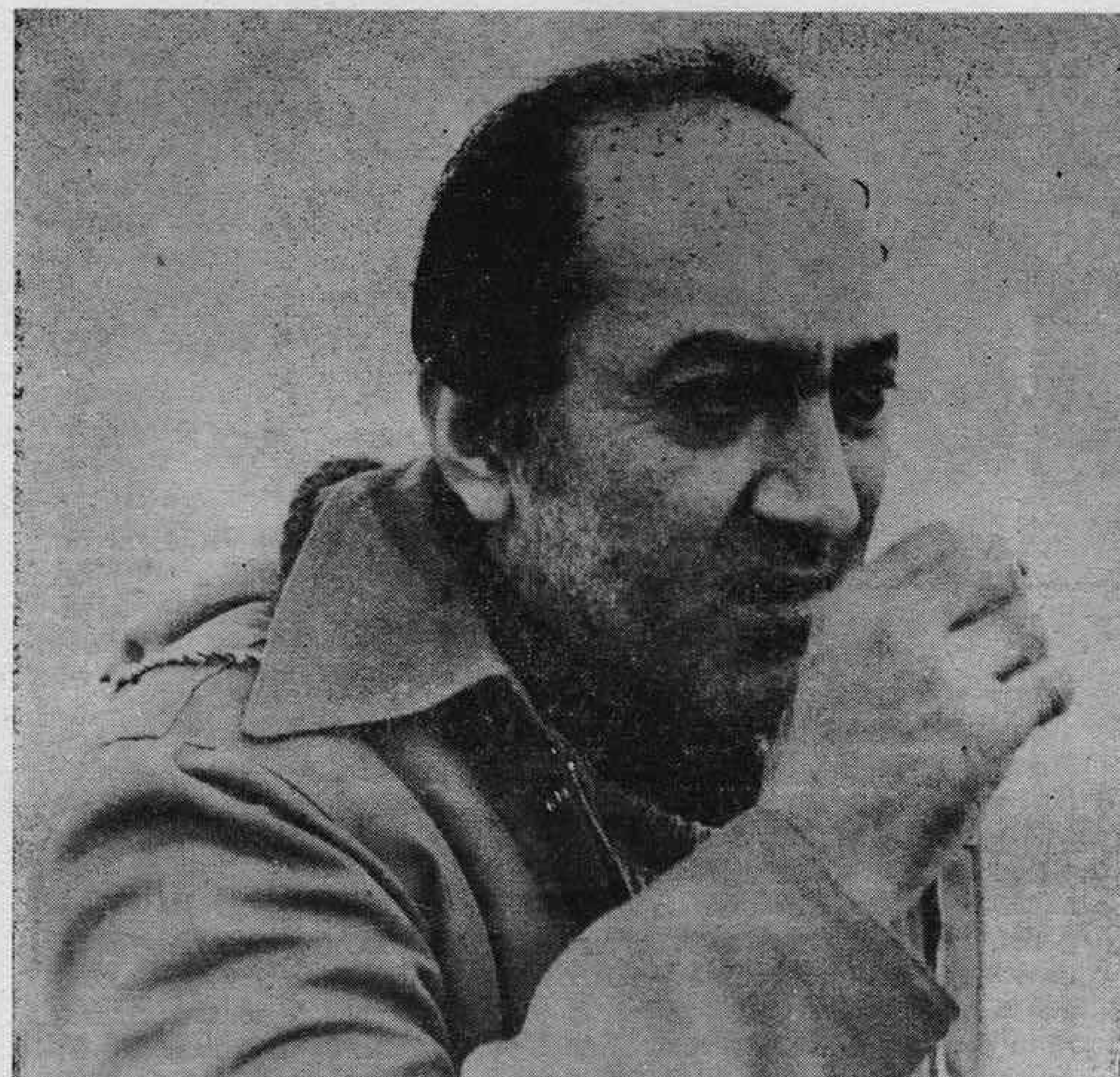
27/2/1975
270

Partimize yönelttiğiniz 1, 9, 10 ve 11. soruların dışında kalanlara cevap teşkil edebilecek pek çok yazı Kitle ve İlke dergilerinde yeri geldiğinde yayınlanmıştır. 1. sorunuzun cevabı da, doğrudan olmamak şartıyla Türkiye'nin toplumsal yapısının tahlilinin yapıldığı yazılardan çıkarılabilir. Türkiye toplumunun bugünkü yapısının doğru bir şekilde kavranabilmesi için gerçekten önemli bir nokta olan «Osmanlı» ve daha önceki toplumsal yapıların analizi ve evrimlerinin aydınlığa çıkarılması doğru bir davranıştır. Ancak bu önemli meseleye el atarken unutulmaması gereken nokta, daha önceden bu konuda harcanan emeklerin gözden uzak tutulmaması ve yapılan eleştirileri ve bunlardan çıkarılan tezlerin gereken titizlikle değerlendirilmesidir.

9, 10 ve 11. sorularınızla ilgili konularda Partimiz Merkezi Kültür ve Sanat Bürosu gerekli çalışmaları sürdürmektedir. Bu çalışmaların ürünleri alındığında yayın organlarımızda yayınlanacaktır.

Partimize göstermiş olduğunuz ilgiye teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Saygılarımızla
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
Ahmet Kaçmaz
Genel Başkan

Fotoğraf: Semih Yazıcıoğlu (1974)

Selâhattin Hilâv'la Konuşma

Selahattin Bağdatlı

—o—

Selâhattin Hilâv'la yapılan bu konuşma, arkadaşımız Selâhattin Bağdatlı'nın, Hilâv üstüne hazırladığı biyografi çalışmasının bir bölümüdür.

—o—

BAĞDATLI: Doğu topluluklarında felsefî düşüncenin ortaya çıkmayışını, bu toplumlarda «kendi bilincine» ulaşmış sınıfların ve «ferdiyet»in yokluğuna bağlıyorsunuz. (Felsefe El Kitabı, V. Bölüm, Gerçek Yayınevi, 1970). Bu konuyu biraz daha açıklar mısınız?

HİLÂV: Fert (birey) ile toplum arasındaki ilişki, Yeniçağ düşünce tarihinde, üzerinde en fazla durulmuş sorunlardan biridir. Çeşitli görüşler ileri sürülmüş bu konuda. Sorunun çeşitli yanları var. Bizi ilgilendiren açıdan, yani felsefenin ortaya çıkışı ve gelişmesi açısından bu sorunu ele aldığımızda, en genel çizgileriyle şunu görüyoruz: Felsefe (gerçek anlamıyla), ferdin gittikçe daha büyük bağımsızlık (toplum karşısında bağımsızlık) kazandığı Batı toplumlarının evrim çizgisinde (Kölecilik - Feodalite—Kapitalizm) ortaya çıkıp dal budak salıyor. Bu bir tarih verisi; bugünkü bilgilerimizin ortaya koyduğu bir olgu. Demek ki, Batı toplumlarının evrim çizgisinde görüldüğü gibi, toplumların iç farklılaşması (sınıflaşma süreci) ve bu farklılaşma içinde ferdin gittikçe genişleyen ve derinleşen bir dünya haline gelmesi ile (başka bir deyişle bilincin yeni bir nitelik kazanması ile) felsefenin ortaya çıkması ve gelişmesi arasında bir paralellik var. (Marx, **Alman İdeolojisi**'nde ve başka birçok yazısında, ferdin düşünce ve bilinç zenginliğinin, toplumsal ilişkilerin zenginliğine bağlı olduğunu açıklamıştır.) Buna karşılık, Doğu toplumlarıyla ve genellikle Batı toplumlarının evrim çizgisi dışında kalan geleneksel toplumlarla (farklılaşmanın, sınıflaşma sürecinin belli bir noktada donmuş olduğu üretim biçiminde niteliksel devrimlerin ortaya çıkmadığı, Marx'ın deyişiyle, ferdin «göbekbağını toplumdan kopartmış olmadığı» toplumlarla) felsefenin **bulunmayışı** arasında da bir paralellik var. Birinci durumda, toplum ve fert gelişmesi ile felsefe arasında içeren (tazammun eden) bir ilişki; ikinci durumda toplum gelişmemişliği, donmuşluğu ve fert bilinci sınırlılığı ile yine felsefe arasında, dışarda bırakan, dışarıan bir ilişki söz konusu.

Ekonomi tarihi ve üstyapıların tarihi, tek tek ele alındıklarında, bu

konuda daha somut ve ayrıntılı veriler sunar bize. Ekonomi tarihi, Batıda, bir başına davranan ve kapitalistin kişiliğinde doruğuna ulaşan bir ferdiyet evrimi gösteriyor. (Bunun karşısında, ona diyalektik olarak bağlı bulunan ve kendi bilincine ulaşan işçinin kişiliği yer alıyor). Doğu'da ise, üretim biçimleri, ferdin girişkenliğine dayanan bir çerçeve ortaya koymuyor; genel yapı ve «göbekbağı» ağır basıyor. (Bizde «şahsi teşebbüs yokluğundan» yakınılmasının bilimsel temeli burada aranmalıdır.) Bir üstyapı öğesi olarak edebiyatı ele alırsak şunu görüyoruz: Batı'da, ferdin topluma karşı bağımsızlığı ve girişkenliğine paralel olarak tek insanın bilincinin araştırılması somutun, ayrıntının incelenmesi ön plânda. Roman türünün gerçek anlamıyla Batıda ortaya çıkması ve gelişmesi bunun en kanıtlayıcı örneği. Oysa Doğuda, genel olarak, toplumun eritici, kaynaştırıcı ve kuşatıcı etkisi, fert bilincinin araştırılmasına oranla, genel bir ilkenin (bu kimi zaman tanrı, kimi zaman alınyazısı, vb., biçiminde kavranır) ağır basmasına yol açıyor. Hegel, **Estetik**'inde, Celaleddin-i Rumî için şöyle der: «Yaratılmış her şeyde tanrısalı görmeğe çalışan ve onu bu varlıklarda gerçekten gören İslâm şairi, öz benliğinden yüz çevirir... Celâleddin-i Rumî'nin şiirinde, insanın kendi benliğini mutlak olarak bir yana bırakıp dünyanın her bucağında O'nun (Tanrının) varlığından başkasını görmeyerek, duygularının alanına giren ve kendisini çevreleyen gerçeklerde, O'ndan başkasının sözünü etmeyerek dile getirdiği Tanrı aşkı, bütün yönlerde ışımaktan ve genişlemekten geri kalmayan bir kaynak gibidir.» Bu örnekleri, Batı ve Doğuda («Doğu» deyince, coğrafî bir belirlemeyi değil, Batı toplumlarının evrim çizgisi dışında kalan sınıflı ekonomik - sosyal yapıları göz önünde tuttuğumuzun unutulmaması gerekir), fert-toplum ilişkisinin **farklılığı**'nı daha somut bir biçimde belirtmek için verdim. Şimdi, yeniden sorunuza dönerek, bunun, felsefenin ortaya çıkması ile olan ilişkisini daha ayrıntılı bir biçimde açıklamaya çalışayım.

Felsefe, özgür düşünce üzerinde temellenir; bir sorguya çekme ve eleştirmedir; kaynağını sadece akıldan alan bir açıklama çabasıdır. Özgür düşüncenin var olmadığı, eleştirmenin yapılamadığı, aklın son sözü söyleyemediği yerde felsefe varoluşamaz. Yani felsefenin ortaya çıkması için, belli bir takım koşulların gerçekleşmesi zorunlu. Örneğin, mitolojinin ve dinin egemen olduğu ideoloji biçimlerinde, özgür düşünce, eleştirme ve akıl buyruğunu yürütemediği için, felsefe de ortaya çıkıp gelişemez. Ama mitoloji'yi ya da dini sorguya çekmek, tarih ve toplum gelişmesinin dışında, tek tek insanların yalnız başlarına yapabilecekleri bir iş değildir; belli bir toplumsal gelişme içindeki insanın yapabileceği bir iştir. Ferdin, mitoloji, din ya da politika alanında genellikle kabul edilmiş ileri-sürüşleri ve açıklamaları sorguya çekme olanağını veren bir toplum içinde bulunması gereklidir; yoksa felsefeden söz edilemez. Felsefenin var olma koşulunun tarihsel ve sosyolojik temelidir bu. Ancak, toplumun kendi kendini sorguya çektiği çağlarda; yani kendi içinde bölünüp, kendini bir so-

run olarak ortaya koyduğu dönemlerde; bir başka deyişle sınıf çatışmalarının ve sosyal - politik etkinliğin, eylemin (**praksis**'in) gelişip çok yanlı hale geldiği toplum biçimlerinde, düşünce kendi özgürlüğüne yönelmeye başlar; gelişen yeni bir sosyal - politik yaşam ve etkinlik, karşılaştığı yeni gerçekliği egemenliği altına almak, onu kendinin kılmak istediği gibi; felsefe de, evreni, düşünce planında ve sadece akla dayanarak egemenliği altına almak, onu kendinin kılmak, sistemli bir açıklama getirmek ister. Bu, sosyal ve politik insan praksis'inin yani etkinliğinin yanı sıra ve ona bağlı olarak genellikle düşüncenin, teorinin, felsefenin praksis'idir.

Batı toplumlarının evrim çizgisinde görüldüğü gibi, bir sınıf bir başka sınıfla çatışmaya girdiği zaman, sadece, çatışmaya girdiği sınıfın ekonomik temellerine saldırmakla kalmaz; o sınıfın ideolojisini de yıkmaya yönelir. İdeoloji planındaki bu mücadele, o güne kadar süregelmiş olan genel ideolojik yapının (din, töreler, hukuk, sanat, vb.) eleştirilmesini gerektirir. Eski egemen sınıfın ideolojisine saldıran yeni sınıf, çevresinde yardımcılar toplamak ve ileri sürdüklerinin herkesin yararına olduğunu gösterebilmek için otoriteye, yetkiye, buyruğa değil, herkesin kabul edebileceği bir evrensel ilkeye yani akla dayanmak zorundadır. Aynı nedenlerden ötürü, egemen sınıf da felsefeye yönelir; onu zenginleştirir. İdealizmin güçlü olduğu yerde materyalizmin; sağcı düşüncenin güçlü olduğu yerde solcu düşüncenin güçlü olması ve tersinin de görülmesi, bunu açıkça ortaya koyuyor. Bu açıdan ele aldığımız zaman ,felsefenin ortaya çıkışının gerçek anlamıyla sınıflı toplumların ortaya çıkışına rastlaması gerekir. Eski Yunan ve kölecilik düzeni bize bunun ilk örneğini veriyor. Gerçekten de, ilkçağ felsefesi, evrenin kaynağının araştırılması ve dolaylı olarak dinin eleştirilmesi ile başlamıştır. Sokrates'in resmî dine aykırı düşünceler ileri sürdüğü ve gençliği geleneksel değerlerden ayırıp kötü yola sürüklediği gerekçesiyle öldürülmesi bir rastlantı değildir. Gerçek anlamda felsefenin yaratıcısı Platon'un çabası ise, insan düşüncesini ve bilgisini akıl üzerinde temellendirmekten, evren ve insan konusundaki bütün açıklamaları akıl bakımından **meşrulaştırmak**'tan başka bir şey değildir. Böylece, fert belli bir sınıflaşma ve sınıf çatışması içinde, kendini toplumun genel ve kuşatıcı ideolojik dünyasının karşısına koymakta; akla dayanarak ve özgür bir düşünceyle onu sorguya çekmekte; çeşitli sorunları irdelemekte ve cevaplar getirebilmekte, yani felsefe yapabilmektedir.

Batı toplumlarının evrim çizgisi dışında yer alan toplumlarda ise (ilkel sınıfsız toplumlarda felsefenin varlığı hiç bir biçimde sorun olamayacağı için bu toplumların sözünü etmiyoruz), sınıflaşma, sınıf çatışması, fert-toplum-ideoloji ilişkisi farklı görünüyor. Önce şunu açıkça belirtmek gerekir Batı toplumlarının evrim çizgisi dışında kalan toplumların **sınıfsız** toplum olduğunu, ya da böyle bir şeyin söylenmek istendiğini sanmak tamamen yanlıştır. Sınıfsız toplumlar sadece, ilkel toplumlardır. Başka bir deyişle, ancak İlkel-sınıfsız-toplum tipinde sınıfların bulun-

madığı söylenebilir. Burada önemli olan, genellikle Batı gelişim evrimi dışındaki toplumların ve özellikle Doğu toplumlarının sınıf ilişkilerinin, özellğinin ve dinamiğinin farklı oluşudur. Geleneksel toplumlar diye de adlandırdığımız bu ekonomik ve sosyal biçimler açısından (özellikle Anadolu Türk Toplumu ya da Osmanlı İmparatorluğu yapısı), sözü geçen farkın ne gibi belirgin yanları olduğunu çeşitli yazılarımda açıklamaya çalıştım. Burada üzerinde durduğumuz farka, sadece genel belirlenmeleri bakımından ve felsefe açısından kısaca dokunacağım.

Bu toplumlarda bir donmuşluk göze çarpıyor; sınıf dinamiği ve çatışması zayıf; sınıflar iktidarı ele geçirmek için ölüm kalım savaşına girişmiyorlar; sınıflar kendilerini sınıf olarak tanımıyorlar, yani **kendi-bilincine** ulaşmış sınıflar söz konusu değil; kendinde sınıflar söz konusu; başka bir deyişle **politize** olmamışlar (bugün bile bizde emekçilerin ağzından düşmeyen «büyüklerimiz bilir» sözünü düşünelim); bundan ötürü, köklü bir ideolojik mücadele yok; politik otorite, din, töreler vb., aklın eleştirilmesinden geçirilmiyor; evren ve toplumun insan zihninde kalıplaşmış, donmuş, değişmeyen, başka türlü olduğu düşünülmeyen bir imgesi var. Toplumun organik bütünlüğü, ekonomik alandaki kendinde bölünmüşlüğe ve çıkar çatışmalarına rağmen, din ve ideolojinin inanılmayacak kadar güçlü birleştirici etkisi dolayısıyla ağır basıyor; fert, toplumdan göbekbağını koparamamış; kendini ve bilincini dünyanın merkezi, biricik otorite olarak koyamıyor; bir çevre yaratığı olarak yaşıyor. Bir başka deyişle, felsefenin görevini, bütün üstyapıda ve özellikle dinde dile gelen ideoloji yerine getiriyor (tabii, eksik ve aldatıcı bir biçimde).

Bazı olgular bu genel açıklamalarla çatışıyor gibi gözükebilir. Batı toplumlarının gelişme çizgisi dışında yer alan bazı yapılarda (örneğin Hindistan) kast'ların bulunuşu ya da İslâm felsefesinin belli bir ölçüde özgünlük taşıması gibi. Kastların, sınıf dinamiğinin tam bir olumsuzlanması olduğunu unutmamak gerekir. Kastlı bir toplum, birçok toplumlara bölünmüş ve herbiri kendi içinde donmuş toplumlar topluluğu gibidir. Ayrıca, kastlar arasında ölüm kalım savaşına varan bir sınıf mücadelesi de yok; ideolojik kalıplaşma, burada, belki de en yüksek noktasına ulaşıyor; ferdin gelişiminin ve bilincin niteliğinin de buna bağlı olduğu besbelli. Bundan ötürü, kastlı toplumlar, genellikle yukarda kaba çizgileriyle belirttiğimiz Batı dışı toplumların yapısı ile ilgili görünümü bozmuyor. Ayrıca, kast katlaşmasının altındaki üretim biçimi ve mülkiyet düzeni ele alınacak olursa, ileri sürdüğümüz görüş daha kolaylıkla pekiştirilebilir. Bilindiği gibi, Marx ve Engels, Batı gelişimi dışındaki üretim biçimlerini incelerken, özellikle Hint toplumunun organizasyonu ve toprakta özel mülkiyetin bulunmayışı üzerinde durarak Asya-tipi-üretim- tarzı kavramını bu gerçekler üzerinde temellendirmek istemişlerdi.

İslâm felsefesinin belli bir özgünlük gösterdiği doğrudur. Bu özgünlüğün ancak belli bir süre içinde varolabilmesi (dokuzuncu ve on dördüncü yüzyıllar arası) ve sonra bir daha canlanmamak üzere donup kalması

Yaşar Kemal'le (1965)

ise ilgi çekicidir. İslâm düzeni, içinden çıktığı koşullara oranla bir devrim niteliği taşıyordu. Bu niteliksel değişikliğin, düşünce ve felsefe planında da kendini ortaya koymak zorunda kaldığı, ideolojik çatışmada felsefeye baş vurmak durumunda olduğu söylenebilir. Nitekim İslâm dünyası geleneksel Yakındoğu İmparatorlukları halinde kristalleşince; yani belirli bir ekonomik temele oturunca, felsefe olarak ortadan kalktı, dinin hizmetine girdi (Kelâm); özgün bir düşünce olmak niteliğini yitirdi. Bununla birlikte, **İslâm felsefesi** sorunu üzerinde durulması ve açıklanması gereken hayli karmaşık bir sorun olarak karşımıza çıkıyor.

BAĞDATLI: Türk toplumu, yaşanmamış maddî hayatın (kapitalizm), fikir ürünlerini nasıl aşabilecektir Toplumumuzun, sosyal zamanla tarihsel zaman arasındaki farkı nasıl giderilebilir?

HİLAV: Sorunun birinci bölümü, sadece fikir ürünleriyle ilintili. İkinci bölümü ise, çok yanlı bir sosyal değişimi ve aşmayı söz konusu ediyor Ayrıca ikisi arasında yakın bir ilinti de var. Gerçekten de, bu sorun, sadece bizim değil, Batı toplumlarının evrimi içinde yer almayan bütün toplumların karşısına çıkan bir sorun. İdeoloji dilinde, yani bilimsel olmayan görüşlerin dilinde, buna «çağdaş uygarlık düzeyine» ulaşma, «Batılaşma», «çağdaşlaşma» deniyor bizde. Bütün bu deyimler, ideolojinin özü gereği sorunu çarpıtmakta, gerçekleri gözden kaybettirmektedir. Aslında, bizim durumumuz söz konusu olduğu zaman, bambaşka evrim çizgisinde, bambaşka üretim ve mülkiyet yapısına dayanan bir toplum ile yani

bizim toplumumuz ile kapitalizmin ve emperyalizmin arasındaki çatışma söz konusu. İdeoloji, ekonomik terimlerle (Asya-tipi-toplum, kapitalizm, emperyalizm) konuşmaktan korkar; onun yerine, «uygarlık», «Batı», «çağdaşlık» gibi, kültür, coğrafya, kronoloji terimleri koyar. Bunu bilerek ya da bilmeyerek yapar. Ama sonuç değişmez. Sonuç her zaman,gerçeklerin bilimsel, nesnel ve apaçık kavranışının perdelenmesi, gözden kaybettirilmesidir.

Marksist düşüncenin ödevi ise, gözden kaybettirilmek istenen bu gerçekleri, iç bağlantıları, nesnel anlamları içinde çırılçıplak ortaya koymaktır. Sorun şu: Biz, başka bir evrim çizgisinden geliyoruz; iki yüzyıldan daha fazla bir süredir, kapitalizmin ve sonra emperyalizmin **darbesi** altındayız. Toplumumuzun iç dinamiği yukarda anlattığımız gibidir (mülkiyet biçimi, sınıf yapısı sınıf çatışması ve bu maddî gerçeklerin yarattığı insan psikolojisi ve bilinci bakımından); buna kapitalizmin ve emperyalizmin darbesi de eklenmiş; böylece yukarda anlattığımız ilk ekonomik sosyal-üstyapısal durum, değişikliğe uğramış, çarpılmış. Ama bütün çabalara rağmen, Batılı bir toplum olamamışız. Bu durumda ne yapmak gerekiyor? Sorunuzun aradığı cevap **budur sanıyorum.**

Bu soruna, fikir açısından da, ekonomik (maddi) gerçekler açısından da yaklaşabiliriz. Öz bakımından büyük bir değişiklik yoktur bu yaklaşımlar arasında. Sadece, fikir alanında yapılabileceklerle, ekonomik - sosyal alanda yapılabilecekler arasında bir tarz (kip) farkı söz konusu olabilir. Bunlar da her iki alanın arasındaki farkların, kendi özel etkinlik koşullarının, praksis'lerinin **farklarıdır.**

Fikir ve genellikle kültür alanında, kapitalizme rağmen kapitalizmin ürünlerini özümlemek, kendimizin kılmak ve aşmak zorundayız. Kemal Tahir'in çok sevdiğim bir deyişiyle «Batıya rağmen Batılı olmalıyız.» Batıya rağmen Batılı olmak, Batıyı (kapitalizmi), Batı olarak kaldıkça, belki de hiçbir zaman ulaşamayacağı bir aşamaya doğru aşmak yani sosyalizme doğru aşmak demektir. Bu, fikir planında, gerçek bir sosyalist düşünce ve duyuşun, yaratıcı bir biçimde, bütün kültür alanlarında (sanat, edebiyat, felsefe, vb.) ortaya konması, uygulanması, verimlendirilmesi demektir. (Tabii, sanat, edebiyat, felsefenin kendi özellikleri unutulmadan.) Başka bir deyişle, marksist yöntemin (metodun), **kendi gerçeklerimiz, başkasına benzemez koşullarımız** açısından geliştirilmesi, yaratıcı bir düşünce çabası olarak uygulanması demektir. Sanatta ve edebiyatta, gerçek bir sosyalist yaratışa ulaşmak demektir. (Kapitalizmin ekonomik yöntemleriyle gerçek bir kalkınma, ilerleme ve aşma söz konusu olamayacağı gibi, kültür yöntemleriyle de, gerçek bir manevî dünya kurulamaz.) Bütün bu çabaların iki yönü var: Birincisi karşımızdaki etkiyi özümlemek ve onunla hesaplaşmak; ikincisi geçmişin bize sunduğu yararlı öğelere dayanmak; bunları bir öz değişikliğine uğratarak, daha yüksek plânda yeniden üretmek, kültür varlıkları olarak ortaya koymak. Aslında, bu bizim durumumuzdaki öteki ülkelerde olduğu gibi, bizde de uzun süredir,

gerçek sanat adamlarının yaratışlarında görülen bir yöneliş. Bizde, düşünce ve felsefe plânında aynı ölçüde başarı gösterilmemesine rağmen, müzikte, resimde, edebiyatta, bu iki yanlı aşıcı ve sentezci (bireşimci) çalışmanın örnekleri açıkça ortadadır. Özellikle müzik alanında, klâsik batı müziği çerçevesi ve biçimi içinde, yerli verimlerin, belli bir özgünlük taşıyan, geçmişi (Türk folkloru ve klâsik müziği) ve verilmiş'i (Batı müziği) aşan sentezler ortaya koyduğu görülüyor. Aynı şeyi, edebiyat için çok daha rahatlıkla söyleyebiliriz. Batı resminin belirli üslûplarını Türkiye'ye ithal etmek de artık bir moda olmaktan çıktı. Aynı aşıcı ve sentezci tavır, bugün Türk resmini temsil eden gerçek sanatçıların verimlerinde açıkça görülüyor (ayrıntılara girmemek için bu konularda isim vermek istemiyorum; sorunu ele alışımız bakımından, bu sanatçıların kimler olduğunu, okur kolaylıkla anlayacaktır).

Herhangi bir üretim biçiminin, maddî (ekonomik) koşullar bütününü yaşanmamış olması, bunu yaşamamış olan toplumun, aynı dönemden geçmesini; tarihi yeniden tekrar etmesini gerektirmez. Bilinç, belirli bir toplumun maddî gerçeklerine bağlı ve onun ürünü olduğu halde, bunu aşma, başka toplumlardaki deneyleri ve yaşantıları kavrama ve yeniden kendine dönerek, kendi sınırlı olanaklarını genişletme gücüne sahiptir; bilincin, kaynağı olan maddi koşullar üzerindeki etkinliğidir bu; onu, dolaylı olarak değişikliğe uğratacak durumları yaratabilme gücüdür, etkisidir. Başka bir deyişle düşüncenin ve kültürün praksis'idir. Sadece fikir ve felsefe plânında, sanat alanında bir bakıma kendiliğinden ve doğal bir süreçle ulaşılan sonuçlara ulaşabildiğimiz söylenebilir mi? Sanmıyorum. Ülkemizde, kültür yaratışları alanındaki pratiğin (uygulamaların, verimlerin), fikir ve felsefe planındaki uygulama ve verimlerin önüne geçmesi de bunu gösteriyor. Düşünce, bu uygulamaların teorisini yapamamış, onları sistemleştirememiştir (bizde, sosyalizme, bilimsel ve felsefî eserlerle değil de, edebiyat ve şiirle başlanması da bunun kanıtı). Öyleyse, geç kalınmış olmasına rağmen, kendiliğinden ve kendinde gerçekleşen ve ileriye dönük olan bu çaba ve yaratışları felsefe diliyle ortaya koymak gerekiyor. Özümleme ve aşma olayının teorik bir biçimde dile getirilmesi zorunlu oluyor. Bu, bizde, marksist düşüncenin, yaratıcı bir biçimde, bütün kültür yaratışıyla hesaplaşması ve onu etkileme yoluna girmesinden başka bir şey değildir.

Buraya kadar, fikir ve kültür alanındaki aşmayı söz konusu ettik. Fikir, felsefe ve kültür, bu aşma olayının ancak öznel (sübjektif) koşullarını hazırlayabilir. Marx'ın dediği gibi, «fikirlerle, maddî bir durumun ötesine geçilemez.» Ama bu hazırlamanın büyük bir önem taşıdığını unutmamak gerekir. Ancak doğru bir teori, maddî (ekonomik ve sosyal) alanda, köklü ve niteliksel bir değişmeyi, bir aşmayı gerçekleştirebilmeyi sağlar. «Devrimci teori olmadan, devrimci eylem olmaz» yargısının ya da, Marx'ın «Teori, halk kütlelerine işleyince, maddî bir güç olur.» sözünün anlamı buradadır sanırım.

Sorunuzun ikinci bölümüne böylece gelmiş bulunuyoruz. Toplumumuz, Batının bütün etkisine rağmen ve ayrıca bu etkiden dolayı kendi sosyal zamanı (değişikliğe uğramış geleneksel bir toplum oluşu) içindedir. Ama tarih bakımından bambaşka bir sosyal zamanla (kapitalizm ve emperyalizm, ayrıca bambaşka bir açıdan sosyalizm) ile çağdaştır. Aradaki bu fark nasıl kapatılacak? Bu soru, yukarda belirttiğimiz fikir çabalarına ilişkin olmakla birlikte başka bir plânda yer alıyor. Bu doğrudan doğruya, üretim tarzının değiştirilmesi ve bu tarzı değiştirecek güçlerin durumu, başka bir deyişle politik mücadele ve praksis sorunudur. Fikir plânında olduğu gibi, eylem plânında da, çağdaş tarihin bize sunduğu örneklere bakmak gerekiyor; bunlar bize önemli ipuçları verebilir. Batı toplumlarının evrim çizgisi dışında yer alan toplumların (bir ikisi sayılmazsa), Batı gelişimini hiç bir zaman yakalayamadığı; onun arkasında kaldığı görülüyor. Ancak kapitalizmi devrimci bir çabayla aşarak yeni bir üretim tarzına (sosyalizme) yönelen toplumların bu gelişimi yakaladığı ve daha da ileriye geçtiği apaçık. Fikir plânında gerçekleştirilen aşma ile maddî alanda yani ekonomik ve sosyal alanda gerçekleştirilen aşmanın öz bakımından farklı olmadığı söylenebilir. Birincisinde, düşünsel bir plânda ve dolaylı olarak etkili bir aşma var; sosyalist bir kültürün ve sanatın yaratılması söz konusu. Bu aşma, eldeki kültür kaynaklarını (yerel kaynaklar) ve dış etkileri (yabancı kültür etkilerini) yeni bir sentezde eritiyor, daha yüksek plâna çıkarıyor, özgünlük kazandırıyor bunlara, aynı zamanda yeni bir kişilik, ulusal bir özellik kazandırıyor. İkincisinde, ekonomik koşulların (bu koşullar geleneksel ekonomik-sosyal gerçeklerdir) dış etkiler karşısında, bu etkilerin taklidiyle (gelişmemiş bir ülkede kapitalizmin yaratılmaya çalışılması gibi beyhude bir çaba) değil, kapitalizmin olanaklarını da içeren ve onları aşan bambaşka bir yapı içinde ve daha yüksek bir düzeyde (sosyalist bir üretim tarzının yaratılması söz konusu) gerçekleştirilmesiyle karşılaşıyoruz. Ama bu ikinci gerçekleştirme, fikir plânında ve tek tek kişilerin çabalarıyla değil, kütlelerin maddî gücüyle ve politik eylemiyle praksis'iyle gerçekleşiyor. Yukarda da belirttiğim gibi, her iki çaba birbirini etkiliyor ve tamamlıyor. Kısacası, doğru bir fikir çabası ve bunun doğurduğu etkin bir eylem; etkin bir eylem ve bunun yarattığı yeni durumlardan yararlanarak kendini zenginleştiren bir yeni fikir yaratışı. Yani düşünceyle eylemin (dünyayı değişikliğe uğratan devrimci eylemin) durmadan gelişen diyalektik birliği...

BAĞDATLI: Sanat eserinin, estetik bir değerin taşıyıcısı olduğu kadar, bir sosyal olay da olduğu görüşündesiniz. Sanatın estetik ve sosyolojik yanları arasındaki ilişkiyi açıklar mısınız?

HİLÂV: Bu düşünceleri, yıllar önce, edebiyat konusunda açılmış tartışmalar dolayısıyla ileri sürmüştüm. O sıralarda (1967), genellikle sanat

ve özellikle edebiyat konusunda, sol düşüncenin, daha önceden benimsediği görüşlerde değişiklik yapması, onları daha derin ve kavrayıcı hale getirmesi bir gereksinme olarak ortaya çıkıyordu. Sanat eserini, sadece içeriği, politik eğilimi, mesajı açısından ele alan ve değerlendiren dogmatik görüş, sol düşünce içinde de eleştirmeye başlanmıştı. Ama bütün öteki alanlarda görüldüğü gibi, burada da, doğru bir yöneliş, sorunun sadece bir yanını göz önünde tuttuğu, abarttığı ve öteki yanları göremediği için bir başka dogmatizme ve kalıpçılığa düşmüş oluyordu. Sol düşünce içinde ortaya çıkan (bugün de hâlâ bir ölçüde geçerlidir) bu eleştiri, sanat eserinde sadece estetik yanı, sanat değerini görüyor; sanat eserini buna indirgiyordu. Bu görüşün sakatlığını göstermek için yazdığım **Son Sanat Tartışmaları** adlı yazıda, her şeyden önce, sanat eserini, katkısız bir estetik varlık olarak değil, sosyal bir olay olarak da görmek gerektiğini; ne var ki, estetik değeri hiç bir zaman gözden kaçırmamanın zorunlu olduğunu; çünkü bir sanat eserini, sanat eseri yapan şeyin bu özellik olduğunu belirtmeye çalıştım. Asıl sorun, estetik değerle sosyal gerçek; başka bir deyişle, **güzellik** kavramı ile bunu belirleyen sosyal koşullar arasındaki diyalektik ilişkiydi. Örneğin, Divan edebiyatındaki estetik değerle, güzel'le bu edebiyatın temelindeki sosyal yapı arasında ne gibi bir ilişki vardır? diye sorduğumuz zaman estetik alanını sanat tarihi ya da sosyolojisi açısından da ele almaya başlıyoruz demektir. Divan edebiyatının sadece biçimsel yanları üzerinde durulabilir; estetik özellikleri gösterilebilir. Ya da içeriğinden başka bir şey göz önünde tutulmaz ve bu açıdan sözü geçen edebiyat eleştirilebilir; değersiz olduğu ileri sürülebilir. Bu iki açıklama yönelişi de yetersizdir. Önemli olan, Divan edebiyatının, daha sonra ve günümüzde ortaya konan başarılı edebiyat verimlerindeki etkisini ve varlığını; ayrıca bugün bir estetik nesne olarak bizi hâlâ niçin etkilediğini açıklayabilmektir. Bunu yapmak için, belli bir toplumun sosyal praksisi ile sanat praksis'i arasındaki ilişkiyi ortaya koymalıyız. Yani, belli bir toplumun doğal, sosyal ve politik çevre üzerindeki değişikliğe uğratma, biçimlendirme, egemenlik altına alma tarzı ile yine bu toplumdaki manevî dünyayı biçimlendirme ve egemenlik altına alma tarzı arasındaki ilişki kavranabilir hale getirilmeli. Nitekim, tarih boyunca gittikçe genişleyen insan praksis'inin bir parçası olması bakımından, yani insanın kendi dünyası üzerindeki egemenliğine doğru atılmış bir adım olması bakımından eski bir sanat eserinin günümüzde de değer taşıdığını ileri sürebiliriz. Dikkat edilecek olursak, burada **eski eserlerin yaşaması,** ya da etkinliğini koruması diye adlandırılan ve doğrudan doğruya estetiğin alanına giren bir sorun söz konusu ama bu sorun ancak sanat tarihi ve sosyolojisi araştırmalarına da dayanarak çözülebilir. Kısacası, sözünü ettiğim yazıda, sanat olayını ya da eserini, çeşitli yanları ve boyutlarıyla kavramak gerektiğini belirtmek istemiştim; sanat eserine sadece estetik açıdan yaklaşmanın, sanatın **kavranılabilirliği**'ni azaltacağını ileri sürmek istiyordum.

Metin Eloğlu'yla (1949)

BAĞDATLI: Marksist düşüncenin, Batı ürünü olduğu halde, Batının bunu kullanamadığını, bu düşünce olanaklarının Doğu'ya kaymakta olduğunu söylüyorsunuz. Batıya oranla, Doğu toplumlarının, Batı-dışı ülkelerin olanakları nelerdir?

HİLÂV: «Batı Marksist düşünceyi kullanmıyor» derken, köklü devrim perspektiflerinin, devrim gerçekleşebilirliğinin, şimdilik Batıda görülmediğini kast ediyorum. Yani Batıda, politik etkinlik açısından, niteliksel bir değişiklik yaratma olanağından, marksist düşünce bugün yoksun kalmış gibi görünüyor. Bilindiği gibi sömürgelerden elde edilen kazançların, yönetici sınıf tarafından emekçilere daha büyük paylar verilmek için de kullanılması, kapital-emek çatışması arasında bir dengenin doğmasına yol açmıştır Batıda. Böylece, devrimci perspektifte bir donma ortaya çıkıyor. Batıdaki marksist partilerin, mevcut politik çerçeve içinde, emekçilere daha fazla hak koparmaktan başka amaç gütmüyor gibi göründükleri söylenebilir. Ama politik alanda praksisin denge ve donmuşluk haline girmesine karşılık, teorik alanda çok derin, zengin ve yaratıcı düşüncelerin yine Batıda ortaya atıldığını unutmamak gerekir. Örneğin, marksizmin yöntemi, unutulmuş temel kavramları ve görüş açıları üzerinde Batı ülkelerinde yapılan araştırmalardır ki, bugün bizim, on beş yıl öncesinden çok farklı düşünmemize ve konuşmamıza yol açmıştır. Marksizmin Doğu ve genellikle Batı toplumları evrim çizgisi dışında kalan toplumlar hakkındaki araştırmaları ve görüşleri, birkaç istisna sayılmazsa (Bakü Kongresinde ileri sürülen bazı görüşler; Sultan

Galiev'in, Roy'un düşünceleri ve 1930'lardan sonra japon marksistlerinin yaptığı ilginç incelemeler), önemli bir sorun olarak Batı ülkelerinde ele alınmış ve bu ülkelerde sistemli bir araştırma konusu olmuştur.

Benim, bu değindiğiniz görüşü ileri sürerken asıl anlatmak istediğim, marksist devrim perspektifinin Batı ülkelerinde gerçekleşmesi ve gerçekleşme olanağının giderek yavaş yavaş ortadan kalkmış gibi görünmesidir. Dikkat edilecek olursa, marksizmin Batı ülkeleri konusunda yaptığı çözümlemelerin (analizlerin) ve bulduğu çeşitli yasaların geçerliliğinden değil (bunlar genel anlamda bugün de geçerlidir ve bilimsel bir değer taşır), sadece devrim perspektifinin boş çıkması açısından saldırılmıştır. Marks'ın bu konuda aldandığı söylenmiş ve buradan hareket edilerek marksizmin bilimsel olmadığı ortaya konmak istenmiştir. Ekonomi ve tarih bilimleri alanında en büyük devrimi gerçekleştirmiş olan bir düşünürün bütün söylediklerinin mutlaka doğru çıkması gerektiğini; bir tanesi doğru çıkmayınca, öteki bulgularının da yanlış olduğunu söylemeye kalkışmak gülünçtür. Bir bilim adamından böyle bir şey istenemez. Böyle bir şey ancak bir kâhinden istenebilir. Demek ki aslında bilim adına kehanet isteniyor. Burjuvazinin marksizmi eleştirmesinin altında bu aldatıcı tavır yatar. Bilimsel olması isteniyorsa, eleştirinin marksizmin temel kavramlarına, ekonomik ve tarihsel alanda ileri sürdüğü yasalara ve her şeyden önce yöntemine yöneltilmesi gerekir; yoksa bunlara dayanan ve bilim alanından politik praksis alanına uzanan bir perspektife, bir öngörüye değil. Oysa, yöntemin geçerliliği, bu perspektifin, önceden belirlenen yerde değilde (yani Batıda değil de), başka yerlerde gerçekleşmesiyle açık bir biçimde kanıtlanmıştır.

Böylece yöntem ve bunun ürünü olan politik uygulama (praksis, devrimci hareket) olarak marksizmin özellikle uygulama açısından Batı-dışı ülkelere kaymış olmasının anlamı üzerinde durabiliriz. Yöntemin evrenselliği ve bilimselliği ile politik praksisin, toplumsal alanlar bakımından yer değiştirmesi arasındaki ilişkiyi kavramaya çalışabiliriz.

Yukarda belirtmeğe çalıştığım gibi Batı toplumlarındaki emekçi sınıflarının gelir dağılımından büyükçe bir pay alması ve çeşitli reform hareketleri, devrimin temeli olan ana ve uzlaşmaz çelişkiyi, özellikle emperyalizm ve yeni-sömürgecilik döneminde kapitalizm ile sömürge ve yarı-sömürge ülkeler arasına kaydırmıştır. Başka bir deyişle ana çelişme kapitalizm ile kapitalizm-öncesi üretim biçimlerinden kurtulamamış ülkeler arasında ortaya çıkıyor. (Üzerinde çok durulmuş ve iyice açıklanmış bir konudan söz ediyoruz.) Bu durum Batı-dışı ülkelerde devrimin nesnel (objektif) koşullarının ortaya çıkması demektir. Kapitalizm, kurduğu ilişkilerle ve yarattığı etkilerle bu ülkelerde devrim olanağını da yaratmıştır. Nitekim kapitalizmden hiç etkilenmemiş ülkelerde böyle bir olanaktan, olabilirlikten söz edilemez. Ama bir ülkede, devrimin nesnel koşullarının ortaya çıkması, bilindiği gibi, devrimin gerçekleşmesi için yeterli değildir. Yine bilindiği gibi, öznel (sübjektif koşulların, yani halk

kütlelerinin devrimci bilincinin) gerçekleşmesi de zorunludur. Ayrıca, pek önem verilmemesine rağmen, yukarda saydığım iki etkenin (faktörün) yanı sıra, dış koşulların ve olayların (kapitalist ülkeler arasındaki çıkar çatışmasının ve bu ülkelerle sosyalist dünya arasındaki çatışmanın özel durumu ve derecesi, bu durumun yaratacağı özel durumu ve derecesi, bu durumun yaratacağı baskı azalması ve boşluklar, iç ve dış savaş, vb.) etkisi de çok büyüktür ve kimi zaman son sözü söyler. Doğmadan ölmüş, çok kısa sürmüş, başarısızlıkla karşılaşmış devrim hareketleri bize bunu gösteriyor; tarihte bir çok örnekleri var. Başka bir deyişle devrimin gerçekleşmesi, **çok yanlı bir belirlenme**'yi gerektiriyor.

Ama bu etkenler arasında belki de en önemlisi, ülkenin koşullarını göz önünde tutabilen devrimci bir teori ve bu teorinin ışığında politik etkinliği, praksisi, devrimci mücadeleyi yürüten bir örgüttür. Demek ki, nesnel koşullar ve yukarda saydığımız öteki durumlar üzerinde temellenen ve örgüt-pratik aracılığıyle bu koşulları yeniden etkileyen ve bu durumlardan yararlanan bilimsel bir teori de gerekli.

Son otuz kırk yılın tarihi, bu öğelerin Batı toplumları evrim çizgisi dışında kalan toplumlarda daha fazla ortaya çıktığını gösteriyor (Çin, Çinhindi, Küba, vb.) Bundan ötürü marksizmin bu ülkelere doğru kaydığını ve bu ülkelerin devrim açısından daha büyük olanaklara sahip bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Ama başka örnekler, olanakların ve öğelerin iyi değerlendirilemediği yerlerde (genellikle Afrika ülkelerinde görüyoruz) devrim hareketinin bir süre için de olsa, geri kalmasına yol açtığını açıkça ortaya koyuyor. Bu da madalyonun öteki yüzü.

BAĞDATLI: «Ne var ki, kendisinin ve nesnelin bilgisine varamayan bilinç, gerçekleri, çarpık ve bulanık biçimde yansıtmaktan da geri durmaz. Bu açıdan bakmadıkça, edebiyatımızın niçin çocuksu bir kördöğüşü gibi sürüp gittiğini; evren, tarih, toplumsal gerçekler ve dayanmak istediği kültür gerçekleri karşısında niçin eksik ve başarısız bir tavır tutturduğunu anlayamayız.» (Gerçeküstücülük, Giriş, **De Yayınevi, 1962.) Bu düşüncenizi, somut örneklerle biraz daha açar mısınız?**

HİLAV: Birinci soruya verdiğim cevapta açıklamaya çalıştığım gibi, gerçek kültür yaratışı, bir hesaplaşma, bir özümleme ve aşma işlemidir. Sorunuzda yer alan cümleleri yazarken, Tanzimattan bu yana modern edebiyatımızın serüvenini göz önünde tutuyordum; bu serüvenin genellikle başarısız oluşunun nedenini ortaya koymaya çalışıyordum. Tanzimattan bu yana, Türk toplumu, bütün yanlarıyla bir **taklitçiliğin, ithalatçılığın** içindedir; hazıra konmak istiyor. Batı diye adlandırdığı kapitalizmin kurduğu dünyayı, yüzeyde kalan üstyapısal yaklaşmalarla, taklitlerle kendisinin kılabileceğini; ona benzeyeceğini, onun gibi olabileceğini sanıyor. Ekonomiden politikaya, sanat ve düşünceden günlük yaşama kadar hep

böyle. (Ama, yine de, birinci sorunuzun cevabında belirttiğim gibi birçok istisna var ve bunlar bizim için çok önemli. Ne var ki, teorik bir açıklama, ancak geneli açıkladığı zaman istisnaları kavranabilir hale getirebilir; onları yerine oturtabilir.) Tanzimat edebiyatçısı, yıkılmış olan organik bir dünyadan yoksun kalmış; geleneklerinden kopmuş (onları kimi zaman bilinçsizce hor görmüş) ama yeni bir dünyaya geçmenin olanaklarını da bulamamıştır. Arkasında bıraktığı geçmiş, Batı uygarlığına geçmesini sağlayacak bağlantı noktalarını da pek vermiyor ona. Örneğin, kapitalistleşme sürecine bizden çok önce ve ciddi bir biçimde girmiş olmasına rağmen, Rus toplumunda yinede Asya-tipi öğeler var olagelmiştir. (Lenin bu unsurları **azyaçina** diye adlandırır ve üzerlerinde durur; Marx'ın da, Vera Zazuliç'e yazdığı mektuplarda, Rus komünal mülkiyetinden, kırsal topluluk mülkiyetinden sosyalizme geçilebileceğini savunduğunu biliyoruz.) Burada, ele aldığımız sorun açısından, bir örnek ileri sürebilir ve Rusya'da, Hıristiyan dininin fert bilincini derinleştirme, araştırma ve soruşturma eğiliminin, Rus edebiyatında, bir üstyapı öğesi olarak, Batı romanını özümleme, ve bu türde yaratıcı eserler verme olanağını taşıdığını söyleyebiliriz. Yani bir bağlantı noktası sağlamaktadır bu ideolojik belirlenme. Bu bağlantı noktası ve bunun üzerinde yoğunlaşan insan yaşantısı, Rus edebiyatında büyük romanın ortaya çıkması olanağını doğuruyor. (Sanırım, Sovyet devrimini bile, Rus edebiyatından ayrı, ondan soyutlayarak düşünmek olanak dışıdır. Rus edebiyatı ve romanı, Sovyet devriminin zorunlu bir kurucu öğesidir, üstyapısal bir kaynağıdır.) Oysa, Tanzimat aydının içinde yaşadığı ideolojik dünyada bu tür bağlantı noktaları yoktur ve bu aydın bağlantı noktalarını başka yerlerde, örneğin halkın geleneklerinde ve manevi dünyasında aramak gerektiğini de bilmez. Bağlantının çabucak, çaba harcanmadan gerçekleştirilebileceğini sanır. Ortaya çıkan eserler de işte bugün görüldüğü gibi, sadece gülünç birer taklittir. Batının araştırıcı düşüncesini, irdeleyici duyuşunu kendinin kılamadığı için hiç bir gerçekliği olmayan uydurma dil ve duyuş dünyaları yaratır (Abdülhak Hamid'in şiirlerini ve kendi deyişiyle «haile»lerini yani trajedilerini düşünelim) Aslında bu eserler, başarısızlıkları açısından bize Tanzimat hareketinin içyüzünü gösteriyor. Ama bu edebiyat eseri içinden bir **görme** değildir; (Balzac'ın ya da Tolstoy'un romanları içinden, yaşadıkları dünyayı bütün boyutlarıyla görürüz) düşüncemizin, sadece bir tarih olgusu olarak ele aldığı bir edebiyat verimi ile (buna «edebiyat verimi» deyişim sadece açıklamayı kolaylaştırmak için), bu verimin içinden çıkmış olduğu tarih, toplum ve politika koşulları arasında kurduğu bir ilişkidir. Başka bir deyişle bizim düşüncemizin, iki olgu arasında dıştan kurduğu bir ilişkidir. Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âti için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Milli Edebiyat akımı ve Cumhuriyet çağında durum hayli değişir ama sözünü ettiğim ana belirlenmeler yine ortadan kalkmış değildir.

Demek ki, Tanzimattan bu yana, ithal edilmiş bir sahte-bilinç ya da

yarı-bilinç söz konusu. Bu taklitçi bilinç, kendi gerçeklerini yansıtamaz. Doğal bir şey bu. Bilincin kendi kendini tanıması ve nesneli daha derinden kavraması; nesneli daha derinden kavraması ve kendini zenginleştirmesi hayli uzun ve gerçekleşmesi güç bir süreç. Bir yandan toplum ve fert hayatında büyük değişikliklerin ve birikimlerin ortaya çıkması, öte yandan karşılaştığımız yabancı bir dünyanın özümlenmesi gerekli. Bu süreç bizde yavaş yavaş kendini bulmakta, kendini gerçekleştirmektedir. Bir olgu olarak ele alındığında, bu durum, bizim geleneksel gerçeklerimizin Batı dünyasından hayli farklı olduğunun bir kanıtı olarak da değerlendirilebilir.

Günlük hayattan bir örnek vereyim: Büyük şehirlerde, ekonomik koşulları orta ya da iyi olan insanlara bakın. Giyim kuşamları, duyuş ve düşünceleriyle Batılılara benzerler kendilerini de böyle sanırlar. Oysa bu sanı-bilinç ile yani kendilerini sanışları ile kendi bilinçlerinin gerçek içeriği (muhtevası) arasında büyük bir ayrılık, uymazlık, örtüşmezlik vardır. Ne zedelenmiş geçmiş, ne de içinde yaşadıkları toplum onlara gerçek bir Batılı gibi düşünme, davranma ve duyma olanağı vermez. En soyut düşüncelerinden en somut davranışlarına kadar, köklü bir niteliksel değişimi yaşamamış, sadece çarpılmakla, içi boşalmakla kalmış bir dünyanın insanlarıdır onlar. Kendinin-bilincinden yoksun oluşları, yani kendilerini oldukları gibi kavrayamayışları, hem Batı denilen şeyi hem kendi ülkelerinin gerçeklerini anlayamamalarına; çarpıtmalarına, başka türlü görmelerine yol açar. Yüzeyde kalan, taklitçi, gerçek derinlikten ve haslıktan (sahihlikten, authenticite'den) yoksun bir yaşamdır bu. Genellikle Batı etkisindeki edebiyatımız için de aynı şey geçerlidir. Onun için bizde, tam anlamıyla gerçek romancı ve şair iki ya da üçü geçmez.

BAĞDATLI: «Maddi hayatının ağırlık noktası üretimde bulunmayan bir topluluğun edebiyatı, somuttan, tikelden ve zamanlılıktan yüz çevirmek, canlı insandan ayrı düşmek zorundadır.» (Blaise Cendrars, Seçmeler, Giriş, De Yayınevi, 1964.) Divan şiiri için yaptığınız bu değerlendirme karşısında, bu sanatın (insansız sanatın) kaynaklık fonksiyonu; günümüz sanatına katkısı sizce ne olmalıdır? Sadece biçim ve ses (söyleyiş) açısından mı?

HİLÂV: Bu cümlede, çağdaş Batı şiirinin taşıdığı özellikler ile bizim geleneksel edebiyatımızın ve bu arada Divan şiirinin özellikleri arasındaki farkı açıklamak amacını güdüyordum. Gerçekten de, Divan şiirindeki fert, Batı ve özellikle çağdaş Batı şiirindeki fertten çok farklıdır. Bu farkı, birinci sorunuza verdiğim cevapta, genel bir biçimde belirtmeye çalıştım. Şu nokta üzerinde yeniden durmak isterim: Genellikle eski edebiyatımızın ve özellikle Divan şiirinin «insansız» olduğunu ileri sürmek, savunulması hayli güç bir görüşü benimsemektedir. Divan şiirinde Batı şiirinde-

kinden farklı bir ferdin, insanın dile geldiğini söylemek daha doğru olur sanıyorum. Batı şiirinde, tek insanın, topluma oranla daha bağımsız olan bilinci araştırılıyor; dışlaştırılıyor; elle tutulur hale getiriliyor. Divan şiirinde ise, kuşatıcı bir ilke, hem dış dünyayı hem kişi bilincini ve ferdi bir ölçüye kadar eritiyor; tek ve somut olan (yani tikel olan), bu genel ilkenin sayısız yansıları olarak görülüyor; birinin yerine öteki konabiliyor; bundan ötürü tek-olanın, somut-olanın üzerinde durulmuyor. Özellikle İslâm şiirinde, imajın (tek olanın zihindeki yansısının) yerine, zamanla mazmunun (kalıp ve soyut imajın: gül, bülbül, vb.) geçmesi bu genel ve dinsel dünya görüşünün etkisiyle açıklanabilir. Bu genel, dinsel, mistik ve eritici dünya görüşü ise, üretimdeki genel donmuşluğa; büyük ve niteliksel değişimler olmamasına, kendini durmadan tekrarlayan bir üretim sürecine sağlanabilir; onun sonucu olarak görülebilir. Yani **Asya - tipi** dediğimiz geleneksel toplum yapısına bağlanabilir bu durum. Bununla birlikte, bir üstyapı kurumunu (burada edebiyat ve özellikle şiir), ekonomik temele bağlamak konusunda çok sakıngan ve dikkatli davranmak, acele etmemek gerekir. Maddî (ekonomik) temelden, sözü edilen üstyapı kurumuna ulaştıran etkiler ve belirlemeler zincirinde birçok halka bulunabilir. Bunların yani felsefe diliyle çeşitli dolayımların (médiation), araltıların, uğrakların iyice belirlenmesi gerekir. Bu da ancak somut ve bilimsel edebiyat incelemeleriyle yapılabilir. Bunları yazdığım zaman, ben ve bazı arkadaşlarım, Osmanlı toplum yapısının sadece talan ve haraca dayandığını düşünmeye eğilimliydik. Batı toplumları gelişim çizgisi dışındaki toplumları ve bu arada Osmanlı toplum yapısını açıklayabilecek bir varsayım bulabilmek amacına yöneldiğimiz için, daha çok Batı gelişmesinden farklılığı açıkça belirtecek olan öğelere dikkat ediyorduk. Talan ve haraca gerektiğinden fazla önem verip üretimi ikinci plana atışımız bundan ötürüydü. **Kapital**'de okuduğum bir not, beni bu konuda daha dikkatli davranmaya yöneltmiştir. Marx anlam olarak şöyle diyordu: «Bir toplumun sadece savaşla geçimini sağlaması olanaksızdır. En azından silâh üretimi yapması gerekir.» Böylece, talan, haraç ve üretim ögelerini kapsayan ve daha başka özellikleri de olan bambaşka bir üretim biçiminin bulunduğunu yine Marx'tan öğrendik. Zaten dikkat edilecek olursa, aldığınız cümlede «maddî hayatının **ağırlık noktası** üretimde bulunmayan» denmiş; burada bile üretim bir öğe olarak var. Bütün bunları, eski edebiyatımızı ve Divan şiirini, daha karmaşık ve çok yanlı bir toplumsal yapıyı göz önünde tutarak, inceleyerek, açıklayabileceğimizi düşündüğümü belirtmek için söyledim.

Genel olarak, Osmanlı toplumunda, ekonomik yapının, Batıya oranla daha az somut bir insanı işlediğini kabul etmek gerekiyor. Divan şiirinde, tek tek varlıkların, somutun ve zamanlılığın araştırılması ve canlandırılması Batı şiirine oranla çok daha zayıf bir ölçüde. Bütün bunların doğru olduğunu sanıyorum. Burada araştırılması gereken ve sizin de üzerinde durduğunuz önemli nokta, **Divan şiirinin bugünkü varlığı** sorunu-

dur. Divan şiirinin günlük hayatta, pek kısıtlı da olsa, bugün hâlâ bir varlığı söz konusu. Bir şiirsever ve edebiyat adamı için Divan şiirinin, estetik nesne olarak canlı ve etkili bir varlığı olduğundan söz edilebilir. Ayrıca klasik Türk Musikisi Divan şiirinin bir çeşit, **bugüne taşıyıcısı** gibidir. Bu da, Divan şiirinin günlük hayatımızdaki bulunuş, varoluş tarzlarından biri. Sadece edebiyat derslerinin konusu olarak ele aldığımız zaman, Divan şiirinin, çoğunlukla zorlama bir varlığı olduğundan da söz edilebilir. Divan şiirinin ikinci ve çok önemli varlık biçimi, çağdaş şiirimizin başarılı örneklerindeki değişime uğramış varlığıdır. Bu durumda, Divan şiiri, yüksek bir düzeyde hem ortadan kalkmış hem de kendini bir başka varlık biçimi içinde korumuş ve sürdürmüştür (Yahya Kemal'de Nazım Hikmet'te görüldüğü gibi). Böylece, sorunuzun ikinci cümlesine gelmiş oluyoruz. Divan şiirinin başarılı örneklerdeki bulunuş tarzı, onun **kaynaklık fonksiyonunu** somut ve elle tutulur halde gösterir; bundan sonra nasıl varolabileceğini yani olabilir varlığını (mümkün varlığını) da gösterir.

Bu kaynak olma fonksiyonu, içerik (muhteva) bakımından mı yoksa sadece biçim ve söyleyiş bakımından mı söz konusu edilebilir? İçerik bakımından, Divan şiirinin bizi ancak bir okur olarak ilgilendireceğini sanıyorum. Belki mistik bir şairi de, içerik olarak ilgilendirebilir ve mistik bir şair Divan şiinde işlenmiş soyut sevgiyi, yeni ve çağdaş bir düzeyde yeniden yaşatabilir. Ama bizde bu tür şair pek yetişmiyor. Bu yetişmeyecek demek değildir. Bizi ilgilendiren, ileriye dönük şiir açısından, yani geleceğin şiiri açısından, bu içeriğin, belki de, ortadan kalkacak kadar değişikliğe uğraması gerektiğini sanıyorum. Bu içeriğin, bizi okur olarak ilgilendirmesi ise, insan ruhunun bir boyutu olması bakımından mistik deneyin, Divan şiirinin büyük örneklerinde biçimlendirilmiş olmasından ötürüdür. Tıpkı mistik İngiliz şairi Blake'n şiirlerinin bizi ilgilendirmesi gibi. Ya da, eski Yunan tragedyasının içerik olarak bugün aynı biçimde ele alınmamasına rağmen, tragedyanın, insan ruhundaki bir karanlığı biçimlendirip insanileştirmesinin (sanatın praksis'ini görüyoruz burada) ilgimizi çekmesi, bizi etkilemesi gibi. Tragedyayı yaratan ekonomik ve toplumsal koşullar ortadan kalktığı halde, tragedya hâlâ yaşıyor. Burada, ortadan kalkan gerçeğe rağmen ona bağlı olan bir başka gerçeğin kalması ve sürmesi sorunuyla karşı karşıyayız. Başlangıçta da belirttiğim gibi, büyük eserlerin ölmezliği sorunu, yani estetik bir sorun bu. Ama, sizin sorunuzla doğrudan doğruya ilgili değil.

Biçim ve söyleyiş olarak kaynaklık etme sorununa gelince... Divan şiirinin bu tür bir kaynaklık fonksiyonu yerine getirdiğinden şüphe edilemez. Daha önce belirttiğim gibi, büyük şairlerimizn; Batı taklitçiliğinden kaçınabilmiş şairlerimizin eserlerinde elle tutulur halde vardır bu. Bakî'nin söyleyişi Yahya Kemal'in şiirinde, yepyeni bir düzeyde yaşar etkili olur. Nazım, eski şairlere yönelir; Şeyh Galip gibi söylemek ister. Ayrıca şiir üzerine yazdığı teorik yazılarında bu sorunu çok açık ve derin bir biçimde dile getirmiştir.

Divan şiiri, biçim ve deyiş bakımından ele alınırsa büyük bir işçilik, büyük bir emek birikimi; arkamızda bıraktığımız bir dünyanın manevî boyutlarını maddeleştirmek için sayısız kuşakların harcadığı sınırsız bir çaba, bir çalışma, bir kristalleşme olarak görünür. Bu çaba ve emek, biçimi inceltmiş; deyişi ve dili, eğip bükmüş, şiir yaratışında yararlanılması gereken bir araç haline dönüştürmüştür. Bu işçilikle hesaplaşmak ve onu aşmak zorunludur. Halk şiiri için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Herhalde, Abdülhak Hamid'in ya da Cenap Şehabeddin'in şiirindeki biçim ve deyişten yararlanılmayacak! Divan şiirinde yabancı ve eskimiş kelimelerin bulunduğunu ileri sürerek, biçim ve deyiş bakımından ondan yararlanılamayacağını sananlar, dilin bir yapı (structure) olduğunu unutuyorlar. Kelimelerin ölümü de yaşayabilmesi de bu yapıya bağlıdır ve yapı ortaya çıkıp kaybolan kelimelerden daha uzun ömürlüdür. Burada, ele aldığımız ve benim cevaplamaya çalıştığım üzel bir sorun dolayısıyla, en başta üzerinde durduğumuz gelenek ve yaratma; geçmiş ve gelecek; hesaplaşma ve aşma sorununa yani kültür hayatının en temel sorunlarından birine yeniden dönmüş oluyoruz.

BAĞDATLI: Asya-tipi üretim tarzı sorununu, bizde ilk olarak ortaya koyan biri olarak, bu çalışmanızın, sizi özellikle ilgilendiren yönleri var mı? Türkiye'deki marksist düşüncenin, şematik, klişe ve mekanik yapısını kırmak ve daha bilimsel bir yol açmak gibi.

HİLAV: Sorularınıza daha önce verdiğim cevaplarda belirtmeye çalıştığım gibi, benim için önemli olan, Türkiye'nin tarihsel ve güncel gerçeklerini kavrayabilmemi, anlayabilmemi sağlayacak bir genel varsayım, bir temel kavramlar bütünü bulmaktı. Tabiî marksizm içinde ve marksizmin yönteminden yararlanarak... Tanzimattan bu yana gelen bir tarih anlayışı vardır. Bu anlayış Cumhuriyet çağında, Batıcı etkilerle de karışarak daha karmaşık ve yanıltıcı bir tarih görüşü haline gelmiştir. Bir yandan Osmanlı İmparatorluğu ve sultanları yerin dibine batırılır; öte yandan, geçmiş, akıl almayacak bir biçimde yüceltilir ve idealize edilir. Bir yandan Orta Asya'dan geldiğimiz söylenir; öte yandan Batıyı olduğu gibi ve kolayca kabul edebileceğimiz; kabul ettiğimiz, bunu gerçekleştirdiğimiz ileri sürülür. Tutarsız ve hiç bir bilimsel temeli olmayan bir görüştür bu. Bu arada, kendi kısıtlı yöntemleri ve ampirik yönelişleriyle de olsa, bilimsel tarih araştırmaları yapan kimselerin (örneğin bir Köprülü Fuat) ortaya koydukları gerçeklerde, bilimsel yanlar değil de, sadece ideolojik yanlar, yani günün politikasına uygun düşen yanlar üzerinde durulur; bunlar değerlendirilir. Bundan ötürü, iktidar ile bu tür bilginler arasında bir çatışma çıkar. Bu çatışma çok anlamlıdır.

Öte yandan, klasik bir marksist görüş vardır ortada. Bu görüş, marksizmin belli bir anda ve belli bir ülkede donmuş, kalıplaşmış olan tarih anlayışını, olduğu gibi yani **kendi tarihsel** ve **güncel** gerçeklerimiz göz

önünde tutulmadan, mutlak bir hakikat gibi kabul eder. O çağlarda, bunun doğal bir şey olduğunu, belli bir ölçüye kadar kabul etmek zorunludur. Ama bütün bunlar, sorunu çözmeye yetmez. Tarihte okuduklarımız ve bu tarihin ürünü olan güncel gerçeklerde her an yüzyüze geldiğimiz durumlar, her iki görüşün de yetersizliğini açıkça ortaya koyar.

Bir başka ve çok önemli etken (faktör) daha vardı. Marksist teori ve eylem adına ülkemizde yapılan her şey, sanki yabancı bir unsur gibi havada kalıyordu; sürekli olarak başarısızlığa uğruyordu. Hem de büyük fedakârlıklara rağmen. Her deneyden sonra yeniden sıfırdan başlamak gerekiyordu. Başka bir deyişle, marksist teori ve pratiğin en önemli öğesi olan **birikim** gerçekleşmiyor, ya da beklenildiğinden çok daha az ölçüde gerçekleşiyordu. Öncüler (partiler ya da gruplar), sürekli olarak bölünme ve çözülme halindeydi; davadan çok, kişilerin psikolojisi, kişisel ilişkiler ağır basıyordu. Teori, halka bir türlü açıklanamıyor; halka mal edilemiyor; halka işlemiyor, «maddî bir güç haline dönüşmüyor»; aydınlar arasında bir savaşma ve kırgınlık aracı halinde kalıyordu. Aynı durumlar, şüphesiz ki, başka ülkelerde de görülmüştür. Ama bizde, çok daha büyük ölçüde gerçekleşiyordu bunlar. (Bugün de, daha az bir ölçüde, aynı durum geçerlidir.) Üstelik, bir örgüt çevresinde toplanmış büyük halk kütleleri yoktu; örgüt içindeki çatışmalar, bu halk kütlesine dayanılarak geçici de olsa, haklı çıkarılamıyordu. Bir çeşit yalnızlık ve kör döğüşü...

Kısacası, benim için, tarihimiz, anlaşılmaz, karanlık, saydam olmayan bir olaylar yığınıydı. Çok az da olsa, büyük edebiyat eserlerimizdeki insan imgesi, resmî ideolojinin ve bizdeki klasik marksist öğretinin sunduğu Türk insanı imgesine uymuyordu; sınıf çatışması ve politik hayat için de aynı şeyi söyleyebilirim.

1960'lara doğru, marksizmin, teorisinde ve pratiğinde dünya çapında ortaya çıkan büyük değişiklikler (kişiye tapmanın kökten eleştirilmesi, mahkûm edilmiş eski devrim ve düşünce adamlarının itibarının geri verilmesi, sosyalist hareketin hem düşünce hem pratik bakımından tek merkezlikten, çok merkezliliğe kayması, bunlara bağlı olarak Marx'a ve marksizmin kaynaklarına dönüş hareketi, emperyalizme karşı çeşitli ülkelerde ortaya çıkan yeni mücadele tarzları ve deneyleri, vb.), yeni bir aydınlık getirdi.

Bütün bu gerçekler, beni ve bazı arkadaşlarımı, Marx'ta, kendi gerçeklerimizi aydınlatacak temel kavramlar ve açıklamalar aramaya yöneltti. Aynı yıllarda Batıda yapılan bazı araştırmalar (özellikle Asya-tipi üretim tarzına ilişkin araştırmalar) bizim arayışımıza ışık tuttu. Böylece, genellikle Doğu toplumlarını, Osmanlı İmparatorluğunun bir örneği olduğu Ortadoğu Türk-İslâm toplumlarını, Marx'ın ve Engels'in çok açıkça belirttikleri gibi, Asya-tipi üretim tarzı içinde ele almanın, tarihsel ve güncel olayların daha geniş ve kavrayıcı bir biçimde açıklanmasını sağlayacağını düşündük. Bu üretim biçimi kavramı bizim için sadece bir **bilimsel varsayımdı** ve bugün de öyledir. Bu varsayımdan hareket edildiği

zaman, bozulmamış haliyle Osmanlı toplumunun (onaltıncı yüzyıl ortalarına kadar) bugüne kadar bilimsel bir açıklama içine yerleştirilmemiş altyapı ve üstyapı olgunlarının, daha derli toplu bir biçimde açıklanabileceğini sanıyorum. Daha sonraları, **kapitalizmin darbesi** altında, bu üretim tarzı modeli, çarpılmış, eğri büğrü bir hale gelmiş ama geçmişin ölü öğeleri kendini duyurmaktan hiçbir zaman geri kalmamıştır. Bugün bile, güncel gerçekleri anlamak için, geçmişi göz önünde tutmak, geçmişi açıklayabilecek bir varsayıma ve teoriye dayanmak zorundayız. Dış etkiler, bir toplumun iç dinamiğini hiç bir zaman tam anlamıyla ortadan kaldıramaz. Bir toplum, yeni bir niteliksel aşamaya geçse bile, yani devrim aracılığıyla yeni bir üretim tarzına ulaşsa bile, o toplumda, geçmişin öğeleri, tarzı, tadı, kokusu kalır. Örneğin, geleceğin sanatının, «öz bakımından sosyalist, **biçim bakımından ulusal**» olduğunu söylediğimiz zaman, bu gerçeği özel bir alan yani sanat alanı bakımından dile getirmiş oluruz. Toplumun bütünsel (total), yani hem maddi (ekonomik) hem de üstyapısal varlığı, aynı niteliksel değişimden geçtiği zaman da, sanat için söylenen geçerli olacaktır. Yoksa bütün toplumların, birer çıkartma gibi birbirine benzemesi; insan zenginliğinin bir tekdüzeliğe indirgenmesi gerekir.

Asya-tipi-üretim-tarzı konusunda birkaç söz daha söylemek isterim: Bizde her şey, basit, kısa vadeli hesaplar açısından ele alındığı ve değerlendirildiği için, sol çevrelerde, bu varsayımın, politik eylem açısından işe yaramaz hatta zararlı olduğu; bir çeşit **geçmişi yüceltme** olarak ele alındığı hatta ne idüğü pek belli olmayan «gericilik»le bir tutulduğu görülüyor. Oysa, Asya-tipi üretim kavramı, bu kavramı ileri sürenlerin her zaman belirttikleri gibi, şimdilik sadece bir bilimsel çalışma varsayımı, yani tarihi ve günümüzü kavramanın bir aracı olarak ele alınıyor ve uygulanmaya çalışılıyor. (Bu uygulamanın birçok örneği vardır. Son olarak, Stefanof Yerasimos'un **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye** adlı değerli çalışmasını gösterebilirim.) Eleştirmelerin, aynı düzeyde olması; tarih açısından bu varsayımın değer taşımadığının gösterilmesi gerekir. Politik ölçütlerle (kıstaslarla) bilimsel bir varsayımı eleştirmek mümkün değildir. Böyle bir tutum, marksizmi, sadece bir politika ve eylem teorisi olarak görmek ve bu buruda indirgemek demektir. Bir zamanlar, sadece politik açıdan hareket edilerek, bir burjuva ve bir de proletarya bilimi olduğu, bundan ötürü, iki tane fizik ya da biyoloji bulunduğu ileri sürülmüştü. Bu basit ve gülünç politik tutumun, marksist bilimsel çalışmalara ne denli zarar verdiği bugün çok iyi biliniyor. Marksizm bilimsel bir dünya görüşüdür ve insan praksis'inin her alanında (felsefede, bilimde, sanatta, politik eylemde), o alanın yasalarına uyarak (alanların hepsini bir tek alana ve onun yasalarına indirgeyerek değil) yaratıcı bir yöntem olduğunu ortaya koymak, kendi dışındaki yöntemlerin sağladığı bilimsel verilerle hesaplaşmak ve kendi açısından onlardan yararlanmak zorundadır. Bizde, marksist düşünce, bu davranışın zorunluğu olduğunu sadece tarih sanat ve politika alanlarında ve ancak son yıllarda kavramıştır. Oy-

sa, başka ülkelerin marksistleri felsefe ve tabiat bilimleri konusunda, marksist teori açısından orijinal ve sentezci görüşler getirmek için çalışıyorlar. Bundan ötürü, tarihimize ilişkin olarak Asya-tipi-üretim-tarzı kavramı gibi alçakgönüllü bir varsayımın ileri sürülmesi çok görülmemeli ve sadece politik gereksinmeler açısından mahkûm edilmemeli. Üstelik politik gereksinmelerin **teşhis edilmesi** de sanıldığı kadar kolay bir iş değildir ve mutlaka çok daha geniş araştırmalara; geçmişi ve şimdi'yi kapsayan bilimsel incelemelere dayanmak zorundadır.

Konumuzla doğrudan doğruya ilişkili olmadığı için, bizdeki klâsik marksist düşüncenin Batılaşma hareketi ve resmi ideoloji karşısındaki konumuna ve tutumuna; başarılarına ve başarısızlıklarına burada değinmeyeceğim. Bunları bazı yazılarımda açıklamaya çalışmıştım.

BAĞDATLI: Marksist literatürdeki yabancılaşma (aliénation) kavramı karşısında, toplumumuzun, bu kavramın dile getirdiği somut durumu nedir? Tanzimat sonrası Batılaşma hareketlerinin, bu kavram karşısında somut bir gerçekliği var mı? Yoksa bu hareketlerin sonuçları, daha başka bir kavramla mı dile getirilmelidir.

HİLÂV: Bence çok önemli bir soru... Gerçekten de, bu kavram, ilk ortaya atıldığından bu yana, tamamen yanlış anlaşılmış ve marksist olduğunu söyleyenler tarafından bile tamamen yanlış kullanılmıştır. Aslında, bu yanlıştan hareket edilerek, bizde genel olarak düşüncenin ve özel olarak marksist teorinin bir tasvirini, bir fenomenolojisini yapmak ve bir gerçeğin köküne inmeden (burada bir kavramın gerçek anlamı söz konusu) ortada dolaşan yalapşap düşünmelere, sanılara nasıl kapıldığımızı göstermek kolaydır. Bu bizim iki yüzyıllık üstünkörü ve hazırlopçu tutumumuzun ilgi çekici bir sergilenmesi olabilir. Ama bu sorun ele aldığımız konuyu doğrudan doğruya ilgilendirmiyor.

Evet... yıllarca önce bir çeviride (sanıyorum, Garaudy'nin, **Marksizm ve Jean Paul—Sartre** başlığı altında çevirdiğim bir kitabında), bu kavramı **yabancılaşma** diye Türkçeleştirmiştim. Bu terim zamanla moda haline geldi, «ilerici» fıkra yazarlarından, gazetecilerden, sanatçılara ve teorisyenlere kadar herkes bu kelimeyi kullanmaya başladı. Hiç kimse bu terimin nerden geldiğini, gerçek anlamının ne olduğunu düşünmedi.

Sorunuzun ikinci bölümüne (ağırlık noktasına) geçmek için bu kavramın anlamı üzerinde fazla durmayacağım. Çünkü birçok yazımda, terimin gerçek anlamını boş yere defalarca açıkladım. Yalnız şunu söylemek isterim: **Yabancılaşma** Hegel'den gelen ve Marx'ın gençlik yazılarında sık sık kullandığı olgunluk yazılarında ise değişik bir anlam içinde ele aldığı temel bir kavramı dile getirir; marksizmin anlaşılması için kavranması gereken ana açıklama-ilkelerinden biridir. Kısaca ve bir iki örnek vererek bu kavrama yaklaşmaya çalışalım: Plâton felsefesinde, duyulur ve maddî dünyanın üstünde bir ruh ilkesi vardır; bu ruh zamanla

maddî dünyanın içine düşmüş, kendisinden başka bir şeye dönüşmüş, alçalmıştır. Rousseau, insanoğlunun önceleri bir doğa varlığı olduğunu, zamanla, bilimlerin ve uygarlığın etkisiyle doğadan ayrıldığını, yozlaştığını, kendi gerçek özünü yitirdiğini söyler. Hegel, bütün varlığın temeli olarak gördüğü **Geist**'ın yani zihnin ya da ruhun (bunu kişisel olmayan bir tanrı halinde de düşünebiliriz), doğa olarak kendisinden başka bir biçime büründüğünü, kendisine yabancılaştığını, sonra insanoğlunun dünyasında ve bilincinde yeniden kendine döndüğünü, kendini bulduğunu ileri sürer. Tasavvufta, tüm ve biricik varlık olan tanrı, görünür ve duyulur dünya olarak parçalanmış, tek tek varlıklar haline dönmüştür; ete kemiğe bürünmüştür; kendinden başka bir şey olmuştur ve yeniden ana kaynağına dönecektir...

Bu örnekler, yabancılaşma kavramının temel felsefe anlamını veriyor bize. Bu farklı görüşlerde ortaklaşa olan, başlangıçtaki ilkenin bir başka varlık haline dönüşmesi, bir başka biçime bürünmesidir; alçalması ve yozlaşmasıdır.

Marx'ta, bu felsefe kavramı, ekonomk ve sosyal bir içerik (muhteva) kazanır, doğa-üstü ilkelerin değil, insanın ve toplumun başından geçen bir serüven ele alınır. Marx, özellikle gençlik yazılarında (**1844 El-yazmaları**, bunun en belirgin örneğidir,) **emeğin yabancılaşmasından** söz eder. Ne demektir bu? Emeğin yabancılaşması, emekçinin yarattığı ürünün emekçinin elinden kaçması, ondan bağımsız bir varlık haline girmesi, onun karşısına dikilmesi, onu egemenliği altına alması, insanı insanlığından çıkarmadı, tutsak etmesi, yozlaştırmasıdır. Marx, daha sonra, **Alman İdeolojisi**'nde ve **Kapital**'de, bu kavramı daha da işleyecek ve bilimselleştirecek; ekonomi, toplum ve tarih olaylarını açıklıyabilmesini sağlayacak işlevsel yani bilimsel açıklamayı sağlayacak) bir temel-kavram haline getirecektir. Yabancılaşma, son zamanlarda özellikle Fransız düşünürü Althusser'in etkisinin sonucu olarak bizde sanıldığı gibi, Marx'ın bilimsel görüşüyle bağdaşmayan bir kavram değildir. Marks, Kapital'in birinci cildinde, **Meta'nın Fetişizmi** diye ayrı bir bölüm yazmış ve burada yabancılaşmanın özel bir biçimini, yani ekonomik yabancılaşmayı, kapitalist üretim içinde, işçinin yarattığı metaın, kendisine yabancı bir gerçek haline gelip, onu egemenliği altına almasını; insanların yerine insanların ürünlerinin geçmesini, eşyanın yaratıcı insanı egemenliği altına almasını hayranlık verici bir biçimde açıklamıştır. Bu arada, dinin de bir yabancılaşma biçimi olduğunu, insanın kendi yaratma gücünü, tanrıya yansıttığını; elle tutulur gerçekleri hayalî bir varlık olarak gördüğünü ve bu hayalî varlığın egemenliğine girdiğini belirtmiştir. (Bu açıklamaların, daha sonra, İtalyan düşünürü Labriola ve Lukacs'tan başlayarak birçok marksist düşünür tarafından geliştirildiğini biliyoruz). Yine Kapital'de, Marx şöyle der: «Kapitalist sistemin temelinde, üreticinin, üretim araçlarından köklü bir ayrı düşmesi yatar (vardır).» (**Capital**, 1, 3, s. 154, Ed. Sociales) Burada, Marx'ın, daha önceki yazılarında belirttiği

(1954)

(Özellikle, bizde, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri** adıyla bir bölümü çevrilen **Grundrisse**'de) daha geniş bir yabancılaşma kavramını dile getirdiği görülür. Demek ki, Marx, Althusser'in bilimsel dönemi diye adlandırdığı döneminde de, bu kavramı, değişik bir biçimde de olsa, kullanmaya devam etmiştir. (Bu konu için, Lucien Sève'in, **Marxisme et Théorie de la Personnalité** adlı ilginç araştırmasına bakmak gerekir.) Yabancılaşma kavramının, özellikle marksizmde taşıdığı anlam üzerinde daha fazla durmayacağım. Bu konuda, dilimizde yeterince kaynak var...

Bizde bu kavramın başına neler geldi Söylediğim gibi, kavram bu ilk ve temel anlamından kaydırıldı, her konuda yabancılaşmadan söz edildi. Herhangi bir birliğin bozulması, bir organik bütündeki herhangi bir işlev (fonksiyon) bozukluğu; herhangi bir şeyden ayrılmak, uzaklaşmak, sevmemek, ilgilenmemek; bir kişi ya da grubun eski görevini yerine getirememesi, **yabancılaşma** diye adlandırıldı. Giderek «halka yabancılaşma,» «çoluğuna çocuğuna yabancılaşma,» gibi acayip sözler ortaya atıldı. Oysa yukarda kısaca belirtmeğe çalıştığım gibi, marksizmdeki yabancılaşma kavramı, sadece, toplum içindeki insanın, fikir ya da nesne üreten insanın ve bilincinin, ürettiği bu fikir ve nesne karşısında bir eşya haline gelmesini; onlara boyun eğmesini; cansız bir varlık derecesine düşmesini; **onları kendisinin değil, onların kendisini yarattığını sanmasını**; özgürlüğünü yitirmesini dile getirir. Başka bir anlamı yoktur. Bu olgunun çeşitli yanları, marksist literatürde, **yabancılaşma**, **şeyleşme** terimleriyle belirtilir.

Bundan ötürü, Batılaşma ya da Tanzimat Hareketinin bir yabancılaşma olduğu söylenemez. Bunlar, herhangi bir başka sosyal ya da tarihsel olay gibi, sadece sosyal ve tarihsel özellikler taşıyan olaylardır. Tanzimat ya da Batılaşma hareketi içindeki **Türk toplumunda ortaya çı-**

kan yabancılaşmadan söz edilebilir ancak. Ayrıca genel olarak, Türk toplumundaki yabancılaşma biçiminin, kapitalist toplumlardaki ekonomik yabancılaşmadan (**meta fetişizminden**) ne gibi farkları olduğu; ya da daha derine inerek böyle bir yabancılaşmanın söz konusu edilip edilemeyeceği araştırılabilir. Örneğin, klâsik Anadolu Türk toplumunda, meta üretimi göremiyoruz. Öyleyse, yabancılaşmayı, daha çok din olgusunda, törelerde, politik yabancılaşmada (bizde çok yaygın olarak görüldüğü gibi, devlete tapınmada; devlet-baba, devlet-kapısı, devlet-malı mitoslarında arayabiliriz). Ama bu, somut ve bilimsel araştırmaların yapılmasını gerektirir. Batılaşma, iki ayrı toplum yapısının karşılaşması ve bizdeki egemen sınıf ve zümreleri orijinal bir çözüm getiremeden, durumu idare etmek için buldukları taklitçi, yüzeysel ve aldatıcı bir çıkış yoludur sadece. Yani bir tarih olayıdır. Oysa yabancılaşma **sosyolojik bir olgudur**; bütün gelişmiş insan topluluklarının yapısal bir özelliğidir, bir boyutudur. (Tanzimat için de Batılaşma için söylediklerimizi tekrarlayabiliriz.) Bir kavramın işlevinin (fonksiyonun) ne olduğunu; hangi özel alanda kullanılması gerektiğini iyice bilmek zorunludur. Ayrıca, bütün bu garip durum, bizde marksizmin temel kavramlarının, gerçek anlamları içinde kavranmadığını, kavranamadığını ya da kavranmak istenmediğini gösteriyor. Bu, belki de, marksizmin bilimsel bir görüş olmasından ötürüdür...

Selâhattin Hilâv'ın bu konuşma ile ilgili kitap ve yazıları

(Bibliyografya)

Felsefe El Kitabı, Gerçek Y.

Asya Tipi Üretim Tarzı ve Türkiye Sosyalist Hareketi, Asya Tipi Üretim Tarzı, İ. Keskinoğlu çevirisine önsöz Ant Y. 1970

Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine, Eylem sayı 13, 1965

Asya Tipi Üretim Tarzı Nedir, Yön sayı 151, 152. 1966

Türkiye Üzerine (K. Marx) Önsöz, Gerçek Y.

Alman İdeolojisi (K. Marx - F. Engels) Önsöz, Sosyal Y.

Seçmeler (B. Cendrars) Giriş bölümü, De Y.

Gerçeküstücülük (A. Breton) Giriş bölümü, De Y.

Türk Film Arşivi Dergisi, Kasım 1968 sayısı.

Yabancılaşma Kavramı, Yön, sayı 153. 1966

Marksizm Açısından İşbölümü ve Yabancılaşma, Yeni Ufuklar, Temmuz 1966.

N. Hikmet Üzerine Birkaç Gözlem ve İnceleme, Seçmeler (N. Hikmet) Ararat Y.

K. Tahir'in Felsefî Düşüncesi ve «Devlet Ana», Türkiye Defteri, sayı 7.

K. Tahir ve Tarihi Kavramak, Türkiye Defteri, sayı 9.

«Marx'çı Eleştiri Özel Sayısı Üzerine», Papirüs, sayı 25, 26.

Fatma Ülke'nin hikâyesi

1

İşte İstanbul'a geldiniz, hoş geldiniz, safa geldiniz, buyurun beyim, buyurun, yalnız şuracığa ayak basmak elli kuruştur canım, oturmak ikiyüz elli kuruştur. Efendim? Ne buyurdunuz? Önce elli kuruş verin, İstanbulda ağız açmak elli kuruştur, esnemek yüz elli kuruştur... Midenizi bastırıyorsunuz, yoksa acıktınız mı? Yandınız işte! Bu çok pahalıdır, yere basmak, ağız açmak gibi değildir, nerede? Lahmacuna razıysanız ona bir diyeceğim yok, o yüz kuruştur, greste palamut başı, o da yüz kuruştur, tükürük köftesi yüzelli kuruştur.

Başka şeyler mi?

Hepsi binbeşyüz kuruştur.

Kusmak?

O sadece yüz kuruştur. Sağdaki kapıdan girin, yapacağınız diğer şeyler ayrı ücrete tabidir... Yoksa hastalanıyor musunuz? Sıkı durun, bu beşbin kuruştan başlar. Başladı mı da bitmek bilmez ona göre!

Sıkıldınız mı?

Ama burası İstanbul'dur beyim, yedi düvelin incisidir, nasıl sıkılırsınız? Gelin etrafa bir göz atın, bakın siz hiç böyle ince belli minareler, böyle dolgun kubbeler gördünüz mü? Bunların herbiri için ellişer kuruş verin, bunlar ucuzdur, sudan ucuzdur, sadece ellişer kuruştur. Oo, şanslısınız, güneş de çıkıyor. Haydi o da sizin için bedava olsun, o da bizden size ikram olsun... Durun bakalım, sizin gözünüz yükseklerde! Kuleye mi bakıyordunuz? Kuleye bakmak bin kuruştur. Hele çıkmak onbin kuruştur, ister misiniz? Sizde kuruşlar bol galiba.

Bolvadinli misiniz?

Anlamıştım... Bolvadinliler de hep elleri açık yiğit kişilerdir. Borcunuz yüz kuruş oldu, iki kere konuştunuz... Peki ne yapmak istersiniz? Emirgâna gitmek ister misiniz? Yaya gidilmez, uzaktır. Oraya gitmek de binbeşyüz kuruştur ama orada elli kuruşa çay vardır, yüzelli kuruşa kağıt helvası vardır, en iyisi bedava bir çınar vardır.

Bolvadinde çınardan bol bir şey yok mudur?

Eh, burada da öyle sayılır, ahlat ve palamut da boldur. Elli kuruş lütfen.

Cigara? Beşyüz kuruş...

Vakit erken olmasa iki tek atar mıydınız?

Bakın size benden bir ağabey öğüdü, son kuruşlarınızı içkiden başka bir şeye vermeyin, değmez... Ben mi? Ben tabiî orada olmıyacağım, sizde kuruşlar suyunu çekmeğe yüz tutunca ben de başka tarafa yönleceğim, ne yaparsınız geçim dünyası.

Neci miyim?

Amma da yaptınız, bilmiyor musunuz? Değnekçiyim tabiî! Çok konuşmağa başladınız, borcunuz ikiyüzelli kuruş oldu... İstanbul'a kısmetinizi aramağa mı geldiniz?

Nereden mi biliyorum.

Elli kuruş verin, bunda bilmeyecek bir şey yok. Herkesin kısmeti buradadır.

Ne dediler size? İstanbul'un taşı toprağı altın mıdır dediler?

Bir yanlışlık olsa gerek... İstanbul'un taşını toprağını görmeğe gelenler altındır. Evet, evet, altın sizsiniz, hoşunuza gitti galiba, yüz kuruş verin, İstanbul gördüğünüz gibi yekpare taştandır... Ne kadar altın yutsa belli etmez.

Nereye mi gidiyor bu altınlar?

Önce elli kuruş verin, bunu biz de merak ediyorduk, sonra biri çıktı, altınlar İsviçre'ye gidiyor dedi, eh, biz de inandık.

Neresi mi o?

İşte bir yer canım, Bolvadin gibi dağlık mağlık bir yer. Elli kuruş verin, evet, galiba orası altınmış... Uzak yer, gören az... Anlaşılan sizin öyle uzaklara, Emirgâna falan gitmeğe hevesiniz yok, vuralım bakalım şu yokuşa. Bu yokuş ikiyüz elli kuruştur, ne oldu, ne kokusu aldınız? Ah, bu koku bizans kokusudur, çok eski bir kokudur, yalnız bu dar sokaklarda biraz yahudi teri kokusuyla karışmıştır.

Kokuya gelemez misiniz?

Elli kuruş verin, en zevkli şeyler kokuludur, hem de tuzludur canım, siz çok şeyi bilmiyorsunuz, ne yapacaksınız burada? Aa, işte öğrenmeğe başladınız bile! Susuyorsunuz... Gördünüz mü elli kuruş kazandınız, ben elli kuruş kaybettim, işte böyle, birisi kazanıyorsa mutlak kaybeden biri vardır. İstanbulda kazananlar pek öyle ortalıkta görünmezler canım, hah, konu sizi ilgilendirdi, kaybettiğim elli kuruşu kazandım. Hayır, hayır, saklanıyor sayılmazlar. Onlar işte uzaktan görünen yalılarda, kulede ve hiltondadırlar. Oo, iyice çeneniz açıldı, gelsin elli kuruş. Bu ortalıkta dolaşanlar devamlı kaybedenlerdir bayım. Kaybettikçe daha çok döner dolanırlar. Benim de şimdi sizden kazandığıma bakmayın, akşama bizimkinin karşısına dikildiğim an işim bitmiş demektir... Ne? hem de iki soru birden! Yüz kuruş verin. Bizimki bizim köroğludur canım, bütün gün evde oturur, akşama kadar bana nasıl eziyet edeceğini kurar. Dünmüş gibi aklımda, onu ilk aldığım gün bir tek dert söyledi, ikinci gün iki, üçüncü

gün dört, dördüncü gün yedi dert birden saydı, şimdi kaçtayız bir düşünün, ben söyliyeyim de bir sayın.

«Nihayet geldin mi, para getirdin mi, bu yeter mi, ekmek yok, su yok, yağ yok, un yok, şeker yok, helva yok, tuz bile yok, ev eğildi dam aktı, yer sarsıldı duvar yıkıldı, yel üfürdü mumu söndürdü, kız ağlaya ağlaya katıldı, anan geldi çeyizlik çarşaflarımı götürdü, damlaya damlaya sel oldu, ne var ne yok sildi süpürdü. Ben eskiden böyle miydim, güzeller güzeliydim, bir zenginle evlenmeliydim, kürklü eteklerimi yerlerde sürümeliydim, bu sümüklü kız yerine oğlan doğurmalıydım. Geçti ömrüm, gençliğim soldu, senin yüzünden oldu, uyuz değnekçi, nasıl da gözümü boyadın, basiretimi bağladın, zorla tebelleş oldun, keşke o gün Balata inmez olaydım, ak elli anamın dizi dibinde oturaydım, eşraftan görücü bekleyeydim, bir Bolvadinliye varaydım, taşraya gelin olaydım. Hep geldiler, Cazibeyi, Kıymeti, Hüsniyeyi, Huriyeyi, Settareyi tek tek aldılar. Bir ben kaldım değnekçiye, bir de Şerife, o evde kaldı ama ev de ona kaldı. Şu avucumdakine bak, hepsi beşbin kuruş, oysa bir entaricik kestirsem altıbin, ayağıma bir terlik alsam yedibin, bir hırkacık alsam sekizbin, bir takım çamaşır dokuzbin, ananın götürdüğü çeyizlik çarşaf ları yerine koyacak olsam on bin kuruş gerek. Ben şimdi ne yapayım, kendimi hangi kuyuya atayım, gene bit pazarına mı yollanayım?»

Yeter mi? Sayabildiniz mi kaç dertmiş?

Hesabınız pek iyi değil midir? Eh, belli oluyor, ama alışırsınız, burada hem sokakta gezip hem hesapsız yaşanmaz. Elli kuruş verin. Hele bir zenne bulun da bakın nasıl hesap tutturur size... Hoşunuza gitti galiba, niyetiniz var mı?

Benimki gözünüzü mü korkuttu?

Yok canım, aldırmayın, o benim başımı yiyor, size kadar uzanamaz, elli kuruş verin, isterseniz size hemen bir zenne bulalım.

Devamlı kaybederek nasıl mı yaşanır?

Anlaşıldı, aklınız başka yerde sizin... Bu sorunun cevabı yüz kuruştur, sandığınız kadar da kötü değildir, bu bir oyundur canım. Evet evet oyundur. Tetik duracaksınız, kapıp kaçacaksınız, totoyla piyangoyu da unutmıyacaksınız.

Anladınız mı?

Yüz kuruş daha verin. Bunda anlamıyacak ne var canım? Oynaya oynaya öğrenirsiniz, ya kazıklarsınız, ya kazıklanırsınız, yuvarlanır gidersiniz. Tek kaide gözünüzü iyi açıp etrafı iyi kollamaktır. Yoo, yoo, o kadarda değil, çok açıkgöz olduğunuzu belli etmiyeceksiniz. En iyisi koyu bir gözlük takıp onun arkasından bakmaktır. Alalım mı size şöyle en fiyakalısından, duman rengi bir tane, ne dersiniz?

2

Buyurun beyciğim, buyurun canım, velinimetim, ne istiyorsunuz, tek adını koyun yeter, ham ipekler, saf yeni yünler, kostümler, iskarpinler, şapkalar, tencereler, kazanlar, kokular, evler, arabalar, arsalar, uçak biletleri, peynir, yağ, bal, herşey bulunur, efendim canım?

Gözlük mü?

Demek istediğiniz sadece bir gözlükçük, merakınız bunaysa size mercekler pertavsızlar, dürbün, mikroskop, stereoskop, teleskop vereyim, bir gözlükçük var burada buyurun, sapı japon, vidaları çin, modeli amerikan, kendisi alman malıdır. Yoktur bizde yerli malı satılmaz, şüpheniz olmasın, bize güvenebilirsiniz.

Sağlamlık mı?

Tabii hergün takmazsanız, unutup üstüne basmazsanız, ya da çaldırmazsanız ömür boyu kullanabilirsiniz. Camı tam moda renktir. Duman rengidir, ciddi renktir, hayatı olduğundan biraz koyu gösterir, ah size de pek gitti beyciğim, pek yaraştı canım, ama şu kravat, ah şu kravat olmadı işte! Size adamakıllı bir kılık gerek, bu gözlüğe bu giyim olmaz. Hele bir bakın, hele şu gömleğe şu gömleğe bakın, koklayın, mis gibi İtalyan malı mis gibi.

Demin bir yahudi teri kokusu mu duymuştunuz?

Herhalde yanıldınız canım, biz gene epeydir terlemeyi unuttuk, terlemiyoruz terletiyoruz yani... Buyurun kravat trevira—entravira—vira. Harika bir maldır, ya şu kostüme ne buyurulur? Kupondur, bir eşi daha yoktur, bizde de bir tek kaldı, üstünüze de tam oldu, tam oturdu, sözüme güvenebilirsiniz, bizim size güvenimiz tamdır. Kalite bizdedir, ah maalesef bizde pazarlık yoktur, fiatlar maktudur. Zaten bir kuruş kâr ediyorsak gözümüze dizimize dursun, Musa çarpsın. Bizim yaptığımız hizmettir. Bu dükkancık burada olmasaydı nereden bulacaktınız bu kadar malı? Biz de fakiriz, adada aç bekleyen boğazları doyurmağa çalışıyoruz...

Uygun fiat mı?

Orası kolay beyciğim, siz hele beğenin, sizin için özel bir hesap yaparız. Değnekçiyle dolaştığınıza göre yabancısınız.

Bolvadinli misiniz?

Çok güzel, çok güzel beyciğim, şekerim. Bolvadini bilirim, ninemden dinlemiştim, sizin için, sizin güzel hatırınız için hepsi bir milyon kuruşa olur, daha aşağısı sermayesini kurtarmaz, yalvarırız bizi iflasa sürüklemeyin, bu dükkânın kirası, değnekçi komisyonları, biz hiç ka zanmıyacak mıyız? Biz hiç yaşamıyacak mıyız? Biz insan değil miyiz? Alırız, satarız, bunca dil dökeriz, boşuna mı olsun, hiç mi kâr etmiyelim, sizin için bin kuruş ineyim, dokuzyüzdoksandokuzbin

yapayım, böyle indirim ticaret tarihinde görülmemiştir, bunu da bilin,

Bütün bunları Bolvadin de yüzbine alabilir misiniz?

Ama burası İstanbuldur hem de İstanbul'un göbeğidir, Beyoğludur, Bolvadin'den dokuzyüzdoksandokuzbin kere iyidir, üstündür. Bolvadin de ne böyle mal ne de böyle tüccar bulunur,

Bir dükkan aşağıda hepsi yarı fiata mı?

Bu bize hakarettir beyciğim, bizim mallarla o uyuzun malları bir olamaz, imkânsızdır... Ben biliyorum, biz anlaşacağız beyciğim, siz bu mallara gönül verdiniz beyciğim. İnsan sevdiğine nesi varsa verir, insan beğendiğinden esirger mi beyciğim, sizin için bin kuruş daha ikram yapalım, ama emin olun bu sondur, sonun sonudur. Dokuzyüzdoksansekizbin kuruştur.

O kadar paranız yok mu?

Nasıl olur siz Bolvadinli değil misiniz? Sizde vardır beyciğim, bizden saklamayın, sizde olmazsa kimde olur? Siz bunları giyinip takınınca hayat nasıl değişecek göreceksiniz, İstanbul'lu olup çıkacaksınız, ardınızdan koşmayan zenne kalmayacak... Tamam mı beyciğim? İsterseniz taksitle verelim, iki ay vade yüzde binbeşyüz alırız, bu düşük tarife sadece bize mahsustur. Bugün alın kaybetmezsiniz, yarına bırakırsanız yarı yarıya zarar edersiniz, evet hergün fiatları bir misli arttırıyoruz. Herkes arttırıyor, biz de arttırıyoruz. Kim daha çok arttırırsa o kazanır. Bunu bilmeyen yoktur. Biz bu işe çok geç başladık, bugün buradayız... Siz de buradasınız, ne mutlu bir rastlantı, size on bin daha indiriyorum,

Nasıl, beşyüzbin mi veriyorsunuz?

Bütün paranız bu mu? Allah rızası için bin daha verin, bin daha verin, bu hiç bir şey kurtarmaz, bu sadece yüzde bindir, bize yüzde yüzbin gerek,

Yüzdeden müzdeden anlamıyor musunuz?

Musa aşkına bir binlik daha verin, gözümün yaşını sileyim, kör talih, ben mallarımı hep böyle yarı fiyatla mı satacağım, vah bana, vahlar bana...

3

Sadece onbin kuruş ha, onbin kuruş!.. İnsan utanır be, bukadarcık şeyi ortaya para diye çıkarmağa utanır... Gösterir miydim ben sana ak göğsümü bilseydim züğürt olduğunu, ver, daha ver, parayı peşin almalı bundan sonra, hıh, önceden herkes bunun bambaşka bir şey olduğunu sanar, açar kesenin ağzını... Kendi hesabıma ben hep aynı şey olduğunu bilirim, hep aynı şeydir,

Neden mi yapıyorum?

Neden yapmıyayım? Başka şeyler yapmağı da denedim, denedim ama ne

yaptımsa baktım sonunda hep aynı kapıya çıktık, anladım ki yapılabilecek başka şey yok dünyada... A, bir onbinlik daha mı çıkıyor, mersi... İşte ben yiğit diye buna derim... Yirmibin kuruş, akşama kadar seksenbin olsa, doksanbin olsa, hey hey, bir de yüzbin olsa,

Ne mi olacak?

Bilmem!.. Veli sevinir işte o olur. Belki beni götürür, bir şişe viski getirtiriz, sade o ellibin kuruştur, senin verdiğin para yetmez bile, sallanırız sabahı ederiz boğazda, sen ne anlarsın bundan, Bolvadinli misin nesin? Saçlarımı bir dökerim böyle, yeni elbisemi görsen, hele kaça patladı bilsen aklın durur, ta burama kadar gözüküyor,

Bütün bunlar Veli için mi?

Nasıl yani? A, anladım, o zararsızdır. Dünyada bana dokunmak istemeyecek tek adam odur. Öyle de güzeldir ki, benden güzeldir, benden önce o müşteri bulur hep, bırakır beni kaybolur gider. Bir kere sabaha kadar aradım onu bulamadım... Ağladım, ağladım. O beni kafasız bulur ama gene de iyi geçiniriz, paralar hep benden tabii, evet, ya da hep sizden,

Anlıyor musun?

Neyi anlamıyorsun? Neden ben de bilmiyorum, Veli elimden tutsun gezelim de kaç para olursa olsun veririm, bir ona yakıştırıyorum kendimi, kardeşim gibi... Of, işte başladık.. Sen kim oluyorsun da beni kurtarmağa kalkıyorsun? Hem neden kurtarılmam gerektiğini bir türlü anlıyamıyorum, herkes de benim kurtarıcım olmağa hazır!.. Evet, evet, bir eve tıkılayım, sümüklü oğlanlar doğurayım, çamaşır, süpürge, türlü cefa, görüp göreceğim de şu senin kara suratın! Ne cesaretle bana bunu teklif ederler aklım almıyor!..

Sevdalanmak mı?

Neymiş o? Adı var kendi yok, ne biçim şeydir bir bilene rastlamadım daha. Hem niçin hep seni sevecek mişim?

Hiç bir şey yapmam gerekmiyecek mi? Sıcacık oturacağım, oğlumuzu gezdireceğim, istersen akşamları bir sıcak çorba yapacağım... Neden peki neden?

İnsanın sevdiği, güvendiği, dayandığı biri mi olmalı? En zor durumda, en iyi durumda insan ben diye değil, biz diye mi konuşmalı?

Hayır, ben Veliye güvenemem, isterim ama güvenemem, sana güvenebileceğim nereden belli? Sen galiba beni uyutuyorsun, verdiğin yirmi bini geri almağa uğraşıyorsun. Senin oğlun, senin evin, senin iyin, senin kötün, bıktım senden, sen olmasan ben çok para kazanır, Veliyle Valensiyaya giderim, senin aklının alamıyacağı şeyler yaparım, boğa güreşçilerine kırmızı güller atarım, meyhanelerde topuklarımı vura vura raksederim, sayısız gözler, sayısız eller tanırım, her sabah denizin kabara kabara güneşi doğurduğunu görürüm.

Bu işin sonu yok mudur?

Bütün işlerin sonu birdir. Burası İstanbuldur, sonu Bolvadinden görünmeyen herşeyin eni konu buradan bellidir. Uzun boylu düşünmeğe değmez, ikimizin de sonu yakındır,

Beni alacak mısın? Eyüpte bir tanışın evine mi?

Ne iş yaparsın sen?

Ne iş bulursan yapacak mısın? Ah, en kötüsü de budur, en kötüsü, ver onbin daha ver öyleyse, bekliyeyim seni...

4

Abi, abi gel abi, ayağını öpeyim abi, bana gel abi, başka kimseye kulak asma abi. En iyi otobüsler, otomobiller, kamyonlar, arabalar bizim garajdadır abi, man mı istersin, magirus mu istersin, doç mu istersin, koç mu istersin, hepsi bizdedir abi. Ötekilere hiç bakma, bizim çürüğe çıkardığımızı onlar alır abi. Bizim arabaların hepsi havalıdır, altı lâstiklidir, Avrupa makaslıdır abi, sen yeter ki nereye gidiyorsun onu söyle abi, derhal en ehven fiata yerleştirelim abi, çine, maçine, Almanya'ya, Amerika'ya, Japonya'ya otobüsler,

Yurt içi seferleri yok mu?

Amma da yaptın, işte şimdi ayıbettin abi, bizde her yere sefer vardır, sen nereye gidiyorsun söyle, yalvarırım çabuk söyle abi, arabamız kalkmak üzere, bana acı abi, kalan her boş yer için gündeliğimden kesiyorlar abi, halime acı abi, hiç değilse nerelisin onu söyle, ah, anlamıştım zaten, Bolvadinlisin, Bolvadin arabasında da tek yer kaldı, işte şans diye ben buna derim, hemen atla abi, İstanbul'u görüyorsun, Bolvadin'den iyi değildir, bir an önce kendini yurduna at, bu iller sana yaramaz, her horoz kendi çöplüğünde öter, burada bu saatten sonraya kalırsan senin için hayırlı olmaz, bin arabaya, benim de hayır duamı alırsın, çifte hayır işlemiş olursun, yerine yurduna kavuşursun, bekleyenin vardır elbet, özleyenin vardır, seni nasıl karşılayacaklar bir düşün abi, rikkate gel abi... Bolvadine bir, Bolvadin'e bir, yok mu giden, acele et abi, yoksa sen de ötekiler gibi bizim otobüse binmek için benden bir teklik mi istiyorsun, ama sende bunu yapacak yüz yok, ben efendi adamın duruşundan anlarım, yalvarırım, artık olumlu bir adım at abi, bir adımcık at, gidiyorsun demek, yanılmışım, dünyada iyi insan kalmamış, herkesin gözü bizim gündelikte... Binseydin şu otobüse pişman olmazdın abi, tekliği de veriyorum, yazıhaneye uğrayıp biletini al. Bilet her zaman geçer, al cebine koy, ister akşam git, ister sabah git, Bolvadin arabasında bir kişilik yer kaldı, sen ne zaman binersen o zaman gider, beni mahzun etme, boynumu bükme, bir fakirin bedduasını alma... Gidiyor, gidiyor, yetişin kaçırmayın, yok mu bir iki yok mu? Allah seni inandırsın daha lahmacunumu yiyemedim, sabahtan beri bir müşteri bulamadım. Bolvadine bir, Bolvadine bir, haydi abi...

Bana bak çürük, yıkıl şuradan, bu müşteriyi ben buldum, açıl, sen gel abi, işte yazıhane burasıdır. Beye bir bilet keselim. Beşbin kuruştur. Bu biletle istediğin saatte istediğin arabaya bin Bolvadini boylarsın abi, bu yoldan geçip de yurduna kavuşmayana rastlanmamıştır, elli kuruş ta pul parası alıyoruz abi...

5

Adı bit pazarıdır, mallarımızda asla bit yeniğine rastlanmaz, yaklaşın, yaklaşın, önce alıcı mısınız, satıcı mısınız onu söyleyin... Elindeki çıkına bakılırsa satıcısın. Seninle böyle açıkta çalışamayız, arkaya buyur... Ne satıyorsun? Almanya'dan öte beri mi yoksa sırma işlemeli takımlar mı, atlas ipek gömlekler mi, kadifeler mi? Dededen kalma antika cep saatlerini değerinden yüksek fiata alırız,

Sadece şu üstündeki kostümü mü satıyorsun?

Bizden aldığını bize nasıl satarsın? Hem artık biz böyle şeyler almıyoruz.

Bizden almadın mı? Ya nereden aldın?

Beyoğlundan mı?

Öyleyse Beyoğlu bizden almıştır, sen de ondan, anlaşıldı mı? İstersen göstereyim, aynı vardır bizde, kelepir mi kelepirdir, işte bak, ceket bin kuruş, yelek beşyüz, pantalon beşyüz, hepsi ikibin kuruştur.

Sen beşyüzbin mi verdin?

Eh, vardı ki verdin, boşuna yakınma... Sen buralı değil misin?

Bolvadinli misin, belli oluyor! Buncağızlar için beşyüzbin verdin demek, Bolvadinliler hep böyle midir?

Nasıl? Hepsi bu değil miydi? Bir de gözlük vardı öyle mi?

Ne yaptın onu?

Çaldılar mı?

Çalınan mal bize yaramaz, biz eldekilere bakalım, hepsi için sana beşyüz vereyim, o da sana ha, başka kimseye yapmam, ne de olsa yabancısın, yaban ellerde boynun bükülmesin diye,

Sana en az yüzbin mi gerek?

Aman yavrum, gördüm, yenisi ikibin kuruş, ben eskisine nasıl elli misli para veririm, batarım, biterim, hem sen bu kadar parayı ne yapacaksın?

Zenne mi?

Aman oğlum, kim götürdü seni Beyoğluna, sen buralarda dolaş, bak ben sana beşyüzelli kuruş vereyim, sen Küçükpazara git, oralarda bir iki lahmacuna da zenne vardır. Bekâr odaları vardır. Nereden çatmışsın o lüks değnekçiye sen? Hiç İstanbulda bedava yaşamanın yolunu göstermemiş sana, yolmuş, hep yolmuş seni, haydi acıdım, beşyüz yetmişbeş vereyim, çil çil kuruşlar, beşyüzyetmişbeş tane, az para mı bu be? Bu elbise ne işe yarar, karın doyurur mu karın, onu söyle, hele bir çıkar yakından bakalım, hor kullanmışsın, buruştur-

muşsun, kirletmişsin, ağını lekelemişsin, eyvah ben fazla verdim galiba, bu kadar da etmezmiş be kardeşim, vazgeçtim ben bu işten, yüz kuruş veririm fazla veremem, sabah sabah bu kadar zarara girersek, akşama kadar biz ne oluruz be canım, o çıkında ne var? Eskiler mi? Onları da görelim, bak işe yarar bir şeyler var burada, halis yün mü bu? Doğru söyle, ben işten anlamaz adam değilim,

Anacığın mı ördü?

Peki, peki, bunlara da yüz kuruş veririm, istersen satarsın, hepsi ikiyüz kuruş eder. Donla dolaşamazsın, sana ikiyüz kuruşluk bir pantalon verelim. Bu zamanda ikiyüz kuruşluk pantalon kalmadı ya ben akşam akşam iyilik edeyim dedim işte, iyilik damarım tuttu işte, bak al, inceciktir, terletmez, yamaları birbirine uygundur, temiz iştir, sözüme güvenmiyor musun, çok ince bakmağa başladın, satmıyorum öyleyse kardeşim, sen iyilikten de anlamıyorsun. Haydi giy şunu bas git! Bütün gün seninle mi uğraşacağız, bak dışarıda kuyruk var, haydi yürü, etrafta görmiyeyim seni. Evet, evet, bit pazarıdır. Tahtakalenin gözüdür, her şey yarı fiatınadır, vatandaşa hizmet buradadır...

6

Vay gözüm, işte nihayet biri geldi, iki gündür iş yapamamıştım, ben çalışkan adamım, ondan da önce iyi yürekli adamım, çalışmadan duramıyorum... Yorgo, getir beye yarım şişe, biraz da çiroz getir, evet hesap benden, birazdan öderim, iş çıktı anlamıyor musun? Herifcağız yolcu işte görmüyor musun? Otur beyim, bir tane tellendir beyim ,belini doğrultamıyor musun? Ne taşıttılar beyim?

Kurşun mu?

Böyledir bu hergeleler, en son kurşun taşıtmağa başlarlar, senin semerin de yok be yavrum, tahta sandığın mı var, olur mu be canım, ah olur mu? İnsanın omuzu göçer, beli çöker, kaburgaları kalbine geçer... İnsanları öldürüyorlar. Göz göre göre öldürüyorlar... Gençken ben bunu çok söyledim kimse dinlemedi... İnsanları seviyorum dedikçe kötülük buldum, hapishanelerde çürüdüm... Şimdi insanları gene seviyorum, birer birer elime düşüyorlar, bana kötülük de yapamıyorlar, halleri kalmamış oluyor. Yorgoyla geçinip gidiyoruz, değil mi Yorgo? Benim limonluyu geciktirme Yorgo, bu gece çalışacağım diyorum hiç tınmıyorsun, sen de bir tuhaf oldun be, çatışacağız bak! Müşteriyi kaldırmama yardım bile etmiyorsun, bir omuz vermiyorsun... İşte insanlar böyledir, bana bir şey olsa, dur bakayım, bana bir şey olsa, hemen beni de götürüp satar mısın Yorgo? Neyse, a, sen hiç içmiyor musun be kardeşim, yapma kardeşim, bir iç, bak nasıl ısınacak için, şu çirozu çatalla. Bekâr odalarından mısın? Kaç kişisiniz orada, sayısız değil mi sayısız... Nereden düştün sen buraya, ne de temiz yüzün var,

Bolvadinden mi?
Bolvadini bilmem gitmek kısmet olmadı, buradan iyidir sanırım... Anan mı var orada? Ah, dönemedin değil mi?
Bu hallere düştükten sonra dönemez miydin?
Dönseydin be, dönseydin be, ne olurdu be? Ah bu gururları buncağızların, ah bu gururları... Memleketté toprağın yok muydu? Lâf olsun diye sordum işte, gelir miydin olsaydı!.. İstanbul'un taşı toprağı altın dediler de geldin değil mi? Altını batsın İstanbul'un... A, İstanbul'a lâf söyletmeyene de ilk defa rastlıyorum! Nesini seviyorsun be bu canavarın, söylesene,
Minareleri, güvercinleri, sabah ezanını, mezar taşlarını, takaları bir de vapur düdüklerini mi,
Vah Bolvadinlim, vah, vah gözüm vah, çek çek bir iki yudum daha, belki canlanırsın... Bu bana bu akşamki kuruşları kaybettirir ama, ziyanı yok be canım, ziyanı yok. Yorgo ekmek getir, fazla konuşma getir... Ye, ye, biraz da iç, belki canlanırsın. Bak ben kırk senedir içiyorum, içtikçe canlanıyorum, dikiliyorum. Sen de doğrult şu belini, sakat diye almıyacaklar yoksa. Zaten doktor söylenmeğe başladı, nereden buluyorsun bu beli bükükleri diye! Aman yavrum, dur, dur, daha düşme, şunu bitir öyle, şuncağızların bir yarım bile bitirmeden devrilmeleri içime dokunuyor. Ha şöyle, ha kalk, nerede çalışıyorsun anlat bana!
Cağaloğlunda mı?
Bir semercik buluvereydin be canım, daha iyi dayanırdın, bir kaç zaman uzardı ömürcağızın. İşe bak, hiç kimseye böyle acımadıydım, şu yandan bir tuzlama getirteyim içer misin, sıcak sıcak, ha? Sen karışma Yorgo, sermayeyi kediye yüklersem, yüklerim, bir çorba yüzelli kuruştur, bu fakire fakültede yirmibeşbin veriyorlar, hiç mi insaf yok sende be, hiç mi yok?
Bıktın mı bu kadavralarla uğraşmaktan?
Ayıp be, daha adam canlıyken bunu söylemek! Bu ne tafra be? Ödenmemiş borcumuz mu kaldı yani? Ne var yani? Söylesene!.. Sen ona bakma iki gözüm. Adın ne senin?
Soran olmadı mı şimdiye kadar?
Unuttun mu yoksa? Kızma be canım, adam adını unutmaz elbette,
Ali Dumrul, öyle mi?
Bir de deli dumrul varmış bir zamanlar! Askerlik yaptın mı?
Çavuş muydun? Hudutta çavuş muydun?
Vah canım, vah gözüm, iç, iç, hepsini iç, vatana faydalı olmak istersin değil mi? Vah çavuşum, şuraya bir imza at, şuraya, çavuş Ali Dumrul, tevellüt Bolvadin, bindokuzyüzkırkaltı... Nasıl aslan sütü iyi geldi değil mi? Kendine geldin biraz değil mi? Çavuş, çavuşum, işte düştü, Yorgo, bırak mızmızlığı gel bir omuz ver, Yorgo...

marksist düşüncenin problemleri

Bilimsel - teknik devrim son 3-4 yılda sosyalist ülkeler düşünürlerinin kitlesel çalışmayla işledikleri bir konudur. Sosyalist olmayan ülkelerdeki sosyalist düşünürlerin de bu konuda, sayısı pek az da olsa, çalışmalarına rastlanıyor.

Bilimsel - teknik devrim olgusu bilimsel bir buluşun gerçekleştirilmesinin —örneği, atomun parçalanmasının— kesin tarihiyle başlatılamaz. Ancak bir buluşlar dizisi ve bunların pratik kullanımlarının üretimde meydana getirdiği nitelik değişimleri yeni bir dönem olarak görülebilir. Bu değişimler etkiledikleri üretim tarzlarının yapısına göre yön kazandılar; kapitalist üretim tarzını ve toplum biçimini yeni tehlikelere sürüklerken sosyalizmi güçlendirdiler.

Objektiv bir oluşumun tahlili elbette onun olgunlaşmasından, belirtilerinin iyice görülmesinden sonra yapılabilir. Etkilerinin belirginleştiği son 20 yılı bilimsel—teknik devrimin başlangıç safhası olarak alırsak, daha söylenecek çok söz olacağı ortaya çıkar. Ancak bu devrim bilimde ve teknikte önceki devrimlere göre çok hızlı gelişmektedir. Önceki devrimlerin dönemleri yüzyıl ve yarım yüzyıl gibi zaman birimleriyle ölçülürken, bilimsel teknik devrimin dönemlerinin onyıllarla ölçülmesi gerekecektir.

Sorunun yeniliğini belgelemek için: XIV. uluslar arası felsefe kongresinde (Viyana 1968) bilimsel - teknik devrim ve onun sonuçları üzerinde hiçbir konuşma yapılmamış olması, XV. kongrede ise (Varna 1973- çok sayıda tebliğin konusu olması gösterilebilir. «Bilimsel - teknik devrim» deyimi onbir tebliğin başlığında yer alıyor. Bunların onu sosyalist dünya sistemindeki felsefecilere, biri de bir İtalyan felsefecisine aittir.

Burjuva ideologları, bilim - teknik - toplum - devrim bağlantılı kavramlarına ya parçalayıcı bir tavırla yaklaşıyorlar (bilimsel - teknik devrim deyimini kullanmazlar), ya bilimsel gelişimin sosyal önemini gerilere iterek «toplum için» yerine «bilimin kendi sorunları için yeniden bilim,» yani bilim için bilim tavrını alıyorlar («atom çağı», «teknolojik çağ» gibi kavramlardan kalkarlar), ya da sosyal çözüm aramaya kal-

kınca çözümsüzlükle karşılaşıyor, teknolojik ilerlemenin insanı ezdiğini savunuyor ve pesimizmde karar kılıyorlar: insan, kontrolunu kaybettiği canavar makineler yaratmıştır. Bunu kapitalizmin bir sonucu olarak değil de, insanın hem yapma hem de yıkma eğiliminin sonucu olarak görüyorlar. Onlara göre insanın yıkma eğilimi doğrultulamayacak kadar ağır basmıştır.

Burjuva düşünürlerinin bu yorumu yeni değildir; kökleri geçen yüzyılda, üretimi ve düzeni değiştiren gelişimlere karşı duydukları korkuda pesimizmdedir. Bilimi olumsuzlaştırmanın, bilimi insanın kendi yarattığı bir düşman olarak görmenin kökü de buradadır.

Burjuvazinin belini bükecek, düşüncesini karartacak ilk işareti Marx Kapital'de vermişti. Kapital'in birinci cildi üzerinde çalışırken Carl Klings'e mektubunda (4 Ekim 1864) şunu yazdı: «Burjuvaziye öyle bir teorik darbe indireceğimi umuyorum ki, bir daha altından kalkamayacak.»

Sosyalist dünya sistemi düşünürleri, yeni toplumsal sorunlar için yeni tezler ve çözümler getirirken burjuva düşünürleri —kıtlık ve enflâsyonun beraberliği gereği— düşünce kısırlığının zorlamasıyla bir kavram enflâsyonuna sürükleniyorlar ve üstelik bunu «insan düşüncesinin zenginliği», «bireyciliğin ve pluralizmin bereketliliği» gibi sahte bonolarla piyasaya sürüyorlar. Her burjuva düşünürün kendine göre bir terminolojisi olması bireyci beyinin zenginliğini değil, çürüyen içeriğini, karmakarışıklığını, tutarsızlığını, bilimsel gelişimden kopukluğunu, disiplinsizliğini gösterir.

Pesimizmden kurtulmaya çalışan bazı burjuva ideologları da bir «endüstri sonrası toplumu» aramaktalar. Bu toplum kapitalizmi aşan yeni bir kapitalist toplum olacak (patronun mülkiyeti azalırken işçinin mülkiyeti çoğalacak) ve ayrıca, sosyalizmin de kendini aşarak yeniden kapitalistleşmesiyle onu da içine alacak: en ünlü ütopyacılara taş çıkartacak teoriler.

Burjuva toplumunda burjuva hayallerine, aldatmacalarına karşı çıkanlar, gerçekleri görenler ve söyleyenler de var. Felsefeden bir örneği, Howard L. Parsons'un (ABD) «Bugün Amerikada Teknoloji ve İnsanlıktan Çıkma Krizi» başlıklı yazısını gelecek sayımızda yayımlayacağız. Bu sayımızda bilimsel - teknik devrime, felsefeyi içeren bir politik - ekonomik bakış yer alıyor. (U. N.)

KAPİTALİZMDE BİLİMSEL - TEKNİK İLERLEME VE SOSYAL SONUÇLARI

V. M. Kudrov

çev. Uluğ Nutku

—o—

Bilimin yeni devrimci niteliği • Üretken güçlerin gelişimi, üretimin yoğunlaşması ve ekonomik büyüme • Tekelci devlet kapitalizminde çoğalan uzun vadeli sosyal çelişkiler ve keskinleşen sınıf mücadelesi

—o—

1. Zamanımızın yeni bir gerçeği olan bilimsel - teknik devrimin ilkece önemini tüm kapsamıyla ilk kavrayanlar marksist teoricilerdir. Onun başlıca belirtilerini, kapitalizmle sosyalizmin tarihsel karşılaşmasındaki anahtar rolünü, kapitalist ve sosyalist ülkelerde temelden ayrı sonuçlarını belirlediler.

Bilimsel - teknik devrim objektiv, dünyayı kaplayan bir oluştur; bununla beraber, çeşitli ülkelerdeki etkisi ayrımlarla izlenebilir. Dünyanın gerek kapitalist gerek sosyalist bölümlerinde bilimsel - teknik devrimin en güçlü yükselişi endüstride gelişmiş ülkelerde oldu; ama oralarda da özde henüz başlangıç safhasındadır.

Günümüzdeki toplumsal gelişimde bilimsel - teknik devrim nitelikçe yeni bir etkeni ortaya koyar. Bilim ve öğrenimde ilerleme, teknikte, toplumun maddî teknik temelinde güçlü değişimler, üretken güçlerin önceki tüm gelişimiyle hazırlanan bilimsel - teknik devrimin ön sırasında yer alırlar. Relativite teorisi, atom fiziği, kvantlar mekaniği, polimer kimyası, sibernetik, moleküler biyoloji, enformasyon teorisi, otomasyon-, kvant-, kozmos teknikleri ve benzeri bilimsel keşifler ve icatlar bilimsel düşüncede, teknik ve teknolojik ilerlemede çok derin değişimlere yol açtılar.

Bilimsel - teknik devrimin yeni niteliği

2. İnsanlığın gelişim tarihinde bilimsel ve teknik devrimler olmuştur. F. Engels 18. yy. doğa bilimi devriminden konuşmuştu. V. İ. Lenin 19. yy. sonu ve 20. yy. başındaki doğa bilimi devrimini inceledi. Teknik devrimler

---

* **Institut für Internationale Politik und Wirtschaft (IPW) - Berichte/ Uluslararası Politika ve Ekonomi Enstitüsü — Raporlar (dergisi), Berlin, Şubat 1975, s. 2-7.**

de olmuştur. En büyüğü endüstri devrimi öncesinde ve süresince, 18. yy.'dan 19. yy.'a geçerken oldu. Endüstri devriminin sonucu yalnız kapitalist üretim ilişkilerinin yayılması değil, aynı zamanda hakimiyetinin kurulmasıdır.

Geçmişteki bilimsel ve teknik devrimlerin birbiriyle kaynaşmadığı, bütünlük göstermediği, zamandaş olmadığı, birbirinden ve üretimden oldukça çözük yol aldığı açıkca belirtilmelidir.

3. Bilimsel - teknik devrimin bugünkü gelişim basamağında sorulara son geçerlikte cevaplar henüz verilememekle beraber, zamanımızdaki bilimsel - teknik devrimin tarihte rastlanmayan nitelikçe yeni bir fenomen olduğu ileri sürülebilir. Bilimde, teknikte ve üretimde devrimler artık karmaşımlı bir yapıda kaynaşıyorlar. Araştırma ve gelişimde bir yenilikten kitle tüketimine giden yol alışılmamış ölçüde «sıkışık»tır.

Objektiv mantığı gereği bilimsel - teknik devrimin hedefi gelişmiş sosyalizm ve komünizmdir. Bu nedenle onun başlıca yönlerinin ve sosyal etkilerinin somut tahlili marksist ekonomicilerin özel ilgisini çeker, çünkü sosyal etkiler, ve toplumsal sistemin iç çelişkilerinin keskinleşmesinden doğan devrimci oluşumlar kapitalist ülkelerde birbirine örülüyor ve etkinleşime başlıyor.

Önemli bir dizi teknik buluş bir yana, günümüzde kapitalist sistem, çarpıcı belirtileri: ekonomik büyümenin yavaşlaması, yapı krizlerinin birikimi ve felâkete sürükleyen enflasyon olan bir dönemi yaşamaktadır. Yeni, etkisi uzun vâdeli nispetsizlikler ortaya çıkmıştır; bunlar ham maddelerin pahalılaşması ve ham madde sıkıntısıyla bağlantılıdır. Bu ve başka oluşumlar ve görünümler kapitalist ülkelerdeki emekçilerin sosyal durumunu gittikçe kötüleştirmektedir.

«Bilim - üretim» sistemi

4. Üretken güçlerin gelişiminin objektiv süreci, teknikte ve endüstride gelişmiş ülkelerde 1950'lerin ortasından beri bir «bilim - üretim» sisteminin kurulmaya başlanmasına yol açmıştır; bu sistemin temeli, bilim, teknik ve üretimin bir karmaşımda kaynaşması sentezidir. Dar anlamında, zamanımızdaki bilimsel - teknik devrimin ekonomik özü, bu bilim - teknik - üretim karmaşımının kurulmasıdır. Böylece işin sermayesi, teknik cihazın kalitesi ve kişi başına üretim hacmı yanısıra düşünce potansiyeli, toplumun en önemli zenginlik kaynağı ve ekonomik gelişim ortamının ön sıradaki yapı unsuru olmuştur. Bu potansiyel, düşünce yapımcılarının yaratıcı başarılarında anlatımını bulur ve toplumsal üretime giren kısmıyla doğrudan doğruya üretken iş olur.

«Bilim - üretim» sisteminde bilim, tekniğin gelişimine güçlü bir itilim sağlamakla ve maddî üretime bir çeşit cephe hücumuna geçmekle kalmaz, üretimin değişen ve büyüyen ihtiyaçlarını karşılarken kendisi

de onun güçlü etkisinde kalır. Bu yüzden büyük kapitalist firmalar kendi araştırma merkezlerini ve laboratuarlarını kuruyorlar. Yüksek okullar, üniversiteler ve büyük laboratuarlar da endüstriye yeni, çekici güç katıyorlar.

Bilimin İtme Gücü

5. «Bilim - üretim» sisteminde bilim, sürekli işleyen bir düşünce jeneratörü rolünü oynar. Bu nitelikçe yeni bir gelişimdir. Bilim ve diğer uğraşı alanları bilgiyi oluşturur, biriktirir teknik ve üretim bilimin etkisi altında kalır ve onların yeni ihtiyaçları bilimin kendisindeki geniş kapsamlı ve devrimci değişimlerin temeli olur.

Bilimsel - teknik devrim, bilimin gelişiminin teknikten önce, belirgin ve amaca yönelik olmasına yol açmıştır; bilim, sonraki teknik hareketin yolunu seçmekle kalmıyor, onun ilerlemesini pratikte belirliyor; o halde, toplumun gelişiminde bilimin yeni ekonomik rolünden, dolaysız bir üretken güce dönüşümünden sözedilmelidir. Bu demektir ki, yüzyılın sonuna kadar ki perspektivde, bilimsel araştırma alanının bütün diğer alanlar üzerinde durmadan artan etkisi, dünya gelişiminin belirleyici bir unsuru olacaktır.

Dünya çapında gelişimin objektiv yönelimleri şu çıkarıma varıyor: öğrenimin yeni bir ekonomik işlevi doğmuştur; bu işlevin maddî üretimin geleneksel dallarına etkisi son onyıllarda tüm ülkelerde açıkça güçlenmiştir. Endüstride gelişmiş ülkelerde orta öğretim derecesi, iş bulmak için gittikçe daha asgarî bir şart olacaktır. Genel öğrenim ve meslek eğitimi yüksek bir seviyeye çıkmadan karmaşık otomatların kullanılması ve teknolojik oluşumların yönetimi imkânsızdır. Meslek eğitimi kalifiye işin sürekli artışını, politik ekonominin tüm dallarında işgücünün sürekli eğitilmesini şart koşar. Bugün filizlenen bu yönelim gelecekte güçlenecek, üretimin ve toplumun «aydınlanması» yavaşlamayacaktır. Bugün ekonomik büyümenin perspektivleri ile düşünsel eylemin dalları olan bilime ve öğrenime işlevce ait bilginin, tecrübenin ve becerikliliğin birikimleri, gelişimi ve pratik kullanımı heryerde birbirine bağlanmaktadır.

Üretken güçlerin niteliksel gelişimi

6. Bilimsel - teknik devrimin ikinci önemli belirtisi, üretken güçlerin tüm unsurlarındaki nitelik değişimleridir. Bu değişimler şimdiden (ve geleceğe bakışta daha güçlü olarak) imalât dallarına düşen payı arttırmaya; daha kesin deyişle, ham madde işlenmesinin en yükseğindeki dallara ve «bilimin yoğunlaşması ürünleri» denen şeylerin üretimine yönelir.

Bilimsel - teknik devrim herşeyden önce üretken güçlerin yeni bir durumunu, işin kendisinin ve insanla makine arasındaki ilişkinin yeni bir

özelliğini ortaya koyar. Teknik üretim temelinin devrimsel değişimi için birinci sırada gelen etkeni K. Marx iş makinesi yahut alet makinesi diye adlandırmıştı. «Makinelerin bu kısmı, alet makinesi 18. yy. endüstri devriminin başladığı kısımdır.» * O yıllarda makine insan elini azat etti ve onun yerine geçti. Makine bedenin imkânlarını olağanüstü ilerletti ve hem yeni teknik araçlar sayesinde doğanın zenginliklerini ve güçlerini insanın kendisine maletmesini hem de iş örgütlenmesinin yeni toplumsal biçimlerini mümkün kıldı.

İşin karakterini değiştiren teknik değişimlerin tahlilinde Marx'ın metodu uygulanınca, günümüzdeki bilimsel - teknik devrim şartlarında makinelerden gittikçe daha çok yararlanılacağı gerçeği tespit edilir. Makine, insanın hem beden yorgunluğunu hem de karmaşık mantık ödevlerini yerine getirmede sinirsel ve düşünsel eylemin bir kısmını kendi üzerine alıyor. İnsan, enformasyonların hesaplanması, sınıflanması ve kaydedilmesi için gereken mantıksal, tekrarlanan ödevlerden gittikçe kurtuluyor. İnsan beyninin öğrenme yetisi, hafızası, ayırma yeteneği vbg. özellikleri makineye devrediliyor. İnsan, üretim programını, kalite kontrolunu (bu sibernetik makineye devredilebilir), geleceğin teknik programını yapmaya kendini daha yoğunca verebilir. Bu makinelerın yapımıyla üretim objektiv bir temele oturtulur ve sübjektiv etkenlere daha az bağımlı olur. Bütün bunlar düşüncenin doğal güçlere karşı yeni. önemli bir zaferi demektir ve «insan-makine» sisteminde özde değişimlere yol açar.

Günümüzde ABD imalât endüstrisinde otomasyon için yapılan harcamalar, yeni makine ve cihazların yapımına ayrılan sermayenin yaklaşık yüzde 35'i, Fransada yüzde 23 üdür. Elektronik tekniğin ve teknojinin gelişiminde 1950 ler ve '60 larda üç computer nesli gelip geçmiştir; önümüzdeki yıllarda dördüncü neslin seri yapımı başlayacaktır.

7. Üretken güçlerin değişimleri yalnız iş aletlerinde değil, teknolojide, malzeme işlenmesi metodlarında da olur; mekanik olmayan aletler makinelerin yerine geçer. Maden doğrama teknolojisinden pres teknolojisine, genel mekanik teknolojisinden elektromekanik ve elektrofizik teknolojiye geçiş gerçekleşir. İş neslelerinin işlenmesinde önemli artanlar: plastik şekillendirme ve hassas döküm, çekirdek bölünmesinin reaksiyonları yahut çekirdek füzyonu, ısı patlamaları, mikro ışınlar, çubuk elektrodun deşarjı, yüksek frekans akımları, Laesar ışınları vbg.

Enerji krizinin ağır basan sonuçlarına rağmen gelişmiş kapitalist ülkelerde gelecekte enerji yoğunlaşmasına dayanan üretimde bir artış beklenebilir. Eğer elektrik enerjisinin sadece endüstride (özellikle teknolojik amaçlarla) uygulanmasının yoğunluğu değil de, kır ekonomisinde, ev idaresinde, belediye işlerinde, inşaatta, nakliyede yoğunlaşması da hesa-

---

* Marx / Engels, Werke, cilt 23, Berlin 1969, s. 393 / Kapital — I, 1, 4, 13, 1: Makinelerin Gelişimi — (çev.)

ba katılırsa, elektrik enerjisinde artış ve ekonominin elektrikleştirilmesindeki ilerleme yetersiz kalır.

8. Üretken güçlerin maddî unsurlarının değişimleri, en önemli üretken gücün, üretimin sübjektiv faktörünün —iş gücünün— dönüşümü ile beraber olur. Kalifiye işin ve işçinin verimliliğinin seviyesi çok hızlı bir tempoyla yükselir, iş daha karmaşık ve etkin olur; iş gücünün yeniden üretiminin masrafları artar. Bunun yanısıra emekçilerin ihtiyaçları daha hızlı artar; durumlarının bilincine varmaları ve kapitalist sömürüye karşı hoşnutsuzlukları büyür.

Üretimin yoğunlaşması ve ekonomik büyüme

9. Bugünkü kapitalizmin şartları altındaki üretken güçlerin objektiv bir gelişim biçimi, üretim kaynaklarının yoğun kullanılmasıdır. Üretimin yoğunlaşması (entansivleşmesi) etkenler sisteminde bir etken olarak görülebilir; bu, toplumsal üretimde verim artışını etkiler: verimin artışı hedef alınınca, yoğunlaşma bunun bir aracı, bir yolu olur. Verimlilik artışına yaygın gelişim yoluyla da ulaşılabilir; ama etki uzun süreli olmadığından tarihsel bakımdan sınırlıdır; çünkü kaynakların kısa yahut uzun sürede tükenmesi bir kural geçerliğindedir. Yoğunluğun çeşitli ülkelerde «olgunlaşma»sının farklılığına ve değişik vadelerde gerçekleşmesine rağmen, yoğunlaşmaya geçişten kaçınılamaz.

Yaygın (ekstansiv) ve yoğun (entansiv) yönelimler somut gerçeklikte hep içiçedirler; çünkü ekonomik gelişim tüm kaynakların —iş gücü, ham malzeme ve ana sermaye— hem daha iyi kullanımıyla hem de genişlemesiyle gerçekleşir. Bunun sonucunda üretimde hem canlı hem de nesneleşen işten hem yaygınca hem de yoğunca yararlanılır.

Çeşitli ülkelerde yoğunluk derecesi ve onun somut görünüş biçimleri kaynakların canlı ve nesneleşmiş işle birleşimine ve bütün bu üretim etkenlerinin kullanımına bağlıdır. Günümüzdeki bilimsel - teknik devrim nesneleşmiş işin rolünü hem tüm maliyet masraflarında hem de ekonomik gelişimde daha önemli kılıyor. Bu nedenle, nesneleşen işin daha iyi kullanımı sorunu özellikle günceldir.

10. Ekonomik büyüme temposu sorunu üretimin yoğunlaşmasıyla ilkece yeni bir tarzda ortaya çıkıyor. Üretimin büyüme temposu ve teknik ilerleme temposu eşanlamlı değildirler. Üretimin nispeten yavaş bir büyüme temposunda hızla gerçekleştirilen yeni bir buluş ve araçların nitelikçe mükemmelleştirilmesi, yeni teknolojik oluşumlara ve yeni bir teknik esasa geçişle sonuçlanabilir aslında bu, teknik ilerlemenin son belirlenimidir.

Üretimde nitelik değişimleri, nicelik değişimlerinden farklı olarak, öncelikle bilim ve öğrenimde gelişimle olur, yani toplumun yaratıcı potasiyeli tarafından belirlenir. Üretimin örgütlenmesi ve yönetimi etkeni, niteliksel değişimlerde daha çok önem kazanıyor.

Üretimin niceliksel gelişimi ise herşeyden önce, aynı teknik üretim

ortamındaki yatırımların kapsamı, ham malzeme ve iş gücü kullanımının düzenlenmesi tarafından belirlenir. Nicelik büyümesi amaç edinilirse, onun için kullanılan kaynaklardan genellikle optimal verim elde edilmez.

Tekelci devlet kapitalizmi sistemi, üretimin gelişim hızının teşvikinden bilimsel - teknik ilerlemenin hızının teşvikine geçiyor. Birikimin ve yatırımın artmasından çok onların yapılarının mükemmelleştirilmesi ve makinelerin üretkenliğinin artması, işgüçlerinin ilâvelerle genişletilmesinden çok niteliğin yükselmesi, maddî ve manevî teşvikin artması yeni yönelimin belirtilerinin iki yanıdır. Fakat kapitalist ekonomi sistemi şartlarında bu pratik tüm etkinlikte değildir ve olamaz.

Bilimsel - teknik devrim sosyal devrimle aynı olmamakla beraber, üretken güçlerin gelişiminde günümüzdeki devrimle toplumun komünist şekillendirilmesi arasında içten derin bir bağ vardır. Kendi başına bilimsel - teknik devrim, kapitalist üretim ilişkilerinin karakterinde hiçbir değişiklik yapmaz.

Bilimsel - teknik devrimin sosyal oluşumu

11. Bilimsel - teknik ilerleme yalnız teknik - ekonomik değil, aynı zamanda sosyal bir oluşumdur. Bugünkü kapitalizm şartlarında bu oluşum herşeyden önce onun çelişkilerinin keskinleşmesine bağlıdır. Bilim, teknik ve üretimdeki önemli başarıları bir yana, burjuva toplumunun ilân ettiği ideallerin hayalî ve iç çelişkilerinin çözümsüz olduğunu kapitalist ülkelerin gerçek hayatı kanıtlıyor. Burjuva bilimcilerin ve ideologların kendileri de bunu kabul etmek zorunda kalıyorlar. Tanınmış Fransız sosyoloğu Raimond Aron şöyle yazıyor: «Etrafımda gözlediğim ve kendim de duyduğum pesimizmin derin sebepleri zamanımızın başlıca projelerinin çelişkilerinde yatar... Üretimin büyümesi sosyal sorunları bir sihirli değnek gibi çözmez... Hem yaratmaya hem de yıkmaya eğilimli olan insanın gücünü ne için kullanacağını kimse bilmiyor.» *

Sosyal bozuklukların artışı, işsizlik, yoksullaştırılan halkın büyük bir kısmı, suç işleme, okumaz yazmazlık, tıbbî tedavinin yüksek fiyatları, ruh hastalıklarının çoğalması, lokavtlar, bir sürü uğraşın ve mesleğin miadını doldurması bu sözlere dahildir.

Bilimsel teknik devrimin kapitalizmde emekçilerin maddî durumu üzerindeki etkisi çelişik bir karakter taşır. Kapitalizm **bir yandan** emekçilerin sınıf mücadelesi sayesinde bürüt ücretin belli ölçüde arttırılması önemli ön şartını yerine getiriyor: bireysel tüketimde yapı değişimleri için —elektrikli ev eşyalarının, otoların, radyo ve televizyonların, pikapların, mutbak eşyalarının, sentetik elbise ve ayakkapların, türlü hizmet araçlarının arzedilişinde mal çeşitlerinin çoğalması için— emekçi ücretinin artışı objektiv bir şarttır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin halkları, üretken güç-

* **R. Aron, «Les desillusions du progrès. Essai sur la dialetique de la modernise», Paris 1969. s. 7, 23.**

lerin ilerlemesi sayesinde daha önce erişilmez diye düşünülen birçok malı satın alma imkânını bulmaktadır.

Buna dayanarak burjuva propagandası emekçi kitlelerin bilincini bir küçük burjuva tüketim kültürü yönünde el çabukluğuna getirmeye (manipulasyon çalışmaktadır. Tüketim malları reklâmlarıyla alıcıyı uzun uzun ömürlü ürünlere çekerek onun dikkatini çözülmemiş sosyal ve politik sorunlardan, sömürüye karşı gelmekten ve proletarya ile burjuvazi arasında büyüyen sosyal farklardan saptırmayı, yeni bir televizyon yahut otomobil satın alma zevkinden yararlanarak işçi sınıfının devrimci bilincini geriletmeyi tasarlamaktadır. Bu tasarıların tümünün pratikte başarısızlığa uğradığı bilinen bir gerçektir.

Ama **diğer yandan** kapitalist endüstri ülkelerinde emekçilerin maddî ve sosyal durumlarının birçok bakımdan kötüleşmesine bilimsel - teknik devrim kaçınılmazcasına eşlik eder. Herşeyden önce bu, kapitalist sömürünün keskinleşmesinde ve biçimlerinin değişmesinde kendisini gösterir. Burjuva ekonomicileri ve sosyologları, bilimsel - teknik devrimin ağır işçiliğin azalması gibi sonuçlarının altını çizme eğilimindeler. Ama bilimsel tahlil, kapitalizm şartlarında üretimin otomatlaştırılmasının, emekçilerin sinir ve düşünce enerjisinin sarfiyatındaki artışa eşlik ettiğini gösteriyor. Gerçekte, bir çeşit yorgunluğun yerini başka bir çeşit yorgunluk alıyor. Otomatlaştırma sadece işçinin bir makine parçası olmaya dönüşümünü hızlandırıyor.

Ayrıca bilimsel - teknik devrim işsizliğin artışına sebep oluyor ve emekçilerin yaşama şartlarını aktiv mücadeleyle savunmalarını gerektiriyor. ABD'de sendikal basının verilerine göre yılda 2 milyon işyeri üretiminin otomatlaştırılmasının kurbanı olmaktadır. Diğer dallarda yeni işyerlerinin açılması, emekçilerin durumu üzerindeki bu olumsuz etkiyi yeterince telâfi etmiyor. Bu nedenle mevcut işsizler ordusu ABD'de 5 milyonu aşmıştır, İtalya'da 1 milyona yaklaşmıştır, Britanya, Fransa ve Japonya'nın herbirinde yarım milyonu aşmıştır.

Emekçilerin sosyal tatminsizliği, politik ve ekonomik hakları için sınıf mücadelesi keskinleşmektedir. Emekçilerin günümüzdeki taleplerinin özelliği ihtiyaçlarının ve bilinçlerinin yükselen seviyesini yansıtmaktadır. Kitle protestoları genellikle üretim alanında, atelyelerde, fabrikalarda, maden ocaklarında olmaktadır. Tek tek işletmelerdeki grevler sık sık genel grevlere, bunlar da ülkelerde tüm hayatı durduran ulusal genel grevlere dönüşmektedir.

Günümüzdeki kapitalizmin çelişkilerinin önemli bir kısmı ekonominin askerileştirilmesine bağlıdır. ABD Başkanının ekonomik raporuna göre bilimsel araştırmalara ayrılan devlet tahsisatının yaklaşık yüzde 80'i askerî amaçlar ve uzay uçuşu için harcanmıştır. Militarizmin üretken güçlerin gelişimini bozduğu ve sınırlandırdığı bugün apaçık bir gerçektir. Tanınmış Amerikalı ekonomici Kenneth Boulding, bir heyulâ askeri - endüs-

tri karmaşımının çekirdeği olan Pentagon'un, halkın kişisel tüketim fonunun yüzde 15'ini kestiğini ve ABD'nin ekonomik büyümesini yüzde 2 küçülttüğünü hesapladı. Bu nedenlerle, gelişmiş kapitalist ülkelerde askerî harcamaların az bir kısmının bile ekonomide ve üretimde daha fazla büyüme gerektirdiğinin hesaba vurulması rastgele değildir.

Artan çelişkiler, keskinleşen sınıf mücadelesi

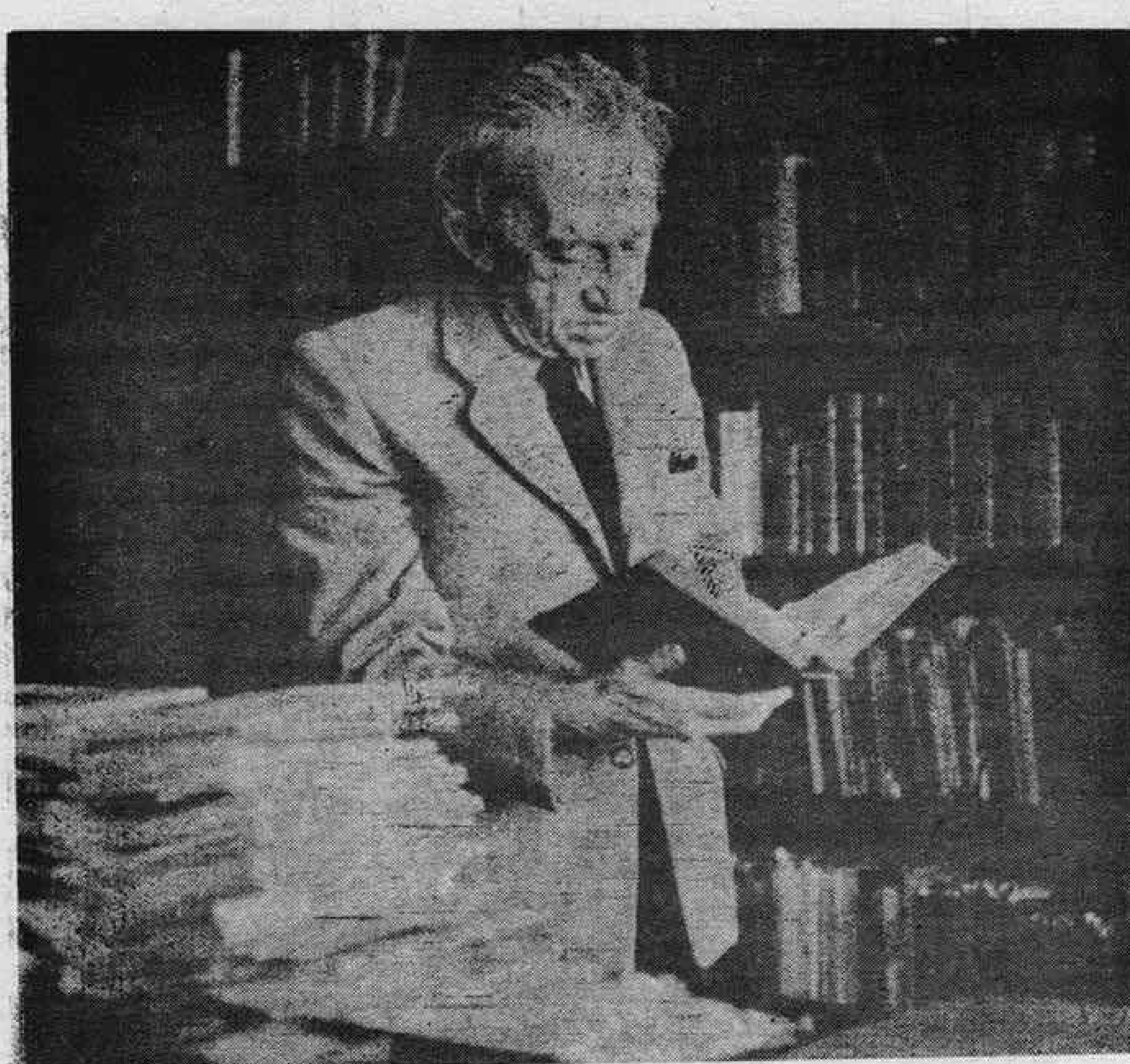
12. Bilimsel - teknik devrim, gelişmiş kapitalist ülkelerde iş gücünün özünde ve yapısında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu durum, sınıfsal güçlerin ilişkisini ve sınıf mücadelesinin gelişimini zorunlukla etkilemiştir. Artı değer üretimine katılanlar, modern makinelerin hizmet personelinden ibaret değil; kol işçilerinin yanısıra proje çizicileri, ressamlar, programcılar, teknikerler, laborantlar, mühendisler ve bilimciler var.

Meslek öğreniminin «manevi yıpranma» vadesi dolmaktadır. Uzmanların hesaplarına göre yakın gelecekte ancak on yıl dayanacaktır. Mekanik kanıksanmış işlevlere bağlı mesleklerin yerini karmaşımlı ve kalifiye iş gerektiren yaratıcı meslekler almaktadır. Bu nedenle iş gücünün, üretken güçlerin bir unsuru olarak önemsiz bir rol oynadığı ileri sürülemez. Tersi doğrudur.

13. Bilimsel - teknik devrimin gelişiminde çoğalan çelişkiler özellikle ekolojik sorunların keskinleşmesinde anlatımlarını buluyorlar. ABD hükûmet yetkililerinin verilerine göre çevre korunması sorununun çözümüne 200 milyar dolar yatırım gerekiyor. Ama gerçekte çevre korunması için ayrılan meblâğ yetersizdir; örneği, ABD endüstrisinde bu miktar 1972 yılında ancak 5 milyar doları bulmuştur.

Önemli, uzun vadede etkili ve sürekli keskinleşen bir çelişki de kapitalist ülkelerin —özellikle endüstri ülkelerinin ve gelişen ülkelerin— ekonomik ile bilimsel - teknik gelişimlerindeki eşitsizliktir. Ekonomide gelişmiş ülkelerde de çelişki keskinleşmektedir. ABD ve Japonya tekelleri Batı Avrupa ülkelerinin pazarlarına giriyor. ABD ile diğer kapitalist ülkeler arasında henüz önemli bir «teknolojik gedik» vardır. Batı Avrupa ülkeleri bu gediği kapatmak için çabalıyorlar. Gelecekte, bilimsel teknik ilerlemenin en yeni başarılarına sahip çıkmak için emperyalistler arası çekişme kuşkusuz artacaktır.

Bilimsel - teknik devrim kapitalizmin yeni bir «endüstri sonrası» toplumuna dönüşmesine yol açmaz; tersine, kapitalizmin temel çelişkilerinin keskinleşmesine yol açar. Günümüzde Marx'ın, teknik ilerlemenin toplumsal ilişkilere devrimci etkisi düşüncesi baştan sona haklı çıkmıştır. Bilimsel - teknik devrim kapitalizmin yenileştirilmesini gerektirmiyor; tarihte fazla yaşamış bir toplum sistemi olarak kaldırılmasını gerektiriyor.

GYÖRGY LUKACS

Tarihî Roman

Lukacs çağımızın en önemli marksist düşünce, eleştiri ve estetik ustalarından biridir. Daha on yaşındayken **Homeros**'u bütünüyle okuyan Lukacs, seksenaltı yaşında öldüğünde arkasında on bin sayfalık düşünce hazinesi bırakarak gitmiştir. Yüzyılımızın önemli yazar, düşünür ve sanat teorisyenleri üzerinde (**Thomas Mann, Lucien Goldmann** ve **Walter Benjamin** gibi) büyük etkisi olmuştur. Marksist düşüncenin 18. yüzyıl maddeci düşüncesi ve **Kant** felsefesi ile olan ilişkilerine yeni boyutlar getirmiş ve bu düşünceye, özellikle bütünsellik (**Totalitat**), şeyleşme (**Verdinglichung**) ve sınıf - bilinci (**Klassenbewusstein**) kavramları üzerinde durarak önemli katkılarda bulunmuştur. Sanat ve edebiyat eleştirisini bilimsel temellerine oturtan Lukacs, onun gereksiz bir unsur ya da lüks olmadığını fakat insanların hayatlarını şekillendirmede temel ve döğüşken bir güç olduğunu ortaya koymuştur. Estetik'e yaptığı önemli katkılardan ötürü «estetiğin Marks'ı» adına lâyık görülmüştür.

*
* *

1885'te Budapeşte'de doğan Lukacs zengin bir yahudi ailesinden gelmedir. İlk yazılarını 1903'te yayınlamaya başlar. 1905'te onu Thalia tiyatrosu kurucularından biri olarak görürüz. 1906'da Budapeşte Üniversitesi'nden doktorasını alır. 1908'de «Modern Drama'nın Gelişimi» adlı iki ciltlik eseriyle ödül kazanır. 1911'de **Die Seele und die Formen** — Ruh ve Biçimler'in almancası yayınlanır. Bu eser onu eleştirmen olarak düşünce dünyasına sokar, ve zamanın yazarları üzerinde etkisini hemen gösterir (Thomas Mann'ın Venedik'te Ölüm'ü gibi). 1910'da Berlin'e gider. Orada filozof, sosyolog ve edebiyat eleştirmeni **G. Simmel**'in seminerlerine devam eder. 1912'de-

Heidelberg'de yerleşir ve **Max Weber** ile tanışır. Aynı zamanda zamanın gözde yeni - Kantçı filozoflarının, **Rickert** ve **Windelband**'ın seminerlerine devam eder. Bu dönemde Alman düşüncesinde anti - materyalist, irrasyonalist ve mistik akımlar kol gezmektedir. Dönemin yeni - Kantçıları ise iki temel cepheye ayrılmıştır: Bir grup, Marburg filozofları (Cohen, R. Stammler) Kant'ın anti-metafizik eğilimine sarılmış ve **felsefeyi** mantık ve bilgi teorisi ile sınırlamaya teşebbüs edip, felsefenin fonksiyonunun sadece özel bilimlere bir rasyonel sağlamak olduğunda ısrar etmektedir. Diğer grup, Heidelberg filozofları (Rickert ve Windelband) pozitivizme karşı çıkarak, saf ve pratik akıl arasındaki Kantçı ayırımı insan bilimlerinin otonomisini kurmak için kullanmaktadır. (Bunlar çabalarını özellikle tarih üzerine yoğunlaştırmışlar ve bunu yaparken idealist filozof, hayat - felsefesi (**Lebensphilosophie**) düşüncesinin kurucusu **Dilthey**'den büyük ölçüde yararlanmışlardır.) Lukacs o dönemde Heidelberg filozofları ve Dilthey'e yakınlık duyar. Lukacs'ın başlangıç düşüncesine idealizm hâkimdir. Düşüncesi sonradan şöyle bir gelişim gösterir: Pozitivizmi altetmek amacı ile yeni - Kantçı subjektiv idealizmden Dilthey'in hayat - felsefesi aracılığı ile Hegelci objektiv idealizme geçiş. Lukacs'da Hegelcilik bu aşamada canlanır: Pozitivizm ve subjektiv idealizm birbirinin mezarını kazarken Hegel Lukacs için tek kurtarıcı düşünür olarak ortaya çıkıyordu. Çünkü onun felsefesi hem idealizmin aşırı subjektivliği ve irrasyonalizmine karşı objektiv ve rasyoneli hem de pozitivizmin şeyleştirici eğilimine karşı insanî olanı temsil ediyordu. Lukacs bu konuların bütününü, I. Dünya Savaşının başlangıcında yazmaya başladığı **Die Theorie des Romans** (1920) — Roman Teorisi'nde açıklıkla tartışır. Bu eser onun başlangıç gelişmesinin son halkasıdır.

*
* *

Savaşın 1914'te patlak vermesi Lukacs'a bir şok etkisi yapar: Kendi çevresindeki kültürlü seçkinler (élite) hemen şövenizme kayar. Siyasetle ilgili görünmeyen düşünür ve şairlerin ideolojisi pratikte tutucu ve milliyetçi bir tavıra dönüşür. Lukacs bu sempatilerin hiç birini paylaşamaz...

*
* *

Lukacs'ın marksizme geçişi kolay olmamıştır. Daha okul sıralarında iken Marks'ı okuduğu ve onun ekonomi ve sosyolojiye yaptığı katkılardan etkilendiği halde, bu başlangıç döneminde Marks'ın etkisi o kadar belirgin değildir. Lukacs'ın

savaş sırasında Marks'a yeniden ilgisi **Hegel**'i keşfinden sonra olur. Çağdaş marksizm ile ilk teması İkinci Enternasyonal'in düşünürleri ve **Rosa Luxemburg**'un eserleri (Spartaküs dönemi öncesi) ile olur. Bu dönemde aynı zamanda değişik sol - sosyalist sendikacılık akımları ile ilişki kurar. Lukacs marksizme İkinci Enternasyonal aracılığından çok (Ona göre İkinci Ent. felsefede pozitivist determinizmi, pratikte opportünizmin yuvasıdır) idealizm ve sendikalizm'den gelmiştir. Bu da onun devrimci süreç konusunda 'bilinç'e verdiği önemli rolü kendiliğinden açıklamaktadır.

*
* *

Lukacs 1917'de Budapeşte'ye yerleşir. 1918'de Avusturya - Macar İmparatorluğunun çöküşünden sonra Bela Kun tarafından kurulan Macar Komünist Partisine katılır. 1919'da Bela Kun hükümetinin Kültür Bakanlığına getirilir. 1918 - 22 arası birçok makale ve eleştiri yazar. Bu dönemden itibaren başlattığı kaba marksizme, bilimsel determinizme, ekonomik kaderciliğe karşı sürdürdüğü eleştiriler Lukacs'ın teorik katkısının temelini oluşturur. Bu eleştirilerde geliştirdiği düşünceler 1923'de **Geschicte und Klassenbewusstein** — Tarih ve Sınıf - Bilinci'nde en yüksek noktasına varır. Kitap büyük yankı yaratır. Gerek lehte gerek aleyhte büyük eleştirilere hedef olur. 1924'den sonra Lukacs'ın düşüncesi yeni bir aşamaya varır. **Buharin**, **Hess** ve **Lassalle** üzerine önemli eleştiriler yazar. Teorik büyümesi yanında siyasal arenada da giderek yükselir. 1928'de Blum tezlerini (Blum, Lukacs'ın partideki adıdır) geliştirir. Parti kongresinde uzun tartışmalar sonucu bu tezler reddedilir. Lukacs bundan sonra aktif politikayı bırakır (1956 yılında kısa bir süre **Nagy** hükümeti Kültür Bakanlığı dışında). Bundan sonraki faaliyetlerini büyük ölçüde felsefe, edebi eleştiri ve estetik'e yöneltir ve sıra ile şu eserleri verir:

Mein Weg zu Marx (1933) — Marks'a Varışım.
Der russische Realismus in der Weltliteratur (1935 - 39) — Avrupa Gerçekçiliği Üzerine İncelemeler.
Der Historische Roman (1937) — Tarihi Roman.
Goethe und Seine Zeit (1947) — Goethe ve Çağı.
Essays über Realismus (1948) — Gerçekçilik üzerine Denemeler.
Der junge Hegel (1948) — Genç Hegel.
Thomass Mann (1949)
Balzac (1951)
Deutsche Realisten des 19. jahrhunderts (1952) — 19. Yüzyıl Alman Gerçekçileri.
Die Zerstörung der Vernunft (1954) — Aklın Çöküşü.

Beiträge zur Geschichte der Ästhetik (1953) — Estetik Tarihine Katkılar.
Zur Gegenwartsbedentung des kritischen Realismus (1918) — Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı. (Bu eser Sayın Cevdet Çapan tarafından 1969 yılında Türkçeye kazandırılmıştır, Payel Y. İst.)
Schriften zur Literatursoziologie (1961) — Edebiyat Sosyolojisi Üzerine Yazılar. — Haz: Peter Ludz, Berlin.
Die Eigenart des Ästhetischen (1963) — Estetik'in Özellikleri.
Schriften zur Ideologie und Politik (1967) — İdeoloji ve Politika üzerine Yazılar. - Haz: Peter Ludz, Berlin.
Soljenitzin (1970).

* * *

Aşağıda bir bölümünün çevirisi sunulan **Tarihî Roman** için Lukacs şöyle der: «Bu denemem marksist estetiğe ve tarihin maddeci kavranışına bir ilk katkıdır... Bu eser, tarihî romanın doğuşunda, gelişme, yükselme ve düşüşünde nasıl kaçınılmaz bir biçimde modern zamanların sosyal değişikliklerini takip ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır.»

Tarihî Roman kitabının bütünü şu bölümlerden oluşur: 1- Tarihî Roman'ın Klasik Biçimi, 2- Tarihî Roman ve Tarihî Dram 3- Tarihî Roman ve Burjuva Gerçekçiliğinin Krizi, 4- Demokratik Humanizmin Tarihi Romanı. (S.Y.)

1848 devriminden sonra Tarih Anlayışında meydana gelen değişiklikler

çev. Ali İhsan **G. Lukacs**

Burada biz tarihin bilim olarak kendi iç meselesi, akademiklerin yöntem üzerine tartışmaları ile değil fakat tarihin yığınsal deneyi, burjuva toplumunun en geniş çevrelerinde paylaşılan deneylerle ilgileniyoruz. Öyleki bunlar arasında tarih bilimi ile hiç ilgili olmayanlar ya da bu bilimde yer almış olan değişiklikliğin farkında olmayanlar bile bulunabilir. Aynı şekilde, tarihin daha bilinçli bir anlam kazanması, tarih biliminde bir Thierry'yi, felsefede bir Hegel'i ortaya çıkarmış olan hayatın tarihi bağlarını bilmelerine gerek olmaksızın geniş kitlelerin fikirlerini ve deneylerini etkilemiştir.

Bu ilişkinin niteliği özellikle belirtilmelidir, böylece de tarihî romanı yazarları arasında tarih anlayışının değişmesinden söz ettiğimiz zaman, bunların yazılarının tarih bilimindeki değişiklikten doğrudan doğruya etkilendiklerini kastettiğimiz anlaşılmamalıdır. Şüphesiz bu çeşit etkiler olduğunu bulabiliriz. Örneğin Flaubert sadece Taine, Renan, vb... tarihçileri çalışmalarından dolayı değil, onları kişisel olarak ta çok iyi tanıyordu. Jakob Burckhardt'ın Conrad Ferdinand Meyer üstüne olan etkisi çok iyi bilinmektedir. Nietzsche'nin tarih anlayışının yazarlar üstündeki dolayımsız etkisini daha da ileri götürmek mümkündür. Bununla beraber burada önemli olan, filolojik olarak gösterilebilir etki değil de, daha çok tarih'te ve edebiyat'ta benzer (analojik) konular ve tarih bilinci kavramları ortaya koyan gerçeğe karşı tepkilerin ortak karakteridir. Bu tepkiler, orta sınıfın bütün politik ve entellektüel yaşamında yer alan değişikliklerde köklerini bulmaktadır. Eğer tarihçiler ve filozoflar birey olarak bu konularda sözü edilebilir bir etkiye sahip olmuşlarsa, bu etki asıl neden değil, aksine toplumsal - tarihî gelişmenin ortaya koyduğu okuyucular ve yazarlar arasındaki yeni ideolojik eğilimlerin bir sonucudur. Eğer öyleyse aşağıda bir kısım tarihe yeni bakış getiren önder ideologları sıralayacağız. Onları en etken edebi tarzda formule ettiklerinden dolayı genel toplumsal akımların temsilcileri olarak kabul ediyoruz.

Bununla beraber giriş mahiyetinde bir söz daha söylemek gerekmektedir. 1848 öncesi döneminde burjuvazi aynı zamanda toplumsal gelişmenin ideolojik önderi idi. Gelişmenin yeni tarihi savunucusu, bu dönemde yer alan ideolojik gelişmenin yönlendirilmesinde önayak olmuştu. Proletaryanın tarih anlayışı, burjuva ideolojisinin son büyük aşamasını eleştiri ve mücadele yoluyla, onun sınırlarını aşarak genişletilen bu temel üzerinde olgunlaşmıştır. Bu fikirleri iyi kavrayamayan sosyalizmin önemli öncüleri bu anlamda mistik ve geri kalmışlardır. Burjuva ideolojisinin ilerici karakteri 1848 olaylarının ortaya koyduğu oluşumla büyük ölçüde değişti.

İnsanların 'iki kampa' bölünmesi ideoloji alanında da —eğilim biçiminde de olsa— ortaya çıktı. 19. Yüzyılın ilk yarısındaki sınıf mücadeleleri, 1848 devriminin arifesinde Marksizmin bilimsel bir biçimde ortaya konmasına yol açmıştı. Bu, tarih hakkında bütün gelişmiş görüşleri içermekteydi, yani kelimenin Hegelyan anlamında, bu görüşler sadece eleştirilmek ve çürütülmekle kalmamış fakat korunmuş ve daha yüksek düzeye çıkartılmışlardı.

Bu dönemde hem işçi sınıfı hareketi hem de ona müttefik olan demokratik akımlar içinde genel burjuva ideolojisinin güçlü etkisini bulmamız gerçeği, «iki kamp» ana gerçeği ile çelişkili değildir. İşçi sınıfı hareketi bir boşluk içinde gelişmez, tersine çürüyen burjuvazinin gerileyen ideolojisi ile çevrelenmiştir ve işçi sınıfı hareketi içinde, oportünizmin ta-

rihî misyonu araya girerek ve keskin bölünmeleri yumuşatarak, bu hareketi burjuvazinin yanına doğru çekmeye yönelmiştir. Bütün bu karmaşık iç ilişkiler, burada analiz edilen burjuva ideolojisinin, artık bütün çağın önder ideolojisi olmadığı ana gerçeğini anlamaya engel olmamalıdır. O, artık sadece çok daha dar anlamda bir sınıf ideolojisidir.

Tarihe karşı olan tavrın değişmesi sorunu, gelişme ile açıklanır. 1848'den önceki dönemde en çok adı edilen yazarların ve düşünürlerin ileriye doğru en önemli atılımlarının gelişme fikrine verdikleri tarihî formulasyon yoluyla olduğunu gördük. Bu yazarlar, tamamlanamamış ve sadece göreceli olarak doğru bile olsa, insan gelişmesinin çelişkili karakterine kavramsal olarak yaklaştılar. Bununla beraber sınıf mücadelesinin ortaya çıkardığı olaylar burjuva ideologlarının önüne toplumlarının ve sınıflarının geleceği için tehdit edici bir görüntü sergiledi ve bunlar kayıtsız bir cesaretle gelişmenin çelişkilerini açıkladılar ve bu çelişkilerin kaybolmak zorunda olduğunu ileri sürdüler. Gelişmeye karşı olan tavrın burjuva toplumunun gelecekteki perspektifi ile ne kadar yakından bağlı olduğunu anlamak için 1848 öncesi dönemindeki gelişme düşüncesine akıllı bir biçimde karşı olanların yaptıkları çalışmalara bakmak en iyi yol olacaktır. Bunlar düşüncelerini oldukça cesaretle ortaya koydular, çünkü ima ettikleri ve düşüncelerini tâyin eden toplumsal tehlikeler onlara göre henüz savunulan sahtelikleri tahrik edecek kadar tehdit eder bir durum almamıştı. Örneğin Romantik tepki olarak Théophile Gautier 1830'larda bu soruna değinmektedir. O bütün gelişme düşüncelerinin aptalca ve yüzeysel olduğunu ileri sürerek bunlarla alay etmektedir. Fourier'in ütopyasını alaycı bir biçimde ele almakta ve aynı zamanda eğer gelişme herhangi bir biçimde mümkün olursa, ancak ütopya'da belirtilen şekilde olacaktır. Aksi halde herşey acı bir alay, ruhsuz bir şaklabanlık olacaktır. 'Toplumcu yapılar Theléme manastırına gerçekten bir yaklaşmadır'.

Bu koşullar altında gelişme düşüncesi geri gitmektedir. İlk zamanlarında kapitalist ekonomide bazı çelişkilerin olduğunu kabul eden klasik iktisat, uyum içinde olan kaba bir ekonomiye dönüşmüştür artık. Almanya'da Hegel felsefesinin gözden düşmesi, gelişmenin çelişkili karakteri olduğu düşüncesinin ortadan kalkması anlamına gelir. Gelişmenin ideolojisi hâkim olmaya devam ettikçe —bu liberal burjuvazinin uzun bir zaman ve hâlâ önde gelen ideolojisi olmuştur— her çelişki birimi bu ideolojiden ayrılır ve tarihin yumuşak ve doğrudan bir evrim olduğu ileri sürülür. Avrupa çapında ve uzun bir dönem, yeni bir bilim olan sosyolojinin ana düşüncesi, artarak bu olmuştur. Tarihî gelişmenin çelişkilerini diyalektik bir biçimde açıklamaya çalışan teşebbüslerin yerine yukardaki biçimiyle sosyoloji geçmiştir.

Bu gelişmenin Hegel felsefesinin büyük idealizminden vazgeçme ile birlikte olduğu açıktır, hattâ bu gelişme aydınlanma çağındaki ideoloji-

ye ve mekanik materyalizme kısmî bir dönüş biçiminde olmuştur (örneğin, Almanya'daki 1850'lerde, 1860'larda olan gelişmeler). Fakat Aydınlanma çağının ideolojisine kısmî dönüş, bu ideolojinin en zayıf ve en tarihî olmayan eğilimlerine doğru olmuştu. Halbuki 18. yüzyılın ortalarına doğru, kavramların ortaya çıkmasına yol açacak tohumları, bu ideolojinin bazı düşünce akımları taşıyordu. Bu şekilde geri dönüşle, yeni biçimiyle Aydınlanma Çağı ideolojisi, tarihin bilimsel olarak kavranabilmesine kaçınılmaz bir şekilde engel oldu.

Bu dönemde, tarih kavramının nasıl anlaşıldığını bize gösterecek olan iki önemli örneği açıklayalım. 18. yüzyılın aydınlatıcılarının, doğal koşulların çevrelediği toplumsal gelişmeleri araştırmaya başlamaları ve tabii bilimlerin sonuçlarını ve kategorilerini, toplum bilgisine doğrudan uygulamaları çok büyük ve önemli bir tarihî atılımdı. Doğal olarak bu tip uygulamalar ve araştırmalar ters ve tarihî olmayan gelişmelere yol açmıştır, ancak geleneksel dini tarih anlayışına karşı verilmiş olunan mücadele bu dönemde önemli bir ileri adımdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında bu tamamen farklı idi. Yani tarihçiler ya da sosyologlar bu dönemde Darwinizm'e, örneğin tarihî gelişmeyi anlamadaki temele el attıkları zaman bunun ancak tarihî ilişkileri bozmaya ve tersine çevirmeye doğru yönelebileceğini görürüz. Bu durumda Darwinizm soyut bir ibare olur ve eski reaksiyoner Malthus'un görüşleri, sosyolojinin çekirdeği olarak ortaya çıkar. Daha sonraki gelişmeler süresinde, Darwinizmin, tarihi açıklamaya lafazanca uygulanması ile sermayenin acımasız hakimiyetinin bir çeşit müdafaası yapılıyordu... Bu çeşit tarihî anlayışın en önemlisi Nietzche'nin felsefesidir. Nietzche'nin felsefesinde Darwinizm ve Eski Yunan yarışmacısı Agon ile birlikte bir mitoloji yapılmaktadır.

Aynı derecede karakteristik diğer örnek ırk'tır. Çok iyi bilindiği gibi hem Aydınlanma Çağının tarihî açıklamalarında hem de Thierry'nin ve daha sonra Thierry okulunun tarihî çalışmalarında ırk sorunu çok önemli bir role sahipti. Taine, ırk düşüncesini, sosyolojisinin ana parçası olarak ele aldığında, ilk bakışta yukarıda adı geçen eğilimlerin devamı olarak görünmektedir. (Burada Gobineau gibi büyük gericilerin adını anmıyoruz.) Fakat bu aldatıcıdır, çünkü Thierry'de bütün olarak hiç bir zaman analiz etmemiş olduğu ırk sorunu, sınıf mücadelesi tarihi olarak, ana tarih kavramına aittir. İngiltere'de Saksonlar'la Normanlar'ın; Fransa'da Franklar'la Goller'in karşı karşıya gelmeleri Ortaçağ ve modern zaman tarihinde ortaya çıkan soyluluk ve «düşük sınıflar» arasındaki sınıf mücadelesi analizine geçişi biçimlendirmekten başka bir şey değildir. Thierry modern ulusların ortaya çıktığı dönemde çok karmaşık olan ulus ve sınıf antagonizmasını çözümlemede başarılı değildi; fakat onun ırkların mücadelesi teorisi, gelişmenin, birleşmiş ve bilimsel tarihine ilk adımdı. Taine

ile bu eğilim tersine dönmüştür. Sahte - bilimsel terminoloji görüntüsü altında ırk, tamamen tarihî olmayan ve tarihe karşı mitsel bir varlığa dönüştürülmüştür. Tarih, gerici bir biçimde zıtlaştırılmış, kısmen tarihî olmayan sosyolojik «yasalar» sistemi ve kısmen de özünde yine tarihî olmayan mitleştirilmiş tarih felsefesi biçiminde açıklanmıştır.

Doğaldır ki, burada, daha önceki dönemlerdeki tarihselciliğin (historisizm) yer aldığı farklı ve ekseriya birbirleriyle çatışır eğilimleri, kabaca da olsa sayma olanağımız yok. Bu gelişme, kısmen tarihin açık bir inkârı biçiminde olmuştur. Konuya ilişkin olarak, bu dönemde Almanya'daki Hegel öğretilerinin yerine geçerek Avrupa'daki her ülkede etkili bir hale gelen Schopenhauer felsefesini belirtmek yeterli olacaktır. Tarihselliğe karşı olmacılığı tarihî bir biçimde sunmaya çalışan benzer eğilimler yine bu dönemde ortaya çıktı. Schopenhauer'in felsefesi gibi Ranke'nin tarih anlayışı (kavramı) da 1848'den önce biçimlenmişti. Fakat hâkim ve önemli bir eğilim haline gelmesi, burjuva devriminin başarısızlığa uğramasından sonra olmuştur. Ranke, gerçek tarih anlayışının, kendi anlayışı olduğunu iddia eder ve Hegel felsefesine karşı onun yapıcı karakterini ileri sürerek savaş açar. Fakat polemiğin gerçeğine inersek, Ranke ve okulunun, insan gelişmesinin çelişkisel süreci düşüncesini inkâr ettiğini görürüz. Onların tarih anlayışında hiç bir yön, yükselmeler ve alçalmalar yoktur: 'Tarihin bütün devirleri eşit bir birimde Tanrıya yakındır'. Yani devamlı bir hareket vardır, fakat bu hareketlerin herhangi bir yönü yoktur. Tarih geçmişteki ilginç olayların toplamı ve yeniden ortaya çıkmasıdır.

Tarihin artan bir şekilde artık geçmişle ilgisini koparmış olması yüzünden ya da geçmişi olsa bile gelecekle olan ilişkisi doğrusal ve evolusyonel biçimde olduğundan daha önceki dönemlerde tarihî sürecin aşamalarını objektiv bir biçimde ortaya koyan yazarlar ilginçliklerini kaybettiler. Daha önceden olmuş olan olayların kendine has bir niteliği olmadığı savunularak tarih **modernleştirildi.** Bu tarihçinin geçmişin ve şimdiki zamanın temel yapısının ekonomik ve ideolojik olarak aynı olduğu inancından hareket ettiği anlamına gelmektedir. Böylece şimdiki zamanı anlamak için yapılacak iş; günün düşüncelerini, duygularını ve motiflerini geçmişe yöneltmek olmalıdır. Bu biçimde, Mommsen, Pöhlmav vs. gibilerin tarih anlayışı ortaya çıkmıştır. Riegl ve izleyicilerin çok etkili olan sanat tarihi teorileri farklı bir çıkış noktası olmasına rağmen aynı varsayımlar üzerine oturtulmuştur. Sonuç olarak tarih, acayiplikler kolleksiyonu durumuna getirilmiştir. Eğer bir tarihçi bu yöntemleri bütün olarak uygulamayı red ettiğinde, sözü edilen tuhaflıklar da durmalıdır. Böylece o, tarihî hikâyeler anlatan biri durumuna gelir. Eğer devamlı modernleştirirse, tarih gerçekten tuhaflıklar kolleksiyonu haline gelir. Dolayısı ile, örneğin eğer kapitalizm ve sosyalizm, ilk çağlarda modern anlamda gerçekten mevcut idiyse, bu çağların sömürücülerinin davranış-

ları tasavvur edilemeyecek biçimde tuhaf, komik ve hikâyevî olacaktır.

Spenglerde olduğu gibi emperyalizm döneminde kavramsal doruğuna ulaşan bu modernleştirme ve dolayısı ile tarihi mistikleştirme eğilimi, 1848'den sonraki burjuva ideolojisinde ortaya çıkan değişiklere çok yakından bağlıdır. Hem Hegel'in objektiv idealizmi, hem de diğer büyük tarihçilerin yazıları objektiv realitenin, dolayısı ile tarihin bilinebileceğini birçok kereler tekrarlamıştı. Böylece bu dönemin önemli temsilcileri, her ne kadar bilinçsiz, dolayısı ile de materyalist anlayışları eksik de olsa, tarihi anlamaya materyalist bir biçimde yaklaştılar. Bu yaklaşım, artık 1848'den sonra ortaya çıkan burjuva ideolojisindeki değişiklikten sonra sona ermektedir. Bozulmuş burjuva ekonomisi, artık tarihe yardımcı olmaktan çıkmıştır. Bu gelişme boyunca ekonominin kendisi de üretimin objektiv olaylarından çok, ekonomik nosyonların analizine dönüşmüştür (Marjinal Fayda Teorisi). Yeni bir bilim olan sosyolojinin yöntemsel yaklaşımı ile toplumsal davranış 'yasalarının' bilgisi, ekonomiden ayrılmakta ve bağımsız bir biçimde ele alınmaktadır. Değişen biçimlerde öznel idealizme dönüşen felsefe, 'bilinçlenme olaylarını' bilimsel yöntemin tek başlangıç noktası olarak ele almaya başlamaktadır. Bu şekilde tarihin modernleşmesi geniş bir ideolojik taban kazanmaktadır. Geçmişi 'anlamada' mümkün olan tek yöntem, şeyleri görmedeki yöntemimizi projekte etmede, kendi nosyonlarımızla işe başlamada yatmakta olduğu böylece ortaya çıkmaktadır.

Şimdiye kadar gözlemiş olduğumuz ve gelişmeyi kabaca kabul eden bütün bu eğilimler, kapitalizmin romantik eleştirisinin vârisleri arasında yoğunlaşmıştır. Kapitalist işbölümünün, kapitalizmin kültür eksikliğinin vs. eleştirisi, giderek artan bir biçimde en gerici sınıfların ve yönetici (hâkim) sınıfların en gerici kanadının hizmetine girmiştir. Marx ve Engels daha 1850'lerde, 1848 öncesi döneminin iki önemli temsilcisini ele alarak bu gelişmenin çok ilginç bir eleştirisini yapmaktadırlar. Onlar, işçi devriminden korkan Guizot'nun Fransız okulu tarihçilerinin başarılarını nasıl sıfıra indirdiğini, İngiliz ve Fransız tarihindeki gelişme sorunlarının ve somut farklılıkların kaba bir evolusyonizm yoluyla nasıl ortadan kaldırıldığını bu eleştirilerinde gösterdiler. Daha sonra Carlyle'in en son yapıtları üzerine yapmış oldukları tartışmada, devrimci ilkeleri içeren Carlyle'in kapitalizme yaptığı önceki eleştirilerinin nasıl, ne kadar yalın ve gerici bir ideoloji haline dönüştüğünü gösterdiler.

Daha sonraki gelişmeler, Marks'ın analizlerinin doğruluğunu açıkça ispatladı. Orta çağları geri bir biçimde kutsallaştırmasına rağmen, kapitalizmin önceki romantik eleştirisi, birçok açılardan demokratik ve hattâ büyük kapitalistlerin oligarşik yönetimlerine karşı başkaldırma biçiminde protestolar halinde olmuştu. Bunu Cobbett ve genç Carly'le kendisinde görüyoruz. Fakat şimdi bu, giderek artan demokrasiye açık bir düşmanlık, kapitalizmde ve hakimiyetini gittikçe arttıran emperyalizmde hâlâ mevcut olan demokratik elemanlara karşı savaş yönünde bir gelişme kay-

detmiştir. Kapitalizmin kültür eksikliğine karşı olan savaş, elitin, güçlünün vs. yeni gerici diktatörlüğü lehine demokrasiye, 'kitleleştirmeye' karşı açılmıştır. Pareto ve Michels gibi sosyologları bu konuda hatırlamak yeterlidir. Bu anti - demokratik gelişme, tek amacı 'bilimsel' olan kitle hareketlerini örtmek olan kendi felsefi - psikoloji karışımı bilimini üretmiştir - bunlar Nietzche ve Le Bonet gibilerde başından beri akıl dışı, sanal ve anlamsızdırlar.

Edebiyatta geçiş dönemi boyunca Taine, Burchradt ve Nietzche'nin görüşleri özel bir öneme sahiptir. Edebiyatta ortaya çıkan bu çeşit eğilimleri göstermesi bakımından Burckhardt'ın yöntemi ve tarih anlayışının bir kaç yanını ortaya koyacağız. Gelişmenin inkârı gibi kavramlarını genel çerçeve içinde gösterdiğimiz için bilinen kabul ederek dikkate almıyoruz.

Burckhardt bilinçli ve kasıtlı bir tavırla tarihe bakarak şöyle demektedir: «Kişiler konularını seçmede öznel keyfilikten kaçınamazlar. Bizler 'bilimsel' değiliz» Burckhardt'a göre sadece kişisel öznelliğin hayat ortamına getirebildiği yalın olaylar vardır. Onun kuramına göre tarihi hikâyeler tarihin canlanmasında çok önemli rol oynamaktadır. Bu hikâyeler «insanlardan ne beklendiğini ve onların niteliklerinin ne olduğunu söyleyerek tasarlanmış bir tarih biçimlendirirler. (Okuyucu burada Romantik programı, Vigny'yi hatırlayacaktır.)

Bu kavramın en önemli sonucu tarihin büyük adamlarını tarihin yasalarından ayırması ve onları millileştirmesidir. Burckhardt bu fikri defalarca ve vurgulayarak ileri sürmüştür. «Büyüklük bizim olmadığımız şeydir... Gerçek büyüklük bir sır, etkileri büyüleyicidir vs. Burckhardı'ın bu görüşleri, özellikle Rönesansın tarihi kişilerinin ortaya çıkması ile çok yaygın ve popular bir duruma geldi. Daha önceden dönemi gelişme kavramından ideolojik geri çekilme doğal ve kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıktı.

Burckhardt, şüphesiz kapitalist güçlü adamının ihtişamı için basit bir savunucu değildir. Tersine, yaşadığı dönem dikkate alınırsa, büyük kuşkular altında işkence görmekte ve bitmeyen bir ikileme içine düşmektedir. Burckhardt'ın bu karakteristik bölünmesi o dönemin genel eğilimini de açıklamaktadır. Burckhardt ihtişamlı büyük adamına hayranlık ve korkuyla karışık bir şekilde yaklaşmaktadır. Şiddetli Rönesans insanı kullandığı araçlarla demokrasinin her olgusunu ortadan kaldıran 'aydın' kapitalizmin ideal bir modeli olmuştur. Fakat kendisi bu adamlara «devrin ahlâk bozukluğunu soylu bir biçimde uyumlaştıran»lar gözüyle bakmakta ve «hayranlıkla dehşet arasında dengeyi sağlayanlar» olarak ele almaktadır. Tarihi bölünmüşlüğünde bir çeşit diyalektik taklidi olan bu, çelişik ve ikili bir öznelliği sunmaktadır. Fakat gerçekte tarihle hiçbir ilgisi olmayan ve sadece tarih gözlemcilerinin dayandıkları ortak bir nokta olmadığını yansıtmaktadır. Yani, tarihî kişiler yaşadıkları dönemler-

deki gerçek itici güçlerden ayrılarak yaptıkları işler süslü bir ihtişam verilerek kavranmaz duruma getirilmiştir. Bu süslü portre tarihin acımasız gelişmelerine merkezi bir yer vererek ve özel vugularla daha da geliştirilmiştir.

«İyi ve kötünün ötesinde» bir kişilik olarak ortaya çıktı. Burckhardt ona gününün ahlâk ölçüsünden arınmış bir etki ile yaklaşır. Kendi çatışmalarını geçmişle bağdaştırır. Böylece görünen ahâlk ve güzellik diyalektiği şeyin kendi içindeki çelişkisi değildir, fakat tarihi hareketi birleşmiş biçimde yakalamaya çalışan öznelliğin yetersizliğinin yansımasıdır.

Burckhardt'ta varolan sadece tohumdan bir sistem biçiminde çiçeklenmesi Nietzsche ile olmuştur. Burada tekrar konumuzla ilgili önemli olacak olan bir kaç soruna değîneceğiz. Nietzsche'nin olağanüstü etkisi gününün subjectrizmi bölünmezcilik ele alışı ve onlara büyük bir cesaretle sarılışının getirdiği ciddiliğe hiç dayanmaz. Açık ve basit bir biçimde «gerçekle yaşamanın mümkün olmadığını» ileri sürmektedir. Sanatın özü ona göre: «En yüksek derecede ilgili olan, şeylerin ayarlanmasına acımasız bir biçimde yer veren, temel bir saptırma, nesnel anlamda doğruyu anlamaya çalışmayı içermeyen. Bir anlamın içine atılması ile elde edilen zevk.»

Bu yaşayan insanın gerçeğe olan tepkisinin gerekli tarzı olarak bir yalan felsefesidir.

Tarih sözkonusu olduğu zaman Nietzsche'nin hiçbir şey yapmaması bunu daha da vurgular. Akademik tarih yazarlığına ve onun hayattan soyutlanmış olmasına karşı savaş açar. Bununla beraber hayatla tarih bilimi arasında ortaya koyduğu ilişki tarihin bilinçli bir bozulmasıdır. Herşeyin üstünde 'hayata' karşı ve hoşolmayan olguların bilinci olarak ihmalidir. ietzsche tarihi hayata, hayatın şu olgusunu belirterek bağlar: «Bütün hareketler unutma kabiliyetini gerektirir.»

Bu zaten müdafilerin müstehzi ve inanmayan felsefesidir. Burjuvazinin emrindeki üniversite profesörlerinin nesnellik maskesi arkasında korkakça saklanarak sıkıntı içinde açıklayamadıklarını Nietzsche burada açıkça ve sıkılmaksızın ortaya koymaktadır. Zamanında Burjuvazi için tarihi bir gereklilik olan tarihi olguları saptırmak ve ihmal etmek Nietzsche'ye hayatın «derin», «sonsuz» «biyolojik» gerçeği olarak görünmektedir.

Bütün bu dönemin ideolojik gelişmesi için çok karakteristik olan tarihin saptırılmasının felsefik haklı çıkarılması için Nietzsche'nin tuttuğu yoldur. Alıntı yaparsak:

«Doğa hakim olamadığı şeyi unutabilir; artık o orada değildir, ufuk kapanmış ve bütünleşmiştir, ondan öte hâlâ insanların ihtirasların, doktrinlerin amaçların olduğunu hatırlatacak hiçbirşey yoktur. Bu evrensel bir yasadır, yaşayan herşey ancak bir ufuk içinde sağlıklı, güçlü ve verimli olabilir. kendi etrafına bir ufuk tayin edemez, diğer taraftan kendi

dünya görüşünü yabancı ufuk içinde kabul ettirmek için de çok bencildir. Böylece huzursuz bir biçimde ve çok hızla bir sona doğru gider.»

Belki de ilk defa en radikal biçiminde tarihe aykırı bir tavrın felsefesi söylenmiş olmaktadır. Kavramın kendisi daha önceki ve çağdaş sosyolojinin kültür ve ırk kavramında mevcuttur. Fakat Nietzche'ye gelinceye kadar böyle bir biçimde genelleştirilmemişti. Gerçekte söylediği ırk ya da ulusun olduğundan başka birşey deneyemeyeceğidir. Tarih sadece bu benliğin bir aynası; hayatın özel gereklerine uygun birşey olarak mevcuttur. Tarih bir kaostur, kendiliğinden bizi hiç ilgilendirmez, fakat herkes kendi gereklerine göre ona bir anlam verebilir.

Bu ilk çalışmalarında Nictzsche tarihe yaklaşmada üç mümkün yolu sınıflandırmaktadır. Bunlar anıtsal, antik ve eleştirel yöntemlerdir. Bu üç yöntem benzer «biyolojik» bir biçimde tarif edilmişlerdir. Yani onların hiç biri nesnel gerçeğin öğrenilmesine yönelmemiştir. Fakat sadece hayatın bazı tip gereklerine uygun tarihi olguların adapte edilmesine ve guruplandırılmasına yönelmiştir. (Burada bütün dönemin tarihi ve tarihi olamayan toplum kavramı şeması ile karşılaşıyoruz. Nictzsche'nin şeması Speglerin «bilgi sisyolojisi»ndeki yönteme, ve Menşevistler kaba sosyolojisine uymaktadır.)

Subjektivizmin tarihe karşı gelişiminde farklı biçimleri olduğunu daha fazla belirtmek gereksizdir. Burckhardt ve Nretzsche'yi bu sorunun ortaya konmasında iki temsilci olarak ele aldık. Fakat son bir örnek olarak Croce'nin tarih kavramını ele alarak bu eğilimlerin bütün dönem boyunca azalmadan devam ettiğini ve güya nesnel idealizm yönünde olan eğilimlerin —Croce bir yeni Hegelcidir— bu ana trendi etkilemediğini göstermek gereklidir. Croce «Bütün gerçek tarih günümüzün tarihidir» demektedir. Fakat bu tarihle günün nesnel sorunları arasındaki ilişki biçiminde yorumlanmamalıdır. Günümüzün nesnel olarak kavranabilmesinin ancak geçmiş yoluyla olabileceğini ortaya koyan bir kavram değildir. Croce'ta da tarih öznel bir şey, bir deneydir. Tezlerini şu şekilde geliştirir: Tarihin ele aldığı konulardan birkaçını belirterek şunları der:

«Şu anda bunları hiçbiri beni harekete geçirmemektedir: Şu anda bu kayıtlar benim için tarih değildirler, fakat tarih kitaplarında başlıklardadırlar. Onlar onları düşünenler ya da düşünecekler için ben de onları düşündüğüm ya da entellektüel gereksenmelerim için kullandığım zaman ve onları tekrar düşüneceğim zaman benim için tarih olurlar ya da olacaklardır.» Bu tarih teorisi Hoffmannsthal ya da Henri de Regnver tarafından kolaylıkla şiirleştirilebilir.

Bütün bu teorilerde o dönemin ideloglarının tarihi eğilimlerin ve olguların gerçeğinden uzaklaşmak için bunalım içinde giriştikleri teşebbüsler görünmektedir... Toplam bir süreç olan tarih gözden kaybolmaktadır. Tarih yerine her isteyenin istediği gibi düzene soktuğu bir kaos ortada kalmaktadır. Bu kaosa bilinçli öznel görüşlerden yaklaşılmaktadır. Sade-

ce tarihin büyük insanı bu kaosa güçlü bir el uzatabilir. Bu insanlar her zaman insanlığı sihirli bir biçimde uçuruma düşmekten kurtarırlar. Durumun komikliği (ya da daha iyisi traji-komikliği) bu dönemin gerçek 'kurtarıcıları'na baktığımızda daha iyi anlaşılır. (III. Napolyon ve Bismark.) Burckhardt ve Nietzsche şüphesiz bu «büyük adamlara» zamanlarının gerçekten büyük adamları olarak körükörüne hayranlık duymayacak kadar fazla akla sahiptirler. Fakat bu büyükadamlara olan tavırları genellikle Parisli bir cahile ya da Alman bira-içicişine olan tavırları biçiminde olmuştur. Burckhardt ve Nietzsche'nin akıl büyüklüğü şuna varmıştır: Gerçek Bismark'a bakarak daha büyük bir mitsel tarih ortaya koymuş ve kendi amaçları için estetik olarak daha arınmış Bismark yaratmışlardır.

Soyut güç, 'Gerçek politika' vs. gibi formulasyonlarda onlara yardım Tarihi—politik kategoriler dönemlerindeki sahte büyük adamların damgasını taşır. Burckhard'ın devamlı olarak ahlâkî rezervasyonlar bırakması gerçeği asıl yaklaşımın temel ilkelerini önemli bir ölçüde değiştirir. O bütün güçlerde saklı olan kötülüğün bizim gördüğümüz kötülük olmadığını söyler. Gerçekten bu yaklaşım sadece bir yandan çelişkiler arttırır. Diğer yandan da küçük burjuvanın tavırlarını izah eder.

Sanat bu şekilde geçmişten ne alabilir? Bu geçmiş, şimdiki zamandan daha fazla karışık görünmektedir. Hiçbirşey nesnel ve organik olarak günün nesnel karakteri ile birleşik değildir. Bu sebepten sübjektiflik her istediği yerde ortaya çıkmaktadır. Tarih, gerçek iç büyüklüğünün dışına itildiği için —entellektüel olarak soyutlanmış çelişkisel gelişme diyalektiği— sanatçılar için bu dönemde önemli olan sadece görüntü ve süs yapıtlarıdır... Tarih egzotik hikâyeler kolleksiyonu olur. Aynı zamanda kaçınılmaz olarak gerçek tarihi ilişkiler giderek daha az anlaşılır olur.

Bu dönemin gücünü tasvir etmeye çalışan bütün sanatında büyük sorunları anlamada uğranılan başarısızlık fiziksel sürecin ortaya konmasındaki vahşetle birlikte olmaktadır. (Balzac ve Stendhal'e karşı Zola). Bu tarihin portresinin yapılmasında da doğrudur.

Bu açıdan, aynı dönemde klasik tip tarihî roman eleştirmenlerinin söylediklerine bakmak yetecektir. İngiliz edebiyatı tarihinde Taine Şekspir'in dünyasının zeki ve ihtiraslı delilerle dolu büyüleyici olan bir tımarhane olduğunu ileri sürer ve Scott'ta eksik olan vahşetten yakınır. «Valter Scott ruhun eşiğinde ve tarihe giriş holünde durur. Rönesansta ve orta çağlarda geçerli olan hayvanca vahşeti, vahşi duygusallığı, safçadili ihmal ederek uygun ve hoşnut edici olanları seçer...» Bu görüş öğrencisi George Brandes tarafından da manâlı bir biçimde savunulmuştur. Walter Scott «önceki tarihi gerçeğin büyük ölçüde karşılaştığı vahşet elemanlarını azaltma yolunda büyük çaba sarfeder.» Bu tavır o dönemin klâsik tarihi roman üzerine olan düşünceleri tayin eder. Zola, Balzac'ın Scott'la olan

ilişkisini anlaşılmaz olarak ifade eder. Brandes düşüncelerini, Scottun çalışmalarının eğitilmişlerin elinden kaymış olduğu biçiminde özetler.

Yazarların kendileri klâsik dönem tarih romanıyla kontaklarını kaybetmiş olmalarına rağmen bu dönemde edebiyatın doruğuna varmışlardır. Tarih anlayışları bütün sübjektif keyflikleri ile birlikte günlerinin kapitalist basitliğine ve çirkinliğine karşı dürüst bir protesto biçiminde oluşmuştur. Geçmiş romantik protestodan çıkarak dev ve barbar bir biçimde idealize ve sistematize edilmiştir.

Bu edebiyat eğilimi ne kadar problemli olursa olsun, Alman burjuvazisinin Hohnzollerns ve Bismark'ın, Bonapatist monarşisine utanç verici bir biçimde teslim olmasına yol açan 'Gerçek Politikanın' savunucularına o dönemin tarihi roman yazarları bir kılıf hazırlamışlardır. Gelişme tiplerini dünya edebiyatı olarak analiz ettiğimizden, Güstav Freytag'ın İlkbabalar (Ahnen) adlı yapıtını bu eğilimin en iyi edebi ürünü olarak belirtmemiz yetecektir.

Bu çeşit edebiyat içeriği dikkate alındığında hâlâ öneme sahiptir. Fakat tarihin o dönemdeki biçiminin, tarihî romanda hafif bir eğlence biçimine dönüştüğünü görebiliyoruz. Temaları ilişkisiz, macera dolu ya da boş bir antikite, bir heyecan ya da mitsel egzotizmdir. Aldous Huxley, Ebers'ten Maurois kadar olan bu 'tarihî sihir'le zekice de alay eder. 'Beslenen' tarih içinde bir çeşit aile hatırası, aile konuşma konusu ortaya konmuştur. Huxley: «Tarihin aşağı yukarı bütün canlı figürleri kültürel amcalarımız, kültürel halalarımızdır, eğer onları tanımıyorsak, onlara yabancıysak aileye ait değilizdir» demektedir.

Fakat hem tarih ve hem de edebiyatta bu aile hatıraları çok kısa ömürlü oldu. Yaklaşım yöntemimiz bütün bu eğilimleri dikkate almamak olmalıdır.

D Ü Z E L T M E

Bu sayımızın,
Say. 503'de alttan üçüncü satır
«işlerini» sözcüğü, «işlerliğini»
Say. 504'de üstten onyedinci satır
«ulaşılmışlığı» sözcüğü, «ulaşılmamışlığı»
Say. 506'da üstten altıncı satır
«yarayabileceği» sözcüğü, «yarayabileceğinin»
olacaktır. Düzeltir özür dileriz.

OSMANLI TARİHİ MADDELERİ

Türkiye Defteri, toplumsal çelişmelerin tabiî bir sonucu olarak ortaya çıkan ve dünya siyaset tarihinde «Şark Meselesi» diye nitelenen problemle, yeni bir diziye başlamaktadır. Bu diziden güdülen amacı; tarihimizde üstü kapalı geçiştirilmiş önemli meseleleri açıklamak, günümüze ışık tutabilen hâlâ çözülmemiş problemleri tartışmak, lâtin harfleriyle basılmamış eski yazı metinleri yayınlamak, tartışmalara açıklık getirecek uzman incelemelerini eski kalın ciltlerin sayfalarından kurtarmak şeklinde özetleyebiliriz. «Osmanlı Tarihi Maddeleri» genel başlığında yayınlanacak bu ilk konu, Karl Marks'ın da üstünde çok durduğu, Türkiye'yle ilgili açıklamalarda bulunurken sık sık sözünü ettiği «Şark Meselesi»dir.

«Marx, bu yazılarında (Şark Meselesi üstüne yazdığı yazılarda T.D.) kapitalist devletlerin ve onlara ayak uydurmaya çalışan Çarlık Rusyasının, giriştikleri ahlâk dışı korkunç mücadelede ne gibi yollara baş vurduklarını ve dünyayı aralarında pay etmek için kimi zaman dostluk maskesini de kullanarak neler yaptıklarını düşündürücü bir biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle, Rum Kilisesinin yani Doğu Ortodoks Kilisesinin, bu mücadele içinde oynamış olduğu rol bizi doğrudan doğruya ilgilendirmektedir. Yeni Sömürgecilik çağında, yani bugün, bu davranışlar başka bir şekil altında tekrarlanmakta; bu roller başka bir görünüş altın da oynanmaktadır.» (S. Hilâv, Türkiye Üzerine Önsöz'den 1966)

Türkiye Defteri'nin Eylül 1974 sayısında Emperyalizm konumu içersinde Şark Meselesi'nden kısa da olsa söz edilmişti.

Tarih bilimcisi sayın Halil İnalcık'ın «Şark Meselesi» adlı yayımladığımız bu makalesi, konuya açıklık getirecek ilk bilgileri ve ilginç yorumu içermek özelliğini taşımaktadır.

Halil İnalcık

ŞARK MESELESİ

Ondokuzuncu Yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ve bunun devletler muvazenesindeki tepkileri sebebiyle Avrupa için milletlerarası siyasetin başlıca meselelerinden biri olarak bir «Şark Meselesi» mevcuttu. Dünya siyasetini bu kadar meşgul etmiş olan bu meselenin menşe ve mahiyeti hakkında umumî surette bir çok düşünceler ortaya atılmıştır. Meselâ E. Driault'ya göre Şark Meselesi, menşei Haçlı Savaşlarına kadar çıkan Şark-Garp mücadelesinin bir safhasından başka bir şey değildir. Değerli tarihçi A. Sorel ise Avrupa için Şark Meselesinin, Osmanlıların Avrupa'ya ayak basmalariyle meydana çıkmış bir mesele olduğunu iddia eder. Bir kısım tarihçiler ise Şark Meselesini, Osmanlı Devletinin yıkılışı ile ortaya çıkmış milletlerarası bir mesele olarak daha dar bir çerçevede incelerler. Nihayet Şark Meselesinin menşe ve mahiyetine ayırdığı bir makalesinde M. Lhéritier, bunu bir yollar kavşağı olan Doğu Akdeniz'in hususî geopolitik durumuna bağlı milletlerarası bir mesele olarak görür. Biz, muayyen bir görüş zaviyesine göre bu düşüncelerden her birinin haklı olduğunu teslim etmekle beraber, meseleyi, daha ziyade Fransız Büyük İhtilâlinden sonra yeni devre has karakterleriyle ayrılan bir tarihî gelişim olarak ele almak gerektiği fikrindeyiz. Diğer taraftan aşağıda görüleceği gibi mesele bazı yeni âmiller karışmış olmakla beraber bugün hâlâ bu haliyle bir dünya meselesi olarak ortadadır.

Dünyanın en mühim yollar bölgesinde ve büyük devletlerin yeni yeni beliren menfaatlerinin çarpıştığı bir sahada yerleşmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu, Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında Orta Avrupanın büyük nehir yolu Tunayı, Doğu Avrupa'yı büyük denizlere çıkaran Boğazları, Batı Avrupa'yı Hind ve Çin dünyasına götüren Doğu Akdeniz ve Süveyş yollarını elinde tutmakta; bütün tabii yerler de hesaba katılırsa 4.210.000 kilometre karelik çok geniş bir saha üzerinde yayılmaktaydı. Aynı tarihlerde garp devletlerinin iç yapılarında vukua gelen derin değişiklikler, Onsekizinci Yüzyıl sonlarına doğru doğan büyük sanayiin hızlı gelişmeleri ve buna bağlı olarak devletlerin siyasetine, her şeyden önce dışarda ihraç pazarlarını, ham madde kaynaklarını ve bunlara götüren yolları düşünen burjuva sınıflarının hâkim olmağa başlaması, siyaset alanında Osmanlı İmparatorluğunun mukadderatı için de yepyeni bir devir açıyor ve böylece dünyanın iktisadi-siyasî inkilâbı modern mânasiyle Avrupa için bir Şark Meselesinin doğmasına âmil oluyordu. Avrupa için Şark Meselesi; fakat bu, bizzat Osmanlı İmparatorluğu için bir yenilenme, yeni şartlara uyarak bir yaşama meselesi, idaresindeki milliyetler için ise bir bağımsızlık dâvasıydı.

Batı devletlerinin menfaatleri ciddî tehditlere uğramasa, Şark Meselesi belki bu mahiyette ve o derece önemli bir mesele olmazdı. Bu zamana kadar Osmanlı topraklarını zapt ve istilâya çalışan başlıca iki devlet vardı. Bunlardan ilki Avusturya; Prusya'nın Almanya'da üstünlük mücadelesine atılmasındanberi Şark işlerinde daha ziyade pasif bir durumda kalıyordu. İkincisine, Rusya'ya gelince, bu devlet Osmanlı İmparatorluğu

için gittikçe daha tehlikeli bir hale gelmiştir. Moskova etrafındaki ufak knezliği çarların büyük İmparatorluğuna götüren tarihî gelişim üç merhalede gerçekleşmiştir: Astrahana kadar bütün Volga havzasının zaptı (Onaltıncı Yüzyıl ortaları, Moskova büyük knezleri bundan sonra «Çar» yani «İmparator» unvanını alırlar), Ukrayna steplerinin ele geçirilmesi (Don ve Dnyepr kazaklarının Moskova'ya tabiliği (Onyedinci Yüzyıl ikinci yarısı), Kırım'ın ve Karadenizin kuzey sahillerinin zaptı (1783). Cenuba yönelen bu fütuhat, buraların tabiî coğrafî bağlılıkları sebebiyle tehlikeyi Karadeniz üzerinden doğrudan doğruya İmparatorluğun kalbine ulaştırmaktaydı. Daha 1786 da İkinci Katherine Kırım'da, üstünde «Bizans'a doğru» sözleri yazılı taklar altından geçiyordu. Moskova'nın eline geçen kuzeydeki geniş hinterland, şimdi Karadeniz'in şimal kıyılarında yeni ve mühim ticaret limanları doğurmakta, gemiler Rusya'yı Boğazlara sürüklemekteydi. Boğazlar hâkimiyeti, sağladığı büyük iktısadî menfaatler yanında bilhassa Karadenizi bu devlet hesabına yanaşılmaz, muazzam bir liman haline kor; Rusya'nın vurulmıya en elverişli cenup sınırlarını her türlü tehlikelere karşı kilitleyiverir; fakat aynı zamanda büyük bir sanayici ve müstemlekeci devlet haline gelen İngiltere'yi Doğu Akdeniz'de vuramadan vurulmak tehlikesi içinde bırakırdı. İşte bundan milletlerarası bir mesele olarak Boğazlar Meselesi doğacaktır. Cenuba doğru genişlemede bu, Rus siyasetinin ancak bir yönü idi; Çarların daha başka emelleri ve ellerinde daha başka kozları vardı: Balkanlardaki hıristiyan reayayı evvelâ Ortodoksluk, daha sonra Slavlık bağlariyle himayeye, kışkırtmaya, isyana teşvik etmek, kendi nüfuzu altında muhtar hiristiyan devletler kurmak, sonra 1912 Balkan harbinde olduğu gibi İmparatorluğun son artıklarına da bu devletleri birleştirerek saldırtmak.. Hedef açıktı: Balkanlarda İmparatorluğu düşürmek. Ege denizine inmek ve Boğazları yandan vurmak. Balkanlarda evvelâ küçük küçük devletler kurmak, garbı fazla kuşkulandırmadan bu gayenin gerçekleştirilmesini ziyadesiyle kolaylaştırmaktaydı. Daha 1804'te Rus Dış İşleri Bakanı A. Çartoriski, Çara Balkanlarda Rusya'ya tâbi ufak ufak devletler kurulması tasarısını sunmaktaydı. Garp devletleri, İngiltere ve Fransa ise, Çarların bu emelini kırmak için 1854 - 1856'da Kırım'da Osmanlı devletinin yanında Rusya'ya karşı savaşacak ve Paris Muahedesinin ana konusu, bilhassa Balkan beyliklerinin, Rusya'nın nüfuz ve himayesi altından çıkarılarak bütün büyük devletlerin himayesi altına alınması olacaktır (bak, madde: 22, 25, 28). Rusya'nın açık denizlere inmek için Kafkasya üzerinden İskenderun ve Basra körfezlerini hedef tutan Asya'daki gaye ve faaliyetleri ise daha çok asrın son çeyreğinde belirecektir.

Rusya umumiyetle maksatlarını Osmanlı Devletine şiddetli darbelerle kabul ettirmek yolunu tutmuştu. Buna karşı en büyük engel tabiî gene Batı Devletlerinden geliyordu. Osmanlı-Rus savaşlarından önceki uzun ve hararetli diplomatik faaliyetlerin esası daima, Rusya'nın, açacağı savaşı Avrupa'ya haklı ve zarurî göstermek ve diğer büyük devletlerin

bitaraflığını sağlamak kaygısından ibaretti. Bunun için de Rusya her zaman gene kendi tahrikiyle çıkan bir isyanı bahane ederek, ezilen hıristiyan milletlerin koruyucu ve kurtarıcısı sıfatiyle savaşa atılırdı. Çarlık devleti bu oyununda yalnız 1853 te gayeye doğrudan doğruya huşunetle yürümek istediği zaman muvaffak olamadı ve Sivastopol (Akyar) da Osmanlı ve Batı kuvvetleri önünde ezildi. Onun içindir ki 1875 te Bosna-Hersek isyaniyle patlak veren buhranda (Avrupalılar Şark Meselesi gene açıldı diyorlardı) iki sene sabırla Avrupa efkârını hazırladı (İstanbul ve Londra konferansları) ve öyle harbe girdi. Fakat Avrupa diplomasisi Rusya'yı zaferden sonra gene Osmanlı İmparatorluğunu istediği gibi kesip biçmeğe bırakmadı. Çarın tek başına İstanbul'a dikte ettiği Ayastafanos Muahedesini tanımadı ve Şark Meselesini Berlinde toplanan bir kongre önüne getirdi. Bu kongrenin başlıca işi de, Rusya'nın tek başına yapmak istediği şeyleri, Avrupa adına yapmak ve bilhassa Tuna'dan Ege denizine kadar uzayan Rusya'nın yeni yarattığı Bulgaristan'ı Balkan dağlarının ötesine atmak oldu (1878 Berlin Muahedesi). Bununla beraber Balkanlarda şimdi bağımsız bir Romanya, bir Sırbistan, bir Karadağ devleti ile Osmanlı devletine hafif bir tâbiiyet bağı ile bağlı bir Bulgaristan kurulmuştu. Rusya asrın başında koyduğu programı asrın sonuna doğru gerçekleştirmiş görünüyordu. Fakat en esaslı bir noktada hesapları yanlış çıkmıştı: yeni kurulan bu milliyetçi devletler, hattâ bunların en son kurulmuş olanı küçük Bulgar Beyliği bile Rus nüfuz ve hâkimiyetini tanımak istemiyor, istiklâlleri için, ona karşı liberal Garp devletlerine ve Avusturya'ya dayanıyorlardı. Kurtuluştan sonra Bulgaristan'ı Rus generalleri idare etmekteydiler. Yeni Beylik bu vesayetten kurtulmak için pek büyük güçlüklere uğradı. 1885 de Bulgaristan Prensi Aleksandr Battenberg Moskova'nın emirlerini dinlemeden hareket ettiği için Çarın hiddeti pek dehşetli oldu; Genç prens tahtını bırakmak zorunda kaldı ve bu, Avrupa siyasetinde bir buhrana sebebiyet verdi. Görülüyor ki Osmanlı hâkimiyeti çekilmekle Balkanlarda Şark Meselesi bir hal sureti bulmuş değildi; bilâkis şimdi genç Balkan devletlerinin birbirlerile rekabetleri gelip katılmış, Balkanlar, huzursuzluğun bir sembolü haline gelmişti.

Asrın ikinci yarısında Avusturya da daha faal bir Balkan politikası gütmeğe başladı. Sadova'da uğradığı yenilgi üzerine Almanya'yı Prusya'ya bırakmış olan bu devlet, batıda bütün ümitlerini keserek geleceğini tekrar Balkanlarda aramağa koyulmuş; bu yüzden Rusya ile çatışmalar şiddetlenmişti. Şimdi Batıdaki eski rakibiyle bağdaşıp, arkasını Cermen âlemine dayayarak Sırbistanı vesayet altına almağı ve oradan Selânik'e inmeği tasarlıyordu. Esasen Avusturya'nın müttefiki Alman İmparatoru İkinci Vilhelm'nin doğuyu ziyaretleri, Berlin - Bağdad demiryolu tasarısı gibi hareketlerle Cermenlik, Şark Meselesinde eski rakipler için dahi korku veren kuvvetli bir âmil olarak ortaya çıkmıştı. 1908'de Bosna - Hersek'in Avusturya İmparatorluğuna doğrudan doğruya ilhakı ile Şark buhranı tekrar açıldı; nihayet Bosnasaray suikastiyle iki taraf arasında an-

laşmazlık patlak verdi. Birinci Dünya Savaşı başladı. Bu suretle Şark Meselesi Birinci Dünya Savaşının belli başlı âmillerindendir.

Şimdi Şark Meselesinin başka bir yönünü göstermek üzere tekrar Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısına dönüyoruz: Batı devletleri Rusya'nın Balkanlarda isyanlar çıkarmak ve bunları bahane ederek İmparatorluğu istilâya kalkışmak fırsatını bulamaması için Babıâliden, liberal ıslahat ile reayayı tatmin etmesini ısrarla istemekte ve bu yolda yapılan hareketlere daimî surette nezaret etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğunun Batı demokrasilerinden ilham alarak yenilenmesi, bir kelime ile Tanzimat, Şark Meselesinin başka mühim bir yönünü teşkil etmektedir. Siyasî mânada bu hareket, Fransız büyük ihtilâlinden beri Batı-Avrupanın gerçekleştirdiği Liberal değişikliklerin İmparatorluğa tatbikı mânasını ifade etmekteydi. Batı devletlerinin İngiltere ve Fransanın İmparatorluğun ıslahı hakkındaki düşünceleri kısaca şu idi; gayrı müslimlere ve bilhassa Balkan hıristiyanlarına, devlet idaresine kadar her sahada tam siyasî ve medenî müsavat vermek, garbın idare usullerini tatbik etmek.

Napoléon'un yıkılışındanberi Batı devletlerinin ve bilhassa İngiltere'nin karşısında (1850'den sonra Fransa'nın) Avrupada hegemonya emellerini, her tarafta liberal ve millî cereyanlara karşı irticaı ve meşru hükümdarlığı tutarak gerçekleştirmeğe çalışan Çarlık Rusyası ise, Osmanlı İmparatorluğunun ıslahı bahsinde daha cezrî görünerek oldukça garip bir durum almıştı: O, Tanzimat ıslahatını, Osmanlı İmparatorluğunu garp mânasında teşkilâtlı merkezî bir İmparatorluk haline getireceği düşüncesiyle istemiyor ve bu ıslahatın reayanın durumunu iyileştiremiyeciğini öne sürerek yegâne çarenin, Balkanlarda muhtar idareler kurulması olduğunu iddia ediyordu. Halbuki Rusya'nın hakikî emelleri mâlûm olduğundan bu, İmparatorluk için bir intihardan başka bir şey değildi. Her halde hayırlı olan düşmanın söylediği değildi. Babıâli Batı devletlerinin gösterdiği yoldan ayrılmadı. Paris ve Londra'da elçilik yapmış olan Koca Reşit Paşa, kuzeyden gelen tehlike karşısında içerde ve dışarda memleketi kurtuluşa götürecek yegâne yolun bu tarafta olduğu kanaatine varmış ve İmparatorluğun pek buhranlı bir anında (Mehmet Ali isyanı) bu siyaset Gülhane meydanında tantanalı bir şekilde ilân edilmişti (3 Kasım 1839). Tanzimat, inkişafının sonunda, 1876 da bir Kanunu Esasiye müncer oldu. Fakat bizzat Kanunu Esasi, Rumeli'nin her tarafında reayanın ayaklandığı bir sırada ve İstanbul'da, İmparatorluğa muhtariyetler istikametinde yeni bir şekil vermeğe çalışan milletlerarası bir konferansın önünde ilân olundu; tabiî bu Avrupa'yı güldürmekten başka bir şeye yaramazdı. Ne reaya, ne büyük devletler memnundu. Rusya bir taraftan reayayı kışkırtmakta devam ediyor, öte taraftan bunu Tanzimat'ın tatbik edilmediğine delil tutarak tahkikat istiyor, Batı devletleri ise Rusya'yı yalnız başına bırakmamak için karşılaştırılan ıslahatın gerçekten tatbik olunup olunmadığını kontrole kalkıyorlar, nüfuz mücadeleleri canlanıyor ,reaya bundan büsbütün şımarıyor, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye (Is-

lahat işlerine bakan yüksek meclis)den yeni ıslahat kararları, imtiyazlı idare nizamnameleri çıkıyor, fakat bizzat bu müdahaleler yüzünden İmparatorluğun için için kaynaması hiç bir zaman son bulmuyordu. Tanzimat'ın tatbikı hakkında bu ısrar ve müdahaleler, bizzat Tanzimatı imkânsız kılmaktaydı. Hülâsa ıslahat meselesi, Şark Meselesinin zaman zaman şiddetlenen müzmin bir hal almasında belli başlı bir âmildir.

Diğer taraftan Batı'yı tanımış, Devletin siyasî zaruretlerini görmüş ufak bir zümre dışarsında memleketin çoğunluğu, iyi veya kötü olsun bu yeniliklerin daima yabancıların baskısı altında meydana çıktığı düşüncesiyle mukavemetten geri kalmıyorlardı. 1856'dan sonra Tanzimat'ın ikinci devresinde (Âli ve Fuat Paşalar devri) Namık Kemal, Ziya Paşa ve arkadaşları gibi garpçı aydınların da bu mukavemetçiler safında yer alması bilhassa bundan ileri gelmekteydi. Beri taraftan gelenek ve taassupla birleştiği için mütemadiyen kötülenen bu cereyan, büsbütün haksız da sayılamazdı: Çünkü Tanzimat, türlü iyilikleri yanında hakikî kalkınma imkânlarını kaldıran, devletin istiklâline zarar veren daimî müdaheleler ve memleketin yabancılar tarafından istismarı devrinin açılmasına az yardım etmemişti. Dışarının nasihatleriyle yürüyen bir devlet hikmeti vücudunu kaybetmiştir. Bu mukavemetçi hareket, bize Tanzimat'ın telifçi, oportünist siyasetini izah etmesi bakımından bilhassa dikkate değer.

Şark Meselesi içinde Boğazlar, Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğunun iç idaresi meselelerine bir göz attıktan sonra bunlarla sıkı sıkıya bağlı olan ve bugün Yakınşark yahut Doğu Akdeniz meselesi adiyle ele alınan mücadelelere de şöylece dokunmak gerekir. Rusya'ya karşı Boğazlar, Balkanlar ve ıslahat meselelerinde birlikte yürüyen Fransa ve İngiltere, Doğu Akdeniz bölgesinde şiddetli bir rekabet içindeydiler. Bunu iyice belirtmek için bütün Şark Meselesi tarihinde çok tipik bir devre olan Mısır buhranını (1831-1841) alacağız. Napoléon'un Mısır'ı istilâsı ve İngiliz Amirali Nelson'un Abukır'da Fransız donanmasını yakmasından sonra (1788) Fransa, Mehmet Ali Paşanın Toroslardan Amman denizine kadar kurduğu İmparatorluğu himayesine alarak Yakınşark'ta nüfuzunu tekrar sağladığını sanıyordu. Hindistan'a giden yollar üzerinde Fransız nüfuzuna tâbi kuvvetli bir imparatorluğun kuruluşunu dehşetle gören İngiltere, her vasıta ile Mehmet Ali'yi devirmekten başka birşey düşünmüyordu. Fransız mühendislerinden faydalanan bu akıllı paşanın Mısır'da kurduğu imalâthaneler, koyduğu şiddetli, inhisarcı tehditler ve daha şimdiden Yakınşark pazarlarında İngiliz mamulleriyle rekabete girmesi (meselâ İran'da İngiliz dokumalariyle) bu devleti ciddî surette endişelendiriyordu. Fakat Osmanlı Devleti, Kütahya önlerine kadar gelen Mısır ordularını durdurmak için yalnız İngiliz siyasetinin yetmediğini gördü ve mübrem şartlar altında Rusya'nın ısrarla sunduğu askerî yardımı kabul etti. Büyükdere'ye 15.000 Rus askeri çıktı. Bu telâş verici durum karşısında menfaatleri biran birleşen İngiltere ve Fransa Mehmet

Ali'yi İstanbul yolundan geri çevirdiler ve Rus kuvvetlerini geri göndert-tilerse de Ruslar gizli maddelerinde Boğazları ve İmparatorluğu kendi himayeleri altına koyan bir muahede koparmadan İstanbul'dan ayrılmadılar (1833 Hünkâr İskelesi Muahedesi). Muahedenin en önemli maddesi Rusya ile başka bir devlet arasında harb olduğu zaman Boğazların bu devlete kapalı, Rusya'ya açık bulunmasıydı. Bu suretle Osmanlı devleti, Rusya ile savaş halinde bulunan bir devletle kendi menfaatleri aleyhine olsa dahi savaşa girmek zorunda kalıyor; yâni kısaca Rusya'nın peyki menzilesine iniyordu. Bu suretle Çarlık ilk gayesine erişmiş bulunuyordu. Fakat muahedenin gizli maddeleri Batı devletlerince öğrenilir öğrenilmez, Şark buhranı, Boğazları bütün devletlere kapıyan ve bu devletlerin garantisi altına koyan Boğazlar Mukavelenamesinin akdine kadar (1841) yatışmıyacaktır. Böylece Rusya'nın, cenupta bütün arapları toplıyan bir Arap İmparatorluğunun kuruluşundan, İstanbul üzerinde baskı yapmak ve İmparatorluğu himayesi altına sokmak için nasıl faydalandığı dikkatle müşahedeye değer. Neticede İngiltere enerjik bir şekilde hareket ederek donanmasının toplariyle Mehmet Ali İmparatorluğunu yıktı ve onu bir Osmanlı paşası sıfatiyle Mısır'a kapadı. Bu durum karşısında Paris'te Thiers, savaş nutukları savuruyor; Fransa hemen harbe atılacakmış gibi görünüyordu. Bütün meseleler hükûmetlerin barışçılığı ile yatıştı. Mehmet Ali ve Boğazlar meselesi İngiltere'nin istediği gibi halledildi. İngiltere, şimdi Yakınşark'ta üstün bir nüfuz kazanmıştı.

Suriye'de Fransa ile rekabet, Şam isyanları, Dürzilerle Marûniler arasında kanlı kavgalar kendini göstermekte devam etti. Fransa Suriye hıristiyanları üzerinde, bazı eski muahede hükümlerine dayanarak himaye hakkı iddia etmekte, İngiltere ise müslüman halkı, meselâ Marûnilere karşı Dürzileri tutmakta idi. Babıâli ise her beş on senede bir patlak veren bu kargaşalıklara bir son vermek için İngiltere'nin yahut Fransa'nın zoriyle bu bölgeye mahsus yeni yeni nizamnameler çıkarmaktan geri kalmıyordu. Burada Osmanlı İmparatorluğu için mesele, tâ Birinci Dünya Savaşına kadar böylece süregeldi.

Doğu Akdeniz hakimiyeti ile ilgili olarak iki devlet ufak Yunan krallığında da çarpışmaktan geri kalmıyor ve bu yüzden bu memleket hiçbir zaman istikrarlı bir hükûmete sahibolamıyordu. Mali meseleler hükûmet üzerinde baskı yapmak için belli başlı bir vasıta teşkil ediyordu (Bu hususta geniş tafsilât bend nihayetinde verilen kısa bibliyografyadaki bazı eserlerdedir). 1841 de Fransa, Yunanistan'ın Girid adası üzerindeki iddialarını kuvvetle desteklediği halde İngiltere buna karşı koyuyordu. Ada, 1913'te Yunanistan'a ilhak oluncaya kadar birbirini kovalıyan şiddetli isyanlara sahne oldu ve Osmanlı Devleti her defasında Avrupalılarca Şark Meselesi diye anılan vahim buhranlara sürüklendi.

Yukarıda bir nebze temas ettiğimiz gibi 93 harbi (1877 - 1878 Türk - Rus Harbi) Osmanlı Devletinin tarihinde ve Şark Meselesinin gelişiminde dönüm noktalarından biridir. Bu harbi müteakıp İmparatorluğun kur-

tarılmaz bir şekilde parçalanışı ve Abdülhamit idaresinin kuruluşiyle beraber İngiltere Osmanlı Devletinin mukadder çöküşüne inanmış ve Doğu Akdenizde hâkimiyetini sağlamlamak için İmparatorluğun parçalarını doğrudan doğruya işgâl yolunu seçmişti. Kıbrıs (1878), Mısır (1882) böylece İngilizler tarafından işgâl olundu. Boğazlar, zaten onun yararına olarak milletlerarası bir mukavele ile garanti altına alınmış, Süveyş Kanalının hisse senetlerinin büyük kısmı onun elinde toplanmıştı. Yüzyılın sonunda İngiltere, Doğu Akdeniz'de Rusya'nın Balkanlarda olduğundan daha çok muvaffak olmuş görünüyordu. Fransa'ya gelince Bismarck Almanya'sı tarafından ezildiğindenberi intikam savaşından başka bir şey düşünmüyor, Rusya'ya politika yapıyor, Şark Meselesinde ancak tâli bir rol oynuyordu.

Yirminci Yüzyılda Şark Meselesi, Makedonya, Arnavutluk, Arap dünyası ve nihayet bizzat İmparatorluğun kilit taşı yerinde olan İstanbul ve Anadolu üzerinde toplandı. Rusya tarafından Edirne'ye kadar atılmış ve İngiltere tarafından bırakılmış olan Osmanlı Devleti, Orta-Avrupa Cermen blokuna sarılmaktan başka çare göremiyordu. Nihayet Birinci Dünya Harbi sonunda yapılan son taksimlerle Şark Meselesi katî surette halledilmiş sanıldı.

Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi mukadderdi. Yazımızın başında söylediğimiz gibi dünya Onsekizinci Yüzyılın sonlarından itibaren gittikçe kuvvetlenen yeni şartların hükmü altına giriyor ve bu şartlar, her taraftan Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul ve Boğazlar etrafında kurduğu geopolitik düzeni yıkmıya gidiyordu. Yeni düzen, büyük devletlerin bu dünya yolları kavşağında kurduğu yeni bir sürü küçük millî devletlerin meydana çıkması ile kuruldu. Fakat dikkate değer bir nokta aynı bölgelerde aynı rekabetlerin Şark Meselesi umumî adı altında değil, başka başka adlarla bugün de devam etmekte, aynı kanlı çarpışmaları doğurmakta olmasıdır. Bugün de Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de, büyük devletler arasında bir nüfuz mücadelesi vardır; bugün de bu bölgelerde büyüklerin gizli tahrikiyle isyanlar çıkmakta, kıtaller olmakta ve onların arkasından iç siyasete müdahaleler, milletlerarası araştırma komisyonları, tehditler, nüfuz kurmak için türlü türlü siyasî entrikalar gelmektedir. Geçen yüzyılda bütün mesuliyetleri Türk milletine yükletilen Şark Meselesinin gerçek manzarası, zaman itibariyle ondan kâfi derecede uzaklaşıp baktığımız bugün, daha açık görünmektedir. Bugün tarih gösteriyor ki, Şark Meselesinin tek hal şekli, Balkanlarda ve cenupta coğrafya ve tarihin birleştirdiği bu milletlerin yeni şartlara göre kendi aralarında bir birlik kurabilmeleri ve büyük devletler için bir nüfuz ve rekabet sahası değil, her birinin, ayrı ayrı kendisiyle uzlaşmaya zorlayacak bir tek büyük kuvvet halinde teşkilâtlanmasıdır ve şüphesiz gerek tarihî, gerekse coğrafî mevkii dolayısiyle Anadolu Türklüğüne bugün de bu bahiste büyük vazife ve mesuliyetler düşmektedir.

* * *

NAZIM HİKMET'SİZ TÜRK ŞİİRİ:

16 Mart 1975 tarihli Milliyet Gazetesinde Ali Gevgili'nin düzenlediği ve Çağdaş Türk Şiirinin Gelişimi konulu bir forum yapıldı.

Çağdaş Türk Şiirinin Gelişme evrelerini ve özellikle 70'ler şiirinin durumunu konu edinen açık oturumda Mehmet Kaplan'ın akademik formasyonunun kalıplarını aşamayan sığ görüş tarzıyla konuya eğilişi, hiçbir görüş yorum ya da tavır getirmiyordu. Tasnifçi—tespitçi, statik bir edebiyat tarihçisi metedolojisine sahip Kaplan'ın oturumdaki beylik kalıpları tekrarlayan akademik «position»u kendi şartları gözönünde bulundurulduğunda mazur'dur (1950 sonrası şiir için gerçeküstücülük gibi Batıdan kapma, formal—içi boş bir kavram kullanması dışında).

Forum'un hiçbir mazuriyet taşımayan temel meselesi zaten Kaplan dışındaki üç şair (İlhan Berk, Behçet Necatigil, Cemal Süreyya) için sözkonusudur. Bu mesele Necatigil, Berk ve Süreya'nın; Türk şiirinin evrimi ve çağdaş durumunu ortaya koymaya yöneldikleri konuşmalarında Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük şair olan Nazım Hikmet'i ve getirdiği ulusal sosyalist gerçekçi şiiri ağızbirliği etmişçesine yok saymaları, daha teknik bir deyimle atlamaları olgusudur.

Türk şiirini tarihsel evrimi içersinde formel ve artistik çağdaş gelişim karşısında her an biraz daha önemsizleşip gelişim dinamiğinin tarihsel devresinden çıkmaya yönelik Orhan Veli hareketi üzerinde gereğinden fazla duran şairlerimiz, bu dinamiğin temel gücü olma vasfını taşıyan Nazım şiirini, hiçbir gerekçe göstermeden es geçmeleri (belki de bu gerekçe «Milliyet Gazetesi»nin ideolojik yapısında yatmaktadır) Türk şiiri adına olduğu kadar, bu şiir üzerine konuşan şairlerin kendileri adına da açıklama isteyen bu durumdur. Nazım'sız Türk şiirini tartışan ve irdeleyen temelden sakat bu açık oturumdan arda kalan ise Necatigil'in gelenek sorununu tutarlı bir biçimde değerlendirmesi, Berk'in bireysel sanat avareliği çerçevesinde «Herşeyin başında önce ozan olmak diye bir sorun» olduğunu belirten hayli soyut ve mistik çıkarımı ve Cemal Süreya'nın Batı şiir ve okuru karşısında Türk şiirinin durumunu doğru biçimde ortaya koyduğu düşünceleridir.

BİRİNCİ DOĞU HALKLARI KURULTAYI

1920 yılında Bakû'da toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı, III. Enternasyonalin 2.

kongresinde alınan bir kararla toplanmıştı. Çeşitli Doğu ülkelerine çağrı yapılarak 1891 partili -partisiz delegenin katıldığı bu Doğu Halkları Kurultayı'nın tutanakları «Koral Yayınları» tarafından yayınlandı. 235 Türk delegesinin de hazır bulunduğu bu kurultayın genel görevi şöyle özetlenebilir:

«Kurultayımızın asıl görevi Asya'nın milyonlarca köylüsünü uyandırmak, onlara eski toplumun toprağını alt üst edecek yeni bir anlayışı benimsemenin gerekli olduğunu açıklamak, onlara kurtuluşa varabilmek için benimsemenin gerekli olduğunu açıklamak, onlara kurtuluşa varabilmek için tüm dünyanın örgütlü işçi sınıfı ile birleşmekten başka yol olmadığını ve yalnızca bu birleşmenin onları yıllardır ezen ve soyan İngilizlere ve Fransızlara karşı emeğin kesin zaferini kazandırabileceğini anlatmaktır.»

Türkiye meselelerinin geniş olarak yer aldığı kurultay tutanaklarında, bu bölümlerin altı yayınevince özellikle çizilmiş. O sıralar Bakü'da bulunan Enver Paşa'nın Kurultay'a verdiği bildirgeyi aynen yayınlamayı yararlı buluyoruz:

BİR KAÇ DERGİ

Aşağıda, son aylarda yayın hayatına giren bazı önemli dergileri çıkış amaçlarını özetleyerek çok kısa da olsa tanıtmayı yararlı gördük.

«Birikim»

Geçtiğimiz ay Murat Belge yönetiminde yayıma başlayan «Birikim» adlı dergi özenli düzenleme ve baskısıyla umut veren bir girişim oldu.

Amaçlarını; 1) Teorinin büyük ustalarının ışığında, kendi sorunlarımız, hedeflerimiz, kendi toplumsal bütünlüğümüz açısından, kendi teorik dünyamızı kurmak, 2) Bunu yaparken yöntemi, bilimsel teoriyi aynı anda hem kavramak, hem uygulamak, hem de açıklamak; yöntemi soyutta değil, olması gereken yerde, somutun, içinde bulmak, 3) Geçmişin ve bugünün kültürünü araştırmak, eleştirmek ve böylece geleceğin kültürel temellerini şimdiden kurmak, 4) Sosyalist kültürü bir yaşama sorunu olarak ele alıp işlemek, 5) Bütün bunların üstesinden gelecek bir aydın kadronun oluşmasına katkıda bulunmak için mümkün olan her türlü çabayı harcamak, olarak maddeleştiren «Birikim»in bu ilk sayısında daha çok çeviri çalışmalar yer alıyor. Fransız marksisti Louis Althusser'in 1968 Mayıs Olayları üzerine bir mektubuyla Ömer Laçiner'in «Değişen Dünya İçinde Öğrenci Olayları» yazısı ve Murat Belge'nin «Üniversitelerde Devrimci Gençlik Sorunu» adlı yazısı bir bütün oluşturmaktadır.

«Aşama»

Sosyalist çeviri dergisi niteliğiyle üç aydan beri yayınlanan «Aşama» dergisi, yurt dışındaki o-

layları ve uluslararası düzeyde, Marksizm—Leninizm'e yapılan katkıları, çağdaş gelişmeleri izlemek ve yansıtmak amacıyla çıkmıştı. Son Mart sayısında da «Kapitalizmin Çıkmazı», «Feodalizmden Sosyalizme Moğolistan Örneği», Arnavutluk Halk Cumhuriyeti» gibi çeşitli çeviri yazılar yer alıyor. Derginin şimdiki konumu sadece aktarıcı olmak.

«Yeni Dünya»

Yusuf Ziya Bahadınlı'nın titiz çalışmasıyla gerçekleştirdiği sosyalizm sorunlarını ana konu edinen «Yeni Dünya» dergisi de üç aydır yayınlanıyor.

«Yeni Dünya»nın da çıkış nedeni, bütün dünya halklarının, bütün dünya işçilerinin, bütün dünya sosyalistlerinin bağımsızlık için, sosyalizm için verdikleri her tür mücadeleyi yansıtmak ve sosyalizm üstüne yapılan tartışmaları, sosyalizm adına yapılan yanlışları, sosyalizmi kurmak için yapılan uğraşıları duyurmak olarak özetlenebilir.

Dergide ağır basan çevirilerin yanı sıra Türkiye'deki sosyalist mücadele tarihine ışık tutan yazılara da yer verilmektedir. Mart sayısında, Rasih Nuri İleri'nin «Dr. Şefik Hüsnü Deymer» yazısıyla Dr. Şefik Hüsnü ve arkadaşlarının mahkeme belgeleri yayınlanmış.

«Ürün»

Dokuz aydır başarılı bir çalışma ve tavır örneği veren «Ürün» dergisinin, Mart 1975 sayısında «İşçi Sınıfının Ekonomik Mücadelesi ve Tekstil Sanayii» başlıklı mükemmel bir araştırma yer alıyor. Bu tür çalışmadan amaç, yerli işverenlerin nasıl sistemli çalıştıklarını, sermaye birikimde devlet gücünden yararlanarak, işçi haklarını boğmak ve işçileri ekonomik kavgalarında etkisiz kılmak için nasıl söz ve karar birliğinde olduklarını anlatmak, biçiminde özetlenebilir. «Ürün», bu amaca dönük olarak bundan böyle, sırası düştükçe, her sanayi sektörünü tek tek ele almayı programlaştırmış. Böylece bu sektörlerin yapısını, sektörlerdeki işçi ve işveren sendikalarının niteliğini açıklayacak bir bütünlük içinde, ileriye dönük çalışmalar için bazı bilgiler aktarmayı üstleniyor.

1906 — 1948

SABAHATTİN ALİ

Türk hikâyesine sosyal gerçekçi temeli yerleştiren, Anadolu insanının Cumhuriyet Dönemindeki gerçekliğini yönetici sınıfla çelişkileri doğrultusunda veren ve bu uğurda hayatını kaybeden Sabahattin Ali 27 yıl önce 2 Nisan 1948'de ölmüştü

ON LİRA